

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Německá identita na Slovensku

Bc. Kateřina Vašková

© 2015 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra psychologie

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Kateřina Vašková

Hospodářská politika a správa

Název práce

Německá identita na Slovensku

Název anglicky

The German identity in Slovakia

Cíle práce

Diplomová práce je tematicky zaměřena na problematiku konstrukce a různých projevů etnické identity, jež je sledována na příkladu skupiny karpatských Němců po druhé světové válce. Cílem diplomové práce je zjistit, jakým způsobem a na základě jakých atributů zástupci nejstarší generace sledované skupiny konstruují svou etnickou identitu a dále, zda dochází k transmisi této identity na jejich potomky.

Metodika

Metodika řešené problematiky diplomové práce se v teoretické části opírá o studium odborných informačních zdrojů. Praktická část je založena na biografických vyprávěních jednotlivých informátorů. Na základě syntézy teoretických poznatků a výsledků empirického šetření v praktické části budou formulovány závěry diplomové práce.

Doporučený rozsah práce
60 – 80 stran

Doporučené zdroje informací

ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 1951: dokumenty z českých archivů. 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010, 373 s. ISBN 978-80-86057-67-5.
GABZDILOVÁ OLEJNÍKOVÁ Soňa, OLEJNÍK Milan.: Karpatský Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004. 206 s. ISBN 80-967621-9-2.
GAJDOŠ, Marián, KONEČNÝ, Stanislav. Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti. Košice: Universum, 1997, 263 s. ISBN 80-967621-4-1.
HALBWACHS, Maurice. Kolektivní paměť. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 s. ISBN 978-80-7419-016-2.
STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. 1. vydání. Praha: Academia, 1991. 536 s. ISBN 80-200-0328-2.
ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 215 s. ISBN 978-80-86429-83-0.

Předběžný termín obhajoby
2015/06 (červen)

Vedoucí práce
PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Elektronicky schváleno dne 20. 10. 2014

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 20. 10. 2014

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 25. 02. 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci „Německá identita na Slovensku“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 31. března 2015

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí své diplomové práce, paní PhDr. Sandře Kreisslové, Ph.D. za cenné rady a připomínky během zpracování této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem informátorům za jejich ochotu při poskytování rozhovorů. Bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

Německá identita na Slovensku

The German identity in Slovakia

Souhrn

Diplomová práce se zaměřuje na problematiku konstrukce a různých projevů etnické identity, jež je sledována na příkladu skupiny karpatských Němců po druhé světové válce. Cílem práce je zjistit, na základě jakých atributů příslušníci nejstarší generace narozené před rokem 1945 konstruují svou etnickou identitu a zda dochází k transmisi této identity na jejich děti a vnuky. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu v podobě biografické metody a techniky narativního interview byl získán vhled na danou problematiku z pohledu německé komunity na Slovensku. Na základě provedených rozhovorů je demonstrováno, jaké atributy etnické identity jsou pro tuto skupinu signifikantní.

Klíčová slova: Kolektivní identita, etnicita, kolektivní paměť, biografický výzkum, narace, generace, karpatscí Němci, Mantáci.

Summary

The diploma thesis focuses on the issue of construction and different manifestations of ethnic identity, which is monitored on an example of the Carpathian Germans after The Second World War. The aim is to determine under what attributes the members of the oldest generation born before 1945 construct their ethnic identity and whether there is a transmission of this identity to their children and grandchildren. Through qualitative research in the form of biographical methods and techniques of narrative interview was to gain insight on the issue from the perspective of members of the German community in the Slovak Republic. On the basis of performed interviews is show which attributes of ethnic identity is significant for this group.

Keywords: Collective identity, ethnicity, collective memory, biographical research, narration, generation, Carpathian Germans, Mantaks.

Obsah

1	Úvod	10
2	Cíl práce a metodika	11
3	Literární rešerše	14
4	Teoretická východiska	17
4.1	Identita.....	17
4.2	Kolektivní identita.....	19
4.3	Etnicita	21
4.4	Etnická stereotypizace.....	26
4.5	Kolektivní paměť	27
4.6	Kolektivní trauma.....	29
4.7	Generace.....	31
5	Praktická část.....	39
5.1	Historický exkurz	39
5.1.1	Nejstarší dějiny karpatských Němců na Slovensku	39
5.1.2	Život karpatských Němců po vzniku samostatné Československé republiky až do nuceného vysídlení	43
5.1.3	Situace karpatských Němců během a po nuceném vysídlení německého obyvatelstva.....	51
5.1.4	Život karpatských Němců za socialismu.....	55
5.2	Historie zkoumaného terénu – obcí Medzev a Štós	55
5.2.1	Demografický vývoj obyvatel Vyšného Medzeva a Štósu	61
5.3	Jazyk a jazykové odlišnosti sledované oblasti	62
5.4	Současná situace karpatských Němců na Slovensku	64
5.5	Analýza rozhovorů	68
5.5.1	Jazyková identita informátorů a školní výuka.....	68
5.5.2	Kolektivní paměť skupiny.....	71
5.5.3	Kulturní specifika	80
5.5.4	Náboženská identita informátorů	82
5.5.5	Etnická identita a její generační předávání.....	84
5.6	Zhodnocení výsledků kvalitativního výzkumu	86

6	Závěr.....	88
7	Seznam použité literatury	89
8	Seznam obrázků.....	95
9	Seznam tabulek.....	96
10	Příloha.....	I
10.1	Obrázky kroje a mapy německého osídlení na Slovensku	I

1 Úvod

Tato diplomová práce se zabývá problematikou konstrukce a různých projevů etnické identity skupiny karpatských Němců žijících na území dnešní Slovenské republiky. Němci na toto území přišli jako kolonisté již ve třináctém století na pozvání uherského krále Bely IV., který chtěl toto území zalidnit po tatarském vpádu. Tato skupina obyvatelstva zde žila až do konce druhé světové války, kdy došlo k nucenému vysídlení většiny obyvatel německé národnosti. Zde je pozornost soustředěna na osud německy hovořícího obyvatelstva, které mohlo z různých důvodů v zemi svého původu zůstat.

Diplomová práce je rozdělena na dva úseky – teoretický a praktický. V teoretické části jsou vysvětleny pojmy, které se váží k výzkumnému tématu diplomové práce. Jedná se o pojmy individuální a kolektivní identity, dále je zde vymezena etnicita coby specifický druh kolektivní identity a s ní související pojem etnické skupiny a proces etnické stereotypizace. Vzhledem k využitému biografickému výzkumu jsou zde také ozřejměny koncepty kolektivní paměti, kolektivního traumatu a vzpomínání generací.

Praktická část začíná historickým exkurzem zkoumané skupiny. Nejdříve je zde objasněno, kdy a proč přišli němečtí kolonisté na území dnešní Slovenské republiky, dále následuje popis oblastí, kde se usadili. Dále je řešena situace dané kolektivity po vzniku a během první Československé republiky, během druhé světové války až po její konec a nucené vysídlení většiny tohoto obyvatelstva. Další část se věnuje životu slovenských Němců za socialismu. Samostatnou kapitolu tvoří vhléd do současného života Němců na území Slovenské republiky.

Dále je představena výzkumná oblast – obce Medzev a Štós, kde probíhal biografický výzkum a kde dodnes žije početná německá komunita. Pozornost je zde věnována německému nářečí – mantáčtině, která je pro daný region a jeho německé obyvatele příznačná a patří mezi jeden z hlavních atributů sledované skupiny. Poté následuje analýza a interpretace rozhovorů získaných během vlastního biografického výzkumu. Závěrečná kapitola se věnuje zhodnocení interview, díky nimž mohl být zodpovězen výzkumný cíl diplomové práce.

2 Cíl práce a metodika

Cílem diplomové práce je zjistit, jakým způsobem a na základě jakých atributů zástupci nejstarší generace sledované skupiny karpatských Němců konstruují svou etnickou identitu a dále, zda dochází k transmisi této identity na jejich potomky. Odpověď na tuto výzkumnou otázku je analyzována z jednotlivých rozhovorů.

Metodika řešené problematiky diplomové práce se opírá o kvalitativní výzkum v podobě biografického výzkumu. Technikou sběru dat se stala biograficko-narativní interview. Sběr dat a jejich analýza v tomto typu výzkumu probíhají po delší dobu, výzkumný proces má longitudinální charakter. Nevýhodou je, že zde vznikají obtíže se zobecňováním výsledků, protože kvalitativní výzkum pracuje s omezeným počtem jedinců a probíhá obvykle na jednom místě. Mezi výhody patří získání hloubkového popisu případů (Hendl, 2012, s. 48 – 51).

Požizování narativních rozhovorů probíhalo dle postupu tak, jak jej Fritz Schütze (1999). Nejstarší informátoři byli nejprve vyzváni, aby vyprávěli svůj životní příběh, až po tomto vlastním vyprávění, kdy ze strany tazatelky byla snaha do rozhovoru co nejméně zasahovat, následovala část, během které byly kladeny doplňující otázky, které vycházely z tematických okruhů připravených pro polostrukturovaný rozhovor. S mladšími informátory rozhovor probíhal formou polostrukturovaného interview. Při tomto typu rozhovoru byly s informátory probírány níže vytyčené tematické okruhy:

- Jazyková identita informátorů a školní výuka
- Náboženská identita informátorů
- Kulturní specifika skupiny
- Kolektivní paměť skupiny – jaké historické události zasáhly do života informátorů
- Etnická identita a její generační předávání

Během měsíce srpna 2014 autorka oslovila třicet respondentů, z toho dvanáct z nejstarší generace narozené před rokem 1945, deset informátorů narozených od roku 1946 do roku 1980 a osm respondentů nejmladší generace narozené po roce 1980. Šetření probíhalo v obcích Vyšný a Nižný Medzev a ve Štóse. Téměř všichni informátoři odpovídali velmi ochotně. Zejména z reakcí zástupců nejstarší generace bylo znát, že

oceňují možnost svěřit někomu svůj životní příběh. Tabulka na následující straně přehledně zachycuje informace o jednotlivých narátorech. Během výzkumu byly také navštíveny pobočky Karpato-německého spolku v Košicích a v Nižném Medzevě, kde byly získány podklady pro tuto diplomovou práci. Analýze rozhovorů se věnuje stejnojmenná podkapitola a její výsledky jsou uvedeny v podkapitole „*Zhodnocení kvalitativního výzkumu.*“

Tabulka 1: Tabulka informátorů

Jméno	Rok narození	Rodinný původ	Místo původu	Vzdělání	Rodinný stav	Manžel/ka původ	Povolání	Náboženství
Mária	1924	Mantácký	Medzev	ZŠ	Vdova	Slovenský	Děchodce	Katolik
Irma	1929	Německý/mantácký	Medzev	ZŠ	Vdova	Mantácký	Děchodce	Katolik
Hermann	1929	Německý	Medzev	SOŠ	Vdovec	Mantácký	Děchodce	Katolik
Otto	1930	Mantácký	Medzev	SOU	Vdovec	Mantácký	Děchodce	Katolik
Valéria	1937	Mantácký	Medzev/Rudník	SOU	Vdova	Mantácký	Děchodce	Katolik
Wanda	1938	Mantácký	Medzev	SOU	Vdova	Mantácký	Děchodce	Katolik
Martha	1939	Mantácký	Medzev	SŠ	Vdova	Mantácký	Děchodce	Katolik
Walter	1941	Německý	Medzev	SŠ	Ženatý	Slovenský	Děchodce	Katolik
Johann	1941	Mantácký	Medzev	SŠ	Ženatý	Slovenský	Děchodce	Katolik
Olga	1942	Německý	Medzev	VŠ	Vdova	Maďarský	Děchodce	Katolik
Helga	1943	Mantácký	Medzev	ZŠ	Vdaná	Mantácký/slovenský	Děchodce	Katolik
Albert	1945	Mantácký	Medzev	VŠ	Ženatý	Mantácký	Děchodce	Katolik
Ruth	1947	Mantácký/slovenský	Medzev	SŠ	Vdaná	Mantácký	Děchodce	Katolik
Dagmar	1951	Mantácký	Medzev	SŠ	Vdaná	Mantácký/slovenský	Děchodce	Katolik
Valéria	1954	Mantácký/maďarský	Medzev	SŠ	Vdaná	Mantácký	Děchodce	Katolik
Martin	1957	Mantácký	Medzev	SOU	Ženatý	Mantácký/maďarský	Dělník	Katolik
Katarína	1960	Mantácký	Medzev	SŠ	Vdaná	Mantácký/slovenský	Zdravotní sestra	Katolik
Karol	1960	Německý/slovenský	Medzev	VŠ	Ženatý	Mantácký/slovenský	Lesní ing.	Ateista
Erna	1963	Německý/slovenský	Medzev	SŠ	Vdaná	Německý/slovenský	Zdr. sestra	Katolik
Agata	1963	Německý	Stós	SŠ	Vdaná	Slovenský	Úřednice	Katolik
Peter	1964	Mantácký	Medzev	VŠ	Ženatý	Mantácký	Lesník	Katolik
Nina	1968	Mantácký	Medzev	SŠ	Vdaná	Mantácký	Uklízečka	Katolik
Alžbeta	1969	Německý/maďarský	Medzev	VŠ	Vdaná	Slovenský/maďarský	Asistent	Katolik
Martina	1980	Mantácký/maďarský	Medzev	VŠ	Vdaná	Mantácký	PR manager	Katolik
Kristian	1987	Mantácký/maďarský	Medzev	VŠ	Svobodný	—	Student	Katolik
Ján	1989	Mantácký	Nížný Medzev	—	—	—	—	Katolik
Karin	1990	Slovenský/německý	Medzev	SŠ	Svobodná	—	Studentka	Katolik
Angela	1991	Mantácký	Medzev	SŠ	Svobodná	—	Studentka	Katolik
Samuel	1991	Mantácký	Medzev	VŠ	Svobodný	—	Živnostník	Katolik
Laura	1992	Mantácký/slovenský	Medzev	SŠ	Svobodná	—	Studentka	Katolik
Tibor	1995	Mantácký	Medzev	SŠ	Svobodný	—	—	Katolik

Zdroj: vlastní zpracování autorů

3 Literární rešerše

Tato kapitola se věnuje představení publikací, které se zabývají tématem německého obyvatelstva na Slovensku. Na úvod je nutno podotknout, že autorů, kteří by se zabývali pouze slovenským prostředím, není v České republice mnoho. Co se týče vyhnání a nuceného vysídlení a osudu německého obyvatelstva v Československu po druhé světové válce, většina autorů zevrubně popisuje stav v českých zemích, o situaci na Slovensku se zmiňují jen okrajově. Patrně je to dáno tím, že na Slovensku nebyla německá minorita tak početná jako v českých zemích. Nicméně nucené vysídlení a poválečné represe se dotkly i jí.

Na Slovensku se této problematice nejvíce věnují manželé Soňa Gabzdilová – Olejníková a Milan Olejník. Oba pracují ve Společenskovědním ústavu Slovenské akademie věd v Košicích. Specializují se na slovenské dějiny po roce 1918 a problematiku národnostních menšin, zejména německou a maďarskou. Jejich společná monografie *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953* (2004) se stala stěžejním dílem použitým v této diplomové práci. V úvodu popisují příchod německého obyvatelstva na území dnešního Slovenska, jejich ekonomický a hospodářský přínos a také oblasti, kde se usadili. Dále se věnují životu německého obyvatelstva po roce 1918, kdy vznikaly německé školy a různé německé spolky, sledují jejich ekonomickou situaci či politické aktivity. Poté se podrobně zabývají obdobím druhé světové války a zejména jejím koncem – Slovenským národním povstáním, vznikem Slovenské národní rady, evakuací v roce 1944 a také průběhem průběhu formování postojů československé politické reprezentace k německé otázce. Dále jsou zde uvedeny zákony, jimiž bylo postihnuo právě německé obyvatelstvo, jako byl například Košický vládní program, který vymezoval odebrání nebo ponechání československého státního občanství či dekrety prezidenta republiky. Další část se věnuje Postupimské konferenci, transferu po skončení války a represím, jimž byli občané německé národnosti vystaveni. Závěrečná kapitola popisuje život německého obyvatelstva po nástupu komunistické strany k moci.

Publikace, které se týkají života karpatských Němců, vydává Karpato-německý spolek na Slovensku. Ondrej Pöss je uznávaným odborníkem zabývajícím se německou minoritou na Slovensku. Sám pochází z německé rodiny, podílel se na vzniku Karpato-německého spolku a byl spoluzakladatelem Muzea karpatských Němců, jež dodnes

vede. Napsal mnoho knih a článků týkající se této problematiky. Pöss zpracoval mimo jiné přehlednou publikaci *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov* (2012). Jsou zde uvedeny základní informace o této komunitě od jejího příchodu na území dnešní Slovenské republiky až po současnost. V závěru knihy jsou mapky počtu obyvatel hlásících se k německé národnosti v roce 2001 a oblasti jejich osídlení ve čtyřicátých letech (viz Příloha).

Ze slovenského prostředí lze dále jmenovat historika Dušana Kováče, který se věnuje mimo jiné výzkumu evropských dějin v devatenáctém a dvacátém století. Velkého úspěchu dosáhla jeho kniha *Dějiny Slovenska* (1998). K výzkumnému tématu diplomové práce se váže kniha *Německo a německá menšina na Slovensku 1871 – 1945* (1991).

Dalšími odborníky na dané téma jsou Tomáš Staněk a Adrian von Arburg. Staněk je českým historikem specializujícím se na česko-německé vztahy zejména po druhé světové válce. Několik knih zabývajících se touto tematikou vydal již na počátku devadesátých let. Von Arburg je švýcarský historik, jenž dlouhodobě pracuje v České republice. Specializuje se zejména na nucené migrace německého obyvatelstva z pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Společně se Staňkem vydávají od roku 2010 rozsáhlou edici archivních dokumentů nazvanou *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951* (2010, 2011). Zatím vyšly dva díly, přičemž druhý je rozdělený do třech svazků (Edice VNPČP, Publikace). Toto dílo je zpracováno velmi precizně. Více se orientuje na české země, uvádí zde i množství příkladů z českých měst osídlených převážně německým obyvatelstvem. Bohužel o Němcích na Slovensku jsou zde jen stručné zmínky.

Dále lze jmenovat vedoucího oddělení dějin dvacátého století Historického ústavu Akademie věd, historika Jana Němečka. Zaměřuje se na politické dějiny minulého století, jako je mezinárodní situace a druhá světová válka či protinacistický a protifašistický odboj. Spolu s kolegy vydal množství publikací zabývajících se německým obyvatelstvem v Československu.

Téma československého německy hovořícího obyvatelstva je v současné době velmi exponované, zabývají se jím odborníci z různých vědních disciplín jak na české, tak německé straně. Cílem této kapitoly tak nebyl, a ani být nemohl, úplný přehled

literatury na toto téma. Byly vyzdvihnuty především publikace, které se staly zásadní pro zpracování této diplomové práce.

4 Teoretická východiska

V této kapitole budou vysvětleny jednotlivé pojmy a teoretické koncepty, které se váží k výzkumnému tématu diplomové práce. Jedná se o pojmy identita (individuální a kolektivní), etnicita coby specifický druh kolektivní identity a s ní související pojem etnické skupiny a proces etnické stereotypizace. Vzhledem k využitému biografickému výzkumu se tato kapitola neobejde bez ozřejnění konceptů kolektivní paměti, kolektivního traumatu a vzpomínání generací.

4.1 Identita

Identita je dle českého sociologa Jana Jandourka (2001, s. 104) „*hluboký pocit vlastní totožnosti založený na prožívání vlastní komunity (tj. jakým člověkem jsem a čím se liším od druhých)*“. Zahrnuje hodnoty, kterým jedinec věří, a na nichž si zakládá smysl svého života (např. světonázor, osobní ideologie) a lze ji rovněž chápat jako ztotožnění jedince s jeho životními rolemi. Stejně tak lze říci, že se jedná o prožívání příslušnosti k větším nebo menším společenským celkům. Jedná se tedy o velmi komplexní fenomén. Některé složky lidské identity jsou dané (např. pohlaví, fyzické rysy, věk), jiné jsou získané a jedinec si je může nebo musí volit (např. volba životního partnera, náboženská a politická příslušnost či volba kariéry).

Vedle identity osobní (individuální) rozeznáváme identitu kolektivní (skupinovou). Jedná se o společnou shodu členů skupiny na podstatných rysech této skupiny, o tom kdo k ní patří a kdo nikoliv, co by skupina měla dělat a co by dělat neměla (Jandourek, 2001, s. 105). Kolektivní identitě bude věnována samostatná kapitola.

Tato diplomová práce pojímá identitu z perspektivy sociálního konstruktivismu, tak jak byl vyložen americkými sociology Peterem L. Bergerem a Thomasem Luckmannem v jejich proslulé knize *Sociální konstrukce reality* (1999). Dle těchto autorů je identita klíčovým prvkem subjektivní reality, mezi níž a společností existuje dialektický vztah. Identita se utváří během sociálních procesů. Jakmile je vytvořena, je udržována, obměňována, dokonce i přebudována sociálními vztahy. Sociální procesy, které se podílejí na formování a udržování identity, jsou dány sociální strukturou. Historické sociální struktury dávají vzniknout typům identit, které jsou pozorovatelné a ověřitelné předvědeckou zkušeností. Například lze tvrdit, že úředník má jinou identitu

než dělník, Francouz jinou než Američan, atd. Tyto typy identit představují relativně stabilní prvky objektivní sociální reality (Berger, Luckmann, 1999, s. 170 – 171).

Podle německého egyptologa a religionisty Jana Assmanna (2001, s. 115 – 116) je identita vždy společenský konstrukt a přirozená identita neexistuje. Identitu dělí na identitu „já“, která se buduje v jednotlivci na základě jeho účasti na interakčních a komunikačních vztazích skupiny, k níž patří a na „my“, což je kolektivní identita, o které je pojednáno dále. Identitu „já“ dále rozděluje na identitu „individuální“ a „osobní“. Individuální identita představuje jednotlivé rysy, které jednotlivce odlišují od ostatních. Je to vědomí vlastní nenahraditelnosti, svébytnosti a nezaměnitelnosti. Kdežto osobní identita je souhrn všech rolí, vlastností a kompetencí, jež má jedinec po začlenění do společenské struktury. Váže se tedy na společenské uznání a zodpovědnost jedince. Oba druhy identity „já“ se formují a určují díky jazyku, představám, hodnotám a normám dané kultury.

Podle slovenské profesorky psychologie Viery Bačové (2008, s. 109) identita dnes již neznamena pouze *„pojmenování, vyjádření totožnosti, stejnosti, ale i vyjádření těch charakteristik, kterými si osoba či společnost zaslouhuje nebo nárokuje uznání a úctu jiných, na kterých zakládá svou hrdost, důstojnost a čest“*.

Zjednodušeně lze říci, že identita je odpověď na otázku *„kdo jsem“*, *„kdo jsme“*, nebo *„čím jsem“*, *„čím jsme“* (Bačová, 2008, s. 109). Původní význam tohoto slova znamená totožnost, stejnost v čase a ve všech okolnostech. Jako synonyma jsou také používána slova individualita, osobnost; skutečnost, že osoba je sama sebou. Identitu osoby tvoří ty podstatné vlastnosti, které kdyby se změnily, osoba přestane být sama sebou. Mnozí autoři uvádějí, že tyto slovníkové definice již nezachycují současné významy tohoto slova. Identita osoby může být vyjádřena nejen jejím členstvím v sociální kategorii, ale i charakteristikami osoby. Tyto charakteristiky si osoba uvědomuje, vnímá je jako takové, které ji odlišují od jiných lidí, a nemůže či nechce je změnit. Tvoří základ sebehodnocení a sebeúcty osoby. Osobní identita je propojená se sociálním světem a sociálními kategoriemi a tím spojuje dva důležité aspekty sociální a psychologické reality (Bačová, 2008, s. 109 – 110, 113).

Koncepce identity se dělí na „silné“ a „slabé“. Silné vycházejí z původního významu identity značící stejnost osoby v čase a stejnosti osob tvořících sociální společenství (kategorii). Tyto koncepce zahrnují předpoklady, které jsou dnes

považované za velmi problematické (identita je něco, co mají všichni lidé, všechny skupiny, kolektivní identita je založená na silné skupinové příslušnosti, ostré hranici mezi „My“ a „Oni“). Tyto předpoklady současné sociální vědy silně zpochybňují a zdůrazňují, že identita je teoretický pojem (konstrukt). Slabé koncepce identitu považují za měnící se podle času, okolností, místa či situace (Bačová, 2008, s. 109, 111).

4.2 Kolektivní identita

Na konci šedesátých let minulého století se antropologie začala více zajímat o studium identity. Nejvlivnějším badatelem v této problematice byl norský sociální antropolog Fredrik Barth, který v roce 1969 editoval knihu *Ethnic Groups and Boundaries* obsahující příspěvky několika skandinávských antropologů. Před vznikem této knihy se obvykle uvažovalo o skupinové identitě jako o dané – člověk patřil k nějaké určité kultuře a sociální skupině. Barth a jeho spolupracovníci definovali dynamičtější model etnicity, jehož hlavní teze je, že mezi kulturou a etnickou identitou neexistuje přímý a jednoduchý vztah. To, co hraje významnou roli, není to, jaké kulturní rozdíly existují mezi nebo uvnitř skupin, ale jaké mezi nimi existují vzájemné vztahy. Důležité je také to, jak jsou chápány rozdíly těmi, kterých se týkají (Eriksen, 2007, s. 66 – 67).

Podle německého kulturologa Jana Assmanna (2001, s. 117) je kolektivní identita „obraz, který si o sobě vytváří určitá skupina, a s nímž se identifikují příslušníci této skupiny“. Je silná nebo slabá podle toho, nakolik se s ní tito jedinci ztotožňují. Pro skupiny je typické, že vědomí své jednoty a jedinečnosti opírají o minulé události.

Norský sociolog a antropolog Thomas Hylland Eriksen místo termínu identita používá pojem identifikace, přičemž klíčovými momenty identifikace jsou kontrasty. Kolektivní identita je situační a relační. Situační identita (identifikace) je proměnlivá v závislosti na tom, ke komu ji vztahujeme. Člověk je nositelem více identit, které se mění podle situace, v níž se zrovna nachází. Relační identita znamená, jaký máme vztah ke konkrétním druhým a jak vnímáme sami sebe (Eriksen, 2007, s. 68 – 69).

Identita je paradoxně situační a zároveň je i imperativem, tzn. je zvolená i vnucená. Identitu jako imperativ lze uvést na příkladu, že jedinec si nemůže vybrat, do jaké etnické skupiny se narodí. Ale je též zvolená, protože jedinec může ovlivnit, do jaké míry se pro něj stane relevantní. Ovšem v některých případech není možné tak

snadno uniknout etnické identifikaci a v takových případech stojí etnická identita výše než situační, tudíž možnosti situační selekce jsou mnohem menší než jinde. Obecně lze říci, že imperativní charakter identity je silnější v tradičních společnostech (Eriksen, 2007, s. 70 – 72).

Princip, který se někdy nazývá Simmelovo pravidlo, jehož autorem je sociolog George Simmel, říká, že: *vnitřní soudržnost skupiny je závislá na síle vnějšího tlaku*“ (Eriksen, 2007, s. 132). Ovšem jenom vnější tlak nevytváří soudržnost skupiny. Musí zde také existovat vnitřní uspořádání a vzájemná loajalita. A aby skupina fungovala, musí svým členům také něco nabízet. Kromě politických a ekonomických výhod to také může být smysl života nebo jiná obtížně měřitelná kvalita. Tento princip může vysvětlit, proč je vnitřní skupinová integrace obecně mnohem silnější v malých skupinách, zejména jedná-li se o skupiny utlačované (Eriksen, 2007, s. 73 – 75).

Podle izraelského sociologa Noaha Shmuela Eisenstadta a německého sociologa Bernharda Giesena (2003, s. 363 – 366), kteří vycházejí ze sociálního konstruktivismu, není kolektivní identita přirozeně vytvářena, nýbrž sociálně konstruovaná. Konstruování identity vyžaduje rovnost mezi těmi, kdo jsou v daném kolektivu zahrnuti, jinak se mezi nimi nerozvine důvěra a solidarita. Solidarita má důsledky pro alokaci prostředků, zejména pro strukturaci oprávnění příslušníků daného kolektivu oproti těm, kteří zůstávají vně.

Konkrétní kódy kolektivní identity jsou spojeny s konkrétními sociálními skupinami, které jsou nositeli symbolického kódu a fungují také jako tvůrci kolektivní identity. Vytváření hranic a vymezování sfér předpokládá symbolické kódy rozlišování. Tyto kódy odkazují ve všech lidských společnostech k určitým základním danostem sociálního a kulturního života. K těmto původním kódům patří rozdíly mezi rodiči a dětmi, mužem a ženou, příbuzným a nepříbuzným, hierarchií a rovností, atd. Jádrem všech kódů kolektivní identity je rozlišení mezi „My“ a „Ti druzí“. Hlavními kódy konstruování kolektivní identity jsou kódy prvobytnosti, občanského soužití a kultury či posvátnosti.

Při konstruování a upevňování hranice mezi uvnitř a vně se „kód prvobytnosti“ soustřeďuje na pohlaví, generaci, příbuzenství a etnicitu. Tyto kódy spojují konstitutivní rozdíl s „původními“ a nezaměnitelnými rozlišeními, která jsou vyňata z procesu směny, protože jsou vnímána jako daná a nemohou být změněna záměrným jednáním.

Hranice nelze odstranit a zdá se obtížné je překročit, někdy je však toto překročení nutné, buď kvůli vyloučení některého příslušníka, nebo přijmutí nového zvenčí. Jedná se o „obřady přechodu“ jako je zasvěcení a pohřby, sňatky a inaugurace, zapuzení a přijetí nebo o obřady očistné, jako je například křest. Tyto obřady hranice neopomíjejí, nýbrž je upevňují. Druhým kódem konstrukce kolektivní identity je „kód občanský“ (spořádaný). Ten je konstruován na základě obeznámenosti s pravidly chování, běžnou sociální praxí a tradicemi. Rozdíl mezi „Námi“ a „Jimi“ spojuje s rozdílem mezi normálním a neobvyklým. Za jádro kolektivní identity se pokládají její běžné postupy, tradice a institucionální mechanismy. Jedinou možností jak být přijat za člena takovéto komunity, je zapojit se do místních praktik a osvojovat si místní obyčeje či běžné chování. Důležité jsou také obřady sloužící k udržení historické paměti a symbolizování kontinuity, každodennosti a tradice připomínáním určitých osob, míst a událostí. Třetím typem kódu je „kód kulturní“, který spojuje konstitutivní hranici mezi „Námi“ a „Jinými“ nikoliv s přirozenými podmínkami, ale se vztahem kolektivu k Posvátnému. Tyto konstrukce kolektivních identit překonávají problém křehkosti sociálních hranic tím, že je uvádějí do souvislosti s neměnnou a věčnou sférou posvátného a vznešeného (náboženství) – (Eisenstadt, Giesen, 2003, s. 367 – 372).

4.3 Etnicita

Etnicita je v této práci chápána jako specifický druh kolektivní identity.

První užití slova „etnicita“ se připisuje americkému sociologovi Davidu Riesmanovi v roce 1953. Slovo „etnický“ je mnohem starší, pochází z antického Řecka (ze slova ethnos), původně znamenalo „našinci“, až později se jeho význam začal používat ve smyslu „barbar“ nebo „pohan“. V angličtině se tento pozměněný význam používal až do devatenáctého století, pak začalo docházet k posunu směrem k rasovým charakteristikám. Například ve Spojených státech amerických se během druhé světové války slovem „ethnicks“ označovali Židé, Irové, Italové a další skupiny obyvatel, které byly považovány za méněcenné ve vztahu k většině (což byli bílí anglosaští protestanti, zkr. WASP) – (Eriksen, 2012, s. 21).

Jak uvádí Eriksen (2012, 22, 37), v běžném jazyce pojem etnicita nabývá významu „problémy menšin“ či „rasových vztahů“. V sociální antropologii se ovšem jedná o aspekty vztahů mezi skupinami, jež jsou vlastními členy a ostatní společností

nahlíženy jako kulturně odlišné. Etnicitu lze tedy podle Eriksena vnímat jako sociální identitu založenou na kontrastu ke konkrétním „Druhým“.

Podle českého etnologa Filipa Tesaře (2007, s. 15 – 17) bývá slovo „etnický“ na Západě spojováno s „jinými“, zaostalejšími a divočejšími končinami světa. V Evropě může slovo etnický znamenat i cizokrajný. V Americe slouží totéž slovo k rozlišení národností a občanství, nebo přímo jako charakteristika menšiny. Původní smysl řeckého slovo ethnos se dá přeložit jako „našinci“. Zpočátku byl tento výraz vztahován na řecká i neřecká etnika, postupně začal být více spojován s neřeckým – z řeckého pohledu necivilizovaným, barbarským světem. Tímto slovem byly označovány pohanské národy a šíření křesťanství tento význam upevnilo. Po pokřesťanštění Evropy během středověku se tento pojem přestal používat. Rozvoj zámořských plaveb přinesl další konkretizaci. Pro dobyvatele byli obyvatelé jiných částí světa pohané a ti kulturně nejodlišnější byli označeni jako divoši a primitivové. Pojem etnický se pak přenesl do kategorie ras. Již dříve zdůrazňovaná kulturní nadřazenost Evropanů se začala zdůvodňovat přirozenými schopnostmi jednotlivých ras.

V devatenáctém století se základem hierarchického pohledu na svět stala osa, na jejímž jednom konci stáli kulturně a mocensky nadřazení Evropané a na druhém konci rasově odlišní, necivilizovaní divoši, kteří nikdy nebyli uznáni za národy. Tato společnost byla nejčastěji označována jako kmeny. Koncem devatenáctého století byl ve francouzské sociologii zaveden pojem ethnie (česky etnikum), který měl označovat „*společenství, mezi jehož příslušníky se pod vlivem historických okolností vyvinulo pouto vzájemné solidarity*“. Tento pojem označoval společnost odlišné od vyspělého evropského, byl protipólem civilizovanosti. V meziválečném období zkoumala americká sociologie začleňování přistěhovalců do americké společnosti. Pojem etnický zde byl spojován s kulturními zvláštnostmi přistěhovalců a s rasově odlišnými menšinami – indiány či černochoy. Pojem etnický se tedy ujal ve významu skupiny stojící mimo americkou společnost či na jejím okraji (Tesař, 2007, s. 17 – 18).

Sociolog Max Weber si na začátku dvacátého století myslel, že pojmy nacionalismus a etnicita postupně ztratí na významu nebo dokonce vymizí díky industrializaci a modernizaci. Tento názor sdíleli další sociální vědci až do padesátých let dvacátého století. Od druhé světové války pojem etnicita naopak začal nabývat na

významu a od šedesátých let je dokonce centrálním objektem výzkumů sociální antropologie (Eriksen, 2012, s. 18 – 19).

Až do šedesátých let minulého století se běžně předpokládal úzký vztah mezi kulturou a etnicitou. V uplynulých třiceti letech (od vydání knihy Fredrika Bartha *Ethnic Groups and Boundaries* z roku 1969), jak zdůrazňuje Eriksen (2007, s. 99) „by se však našel stěží jediný seriózní text, který by opomněl zdůraznit, že mezi kulturou a etnicitou žádný vzájemný úzký vztah neexistuje, že kulturní rozdíly procházejí napříč etnickými hranicemi a že etnická identita je konstruována na základě sociálně ustavených představ o kulturních diferencích, nikoli na základě diferencí skutečných“.

Barth definuje etnicitu čtyřmi základními charakteristikami. Etnická skupina je do značné míry z biologického hlediska samo-udržitelná; sdílí základní kulturní hodnoty, což se projevuje zřetelnou jednotou kulturních forem; vytváří prostor pro komunikaci a interakci; své vlastní členství shodně identifikuje zevnitř skupiny a současně z vnějšku¹. Barth dále ukázal, že etnicita je spolu s dalšími druhy sociální identity (jako např. status, profese, náboženství) dynamickým procesem. Proti všem soudobým představám také tvrdil, že etnické členství jednotlivců se může podle jejich svobodné vůle během života změnit. Patrně nejkontroverznější bylo tvrzení, že jazyk netvoří základ etnické identity. Barth dokázal, že změna jazyka může být rychlou a vědomou reakcí na ekonomické, politické a kulturní podmínky (Květina, 2010, s. 644).

Ani po vydání knihy *Ethnic Groups and Boundaries* ovšem nedošlo k názorovému souladu v pohledu na etnicitu. Etnicita byla sice chápána spíše jako proces než daný stav a také v chápání etnicity jako identifikace a odlišování se od druhých panovala mezi vědci shoda. Předmětem sporu zůstávala vnitřní povaha etnicity, tj. jaké důvody vlastně člověka vedou k příslušnosti ke skupině, s níž ho nepoutají žádné definované vazby. Názory na tento problém vykrystalizovaly ve dva směry – primordialismus a instrumentalismus. Primordalisté vidí v etnicitě přirozený fenomén stejný, jako mají například rodinné vztahy. Z těchto důvodů si nelze etnicitu vybrat ani

---

¹V originále: 1. „Is largely biologically self-perpetuating; 2. shares fundamental cultural values, realized in overt unity in cultural forms; 3. makes up a field of communication and interaction; 4. has a membership which identifies itself, and is identified by others, as constituting a category distinguishable from other categories of the same order“ (Barth, 1969, s. 10 – 11).

změnit, protože je vrozená nebo vnucená okolnostmi. Typickým představitelem tohoto směru byl antropolog C. Geertz. Naopak instrumentalisté tvrdí, že skupiny svou etnicitu vytvářejí a udržují z politických a ekonomických důvodů. Fredrik Barth ve své práci dokázal, že etnicita není neměnná a může být považována za situační jev, který se může jevit jinak příslušníkům této skupiny a jinak pozorovateli zvenčí (Květina, 2010, s. 645).

Český etnolog Leoš Šatava se ve své knize *Jazyk a identita etnických menšin* (209, s. 11 – 12) pozastavuje stejně jako Eriksen nad překvapivým rozmachem národních a regionálních hnutí v zemích západní Evropy v šedesátých letech dvacátého století. Zejména po druhé světové válce totiž sílila integrace a globalizace a s oslabením role hranic zeslábl význam národní příslušnosti. Neočekávané byly podle něj také trendy k etnickému oživení a emancipační projevy u etnických a rasových skupin v USA a v Kanadě, zejména v provincii Québec. Důsledkem bylo rozbití představ o konci významu etnicity v Evropě a Severní Americe.

Mnohé občanské války a další ozbrojené konflikty v devadesátých letech dvacátého století lze označit jako konflikty etnické. Je tedy zřejmé, že význam pojmu etnicita roste. Eriksen ovšem poukazuje i na to, že etnické spory o uznání, moc a autonomii často nemusí nabývat konfliktní formy. Jako příklad uvádí rozpad Sovětského svazu, kde byly státy povětšinou založeny na etnických a jazykových identitách, či nároky Inuitů na uznání etnicity a na vlastní území (Eriksen, 2012, s. 19)

V souvislosti s problematikou etnicity se lze setkat s několika názory, které se pohybují mezi dvěma krajními polohami (Šatava, 2009, s. 14 – 15):

1. Tradiční, ryze národní koncepce vznikající zhruba na přelomu osmnáctého a devatenáctého století, která se plně prosadila v epoše německého romantismu v devatenáctém století. Vědomí národní (tj. etnické) příslušnosti se vymezuje především na bázi jazyka, kultury a mravů, což jsou stabilní entity. Příslušnost k etnické skupině je objektivně daná, jedná se o nezpochybnitelnou hodnotu a pevný kulturní jev, jenž je nezávislý na vůli osob.

2. Opačný názor pokládá etnické vědomí, kladené nad občanské, ale i lidské cítění za „*abstrakci, umělý, kulturně reprodukováný sociální konstrukt*“, který je nyní nahlížen kriticky či odmítavě.

S pojmem etnicita souvisí také etnické skupiny, o nichž bude pojednáno dále. Výraz etnická skupina může označovat například tzv. původní („kmenová“) společenství nezasazená modernizací, nebo také imigranty či opovrhovanou společenskou vrstvu. V USA je dodnes běžné označovat jako etnickou takovou skupinu, která má vlastní identitu a kulturní tradici, ale je součástí větší skupiny – tedy víceméně menšinu. Zde je etnická skupina i korektním výrazem pro rasu. Ve východní Evropě se pojem etnická skupina ustálil na označení společenství, které nedosahuje úrovně národa, příp. nemá vlastní stát (Tesař, 2007, s. 19).

Podle Eriksena termín „etnická skupina“ nahradil dřívější pojem „kmeny“. Když hovoříme o kmenech, uplatňujeme ostrou hranici mezi námi a těmi, které studujeme, jinými slovy mezi moderní a tradiční (primitivní) společnostmi. Pokud ale místo toho hovoříme o etnických skupinách, je těžké tuto hranici udržet, protože každá lidská bytost náleží k nějaké etnické skupině. Užití termínu „etnická skupina“ znamená vzájemný vztah a zároveň předpokládá, že všichni žijí v jednom „propojeném“ světě. Pojem etnicity v tomto smyslu přemostňuje významné trhliny v sociologii tím, že věnuje pozornost spíše dynamice než statické a relativizuje hranice mezi „My“ a „Oni“ (Eriksen, 2012, s. 33 – 34).

Protože termín etnická skupina byl užíván tak široce, navrhl sociobiolog Pierre van den Berghe používat spíše pojem „ethny“ (česky etnikum). Podle něj je „*modelovým etnikem skupina se společným původem, spjatá sociálně příbuzenskými sňatky a prostorově teritoriem*“. Problém v této definici je ten, že dobře vystihuje především početně omezená etnika, která dnes tvoří jen zlomek populace. Většina moderních etnik jsou velmi početná a kulturně komplikovaná společenství. Anthony D. Smith rozšířil počet kritérií vymezujících etnikum na šest. Jedná se o kolektivní jméno (ethnonymum), mýtus o společném původu, sdílené dějiny, charakteristickou sdílenou kulturu, asociaci s určitým územím a pocit solidarity. Žádná definice etnika dosud nebyla přijata všeobecně. Někteří badatelé vyčítají Smithovi idealizaci pocitu solidarity, někteří zpochybňují vazbu etnika na teritorium (Tesař, 2007, s. 19 – 23).

Dříve bylo časté spojovat malá etnika, která postrádala pocit vzájemnosti, do umělých větších celků, například na základě společného jazyka nebo kultury. Pro takovéto spojování zvnějšku byl v devadesátých letech z lingvistiky převzat pojem „etic“, zatímco pohled zevnitř se označuje jako „emic“. Smith označuje skupiny

definované zvnějšku objektivními kulturními rysy termínem etnická kategorie, jež předchází vytvoření etnické komunity. Ačkoliv etnika objektivně existují, nejedná se o strnulou, nýbrž pružnou kategorii, která slouží k tomu, aby jedincům zajistila identitu vyhovující jejich potřebám (Tesař, 2007, s. 24).

4.4 Etnická stereotypizace

S pojmem etnicita souvisí i etnická stereotypizace. Podle českého psychologa Milana Mikuláščíka (2010, s. 67 – 68) jsou „*stereotypy formy iracionálně založeného posuzování jednotlivců, skupin a národů*“. Stereotypy se týkají určité skupiny lidí, kteří mají nějaký společný znak, společné projevy chování či stanoviska. Při posuzování jedince nejde o hledání toho, jaký ve skutečnosti je, ale je zařazen do určité skupiny podle předem stanovených kritérií. Stereotypizace není dokreslování obrazu jedince nebo skupiny na základě neúplných informací, nýbrž je to zařazování jedinců a skupin do hotových schémat. Čím méně máme informací, tím snadněji se uchylujeme ke stereotypům. Stereotypy ale nejsou neměnné, k určitým velmi pozvolným posunům, např. vlivem nějaké silnější emoční zkušenosti nebo vlivem politiky či ideologie, dochází. Stereotyp bývá také dotvářen prostředím, životním stylem či společenským statutem. Důležitou roli hraje situační kontext – jestliže danou osobu vidíme v různých situacích, ovlivňuje to, jak ji vnímáme. Stereotypy lze rozdělit na autostereotypy (co si myslíme o vlastní skupině) a heterostereotypy (naše vnímání o ostatních skupinách). Autostereotypy jsou většinou příznivější. Nejběžnější je stereotypizace podle příslušnosti k etnickým skupinám, národnosti, barvy pleti, na základě pohlaví, ale může vznikat i na základě jmen nebo fyzických vlastností jedince.

Podle Eriksena (2012, s. 51 – 55) stereotypy sdílí jak vládnoucí, tak ovládané skupiny a jsou všeobecně rozšířené ve společnostech. S etnickými stereotypy se setkáme ve většině polyetnických společností. Stereotypy nemusí odpovídat realitě, tomu, co daná skupina ve skutečnosti dělá. Nejdříve musíme přemýšlet o důvodech vzniku daného stereotypu. Eriksen uvádí tyto důvody: stereotypy umožňují třídit sociální svět a jedinci dávají pocit, že rozumí společnosti; stereotypy mohou ospravedlňovat privilegia a rozdíly v přístupu ke zdrojům. Stereotypy jsou také důležité při vymezování hranic vlastní skupiny. V naprosté většině v sobě stereotypy zahrnují nadřazenost vlastní skupiny. Stereotypy tedy přispívají k vymezování vlastní skupiny

vůči ostatním skupinám tím, že poskytují „mapu“ sociálního světa a lze se na ně odvolávat při snaze o ospravedlnění nerovností v přístupu ke zdrojům.

Stereotypizace souvisí s naší omezenou kognitivní kapacitou a stereotyp je „nejlepší přítel liného člověka“. Zkoumání stereotypů je zaměřeno na obsah, tzn. jaké vlastnosti a hodnocení jsou připisována dané skupině, a dále na skupinovou variabilitu – do jaké míry jsou členové této skupiny posuzováni jako podobní (stejní) v daných vlastnostech. Stejně jako Eriksen i psychologové Jozef Výrost a Ivan Slaměník (2008, s. 364) uvádějí, že vlastní skupina je obvykle hodnocena výše než cizí. Toto je zřejmé v tzv. efektu homogenity cizí skupiny, kdy tato skupina je posuzována méně diferencovaně („oni jsou všichni stejní“). Může se také objevit efekt homogenity vlastní skupiny, v případě minorit může tato příslušnost zesilovat pocit identifikace a solidarity. V současné době již nejsou stereotypy vnímány výlučně negativně, uznává se jejich funkce při uchovávání pozitivní sociální identity a dochází k posunu od tradičního zaměření obsahu předsudků a stereotypů ke zkoumání jejich dopadů.

4.5 Kolektivní paměť

Fenoménem kolektivní paměti se ve svém díle *Kolektivní paměť* zabýval francouzský sociolog Maurice Halbwachs, jehož bádání bylo ovlivněno jeho učitelem Émilem Durkheimem. Halbwachs (2009, s. 50 – 54) ve své knize vede hranici mezi individuální a kolektivní pamětí. Naše paměť je v podstatě kolektivní, protože při vzpomínání jsou s námi přítomní další lidé, jejichž přítomnost nemusí být fyzická. Například když procházíme cizím městem, vzpomínáme, co nám o něm říkal náš přítel nebo průvodce. Stejně tak jsme zažili určité události v dětství (například nástup do první třídy), které si ale již nevybavujeme a musí nám je pomoci vykonstruovat další lidé, například rodiče. Pokud ale nejsme schopni bez svědků rekonstruovat jakoukoliv část vzpomínky, můžou nám ji sice pomoci vyobrazit, ale nikdy se nestane naší vzpomínkou.

Podle Halbwachse (2009, s. 61) vzpomínku nezískáme poskládáním jednotlivých obrazů minulé události. Rekonstrukce se musí odehrávat na základě sdílených informací a myšlenek, které se nacházejí zároveň v naší mysli a v myslích ostatních. Tohoto kontinuálního sdílení lze dosáhnout jen tehdy, jsme-li dlouhodobě součástí stejného společenství. Také je nutné, aby se paměti nepřestaly vzájemně shodovat a vykazovaly dostatek bodů průniku.

Halbwachs (2009, s. 88 – 91) dělí lidské vzpomínky na dvě skupiny: první z nich jsme schopni připomenout si podle libosti. Druhou skupinu tvoří ty, na něž si nedokážeme sami od sebe vzpomenout („patří pouze nám“). První skupina by se dala charakterizovat jako vzpomínky, které „patří všem“. Snadné vzpomínání je umožněno tím, že se lze opřít o vzpomínky ostatních. Rozdíly mezi tím, za jakých okolností se nám vybaví tyto typy vzpomínek, se liší pouze podle stupně komplexnosti. První typ vzpomínek je uchováván ve skupinách a tudíž i v kolektivních myšleních, s nimiž jsme neustále v úzkém kontaktu. Druhý typ vzpomínek je nám dostupný hůře, protože skupiny, které nám takové vzpomínky zprostředkovávají, jsou vzdálené a máme s nimi omezený kontakt. Tyto vzpomínky, které zdánlivě patří pouze nám, se uchovávají v sociálních prostředích, jejichž členové jsou schopni je objevit a ukázat nám je. Kolektivní paměť se tedy opírá o soubor lidí, kteří vzpomínají, a to jako členové určité skupiny. Každá individuální paměť představuje způsob vidění kolektivní paměti.

Dle Tesaře (2007, s. 148) ten, kdo se podílí na kolektivní paměti, dosvědčuje svou sounáležitost s danou skupinou. Tato paměť také udržuje symbolické hranice vůči jiným skupinám, proto má často konfrontační ráz a hraje svou roli i v etnických konfliktech.

Nositeli kolektivní paměti jsou sociální skupiny. I když obě skupiny prožily stejnou událost, interpretace se může ve větší míře lišit – události, které jsou pro jednu skupinu klíčové, pro druhou nemusí znamenat vůbec nic. Jádrem kolektivní paměti generací jsou traumatické nebo triumfální události. Tato společná zkušenost devaluje zkušenost předchozí generace. Aby se tato událost stala základem kolektivní paměti, nemusí být nutně jedinečná, ale členové skupiny ji za takovou musí považovat. Kolektivní zkušenost má být chápána jako jedinečná, bezprostřední a autentická. Autenticity dosáhneme tak, že ji uvedeme do spojitosti s tělesnou zkušeností, ať již přímou (jedinec byl na daném místě události) či nepřímou (o události jsme se dozvěděli např. z tisku a spojili jsme si s ní určitý prožitek). Tyto tělesné zážitky jsou často upevňovány rituály a tím sjednocují členy dané skupiny (Giesen, 2007, s. 71 – 75).

Je důležité si uvědomit, že paměť a historie nejsou synonyma. Paměť je vždy předávána žijícími skupinami lidí a je v neustálém vývoji, kdežto historie je problematickou a neúplnou rekonstrukcí minulosti. Každá historie je svou povahou kritická a historikové tvrdí, že odhalují mýty svých předchůdců. Touto kritikou historie

se ničí spontánní paměť, proto musí být vytvářena tzv. místa paměti, což mohou být archivy, pomníky, muzea, atd. Historie je svou povahou univerzální, ale paměť se živí vzpomínkami konkrétních lidí, které jsou někdy nejasné či mají sklon k zastírání (Nora, 2012, s 8 – 10).

Jan Assmann (2001, s. 48 – 51) dělí kolektivní paměť na komunikativní a kulturní. Komunikativní paměť zahrnuje vzpomínky, které se vztahují k nedávné minulosti a které jedinci sdílejí se svými vrstevníky. Tato paměť se rozvíjí u určité skupiny, vzniká v čase a zaniká se svými nositeli. Historický obraz, jenž se v těchto vzpomínkách a vyprávěních vytváří, podává „dějiny všedního dne“. Kdežto kulturní paměť má určité pevné body v minulosti a specifické nositele, jako jsou kněží, filozofové, umělci či spisovatelé. Tato paměť nezprostředkovává historii, ale její výklad. Větší část této paměti tvoří motivy spojené (ať skutečně či domněle) s počátkem dějin nebo se současností. Mnohé motivy si podvědomě sdružujeme do stabilních vzorců, a tam kde se vyskytuje jen jeden z nich, k němu kulturní paměť automaticky přidává doplňující motiv, i kdyby o něm neexistoval doklad, anebo vyloží minulost podle daného vzorce. Tyto vzorce se poté sdružují do širších symbolických obrazů – mýtů. Z menší části se potom skládá z prvků, které jsou něčím zajímavé. Komunikativní paměť funguje v každodennosti, ale kulturní je pokryta závojem posvátnosti. Dle Assmanna lze hovořit i o všední a sváteční paměti.

4.6 Kolektivní trauma

Kolektivně sdílený prožitek ohrožení života může způsobit kolektivní trauma, o němž nejprve jedinci nechtějí mluvit, až po nějaké době jej začnou předávat mezi lidmi s podobnou zkušeností a teprve tehdy, když se očití svědci začnou ztrácet, je tato událost sdělena lidem zvenku. Výsledkem tohoto traumatu je překážka porozumění mezi generacemi. Má-li být zkušenost traumatizující, musí stále zůstat v paměti aktérů. Další generace tuto traumatickou událost nezažila, a tudíž nemůže porozumět. Podle Giesena (2007, s. 74) je tedy kolektivní trauma spojeno se svými nositeli a s nimi také zaniká: *„Teprve později, když tato generace odchází ze scény a její trauma je vysloveno, kdy se ono původně nezczitelné trauma stane předmětem historické rekonstrukce, tehdy hranice porozumění zanikne a zakládající událost se integruje do sledu dějinného příběhu – ale tento posun z generační paměti do dějin je ve většině případů také dobou, kdy generace jako žijící komunita zmizí.“* Pohled Giesena je tedy

takový, že prožité kolektivní trauma je nepřenositelné, protože další generace danou událost nezažili na vlastní kůži, a tudíž nemohou pochopit. Naopak názor amerického sociologa Jeffreyho Charlese Alexandera je takový, že kolektivní trauma je přenositelné (v čase i prostoru) v rámci kolektivity, která je jím postižena. To znamená, že se týká všech, kteří ustavují a veřejně reprezentují určitou epochu či událost jako traumatickou (Marada, 2007, s. 81 – 82).

Stejný názor jako Alexander sdílí i profesor sociologie Ronald Eyerman, který na příkladu otroctví uvádí, že přímá zkušenost není nutnou podmínkou pro vznik kulturního (kolektivního) traumatu. *„Kulturní trauma je zakoušeno v aktech vzpomínání, jež se odehrávají s časovým posunem [...] V tomto smyslu je otroctví traumatické pro ty, kteří sdílejí společný osud a nikoli nutně společnou zkušenost“* (Marada, 2007, s. 85).

Oba autoři, Giesen i Alexander, se shodují v tom, že téma traumatické kolektivní zkušenosti dávají do souvislosti s generační perspektivou. Generace nesdílí pouze historické zkušenosti, nýbrž jsou i vztahovým fenoménem. Mannheim zdůrazňoval, že generace mohou vzniknout pouze tehdy, identifikují-li se její členové nejen se svými vrstevníky, ale i s generací předchozí a následující (Marada, 2007, s. 82 – 83).

Příkladem kolektivního traumatu je nacistická minulost z pohledu generace, která ji zažila a odlišný pohled generací následujících. Giesen nachází podobné „poválečné ticho“ jak na straně obětí holocaustu, tak i u viníků. Uvádí, že první poválečná generace měla silné osobní vzpomínky a snadno se jim vyvolávaly. Frustrace z prohrané války, spletité životní osudy a další okolnosti napomohly vytlačit tyto vzpomínky z veřejného prostoru. Změna přišla s dospíváním generace poválečné, na níž již neležela tíha bezprostřední viny. Tyto děti prolomily „koalici ticha“ a konfrontovaly rodiče nepříjemnými otázkami. Tím bylo trauma nastoleno z vnější perspektivy a stalo se stigmatem německého národa. Tato revolta šedesátých a zčásti sedmdesátých let dvacátého století obrátila hněv k traumatickému původu německé národní identity s pokusem ji rekonstruovat. Tato generace se zasadila o reprodukci vědomí kolektivní viny Němců, která se stala součástí obrazu „němectví“ v západní kultuře. To začalo být nepříjemné generaci následující narozené během šedesátých a sedmdesátých let. Necháпали, proč by i na mě měla být uvalena historická vina jejich prarodičů, se kterou neměli nic společného. U obětí holocaustu bylo poválečné

„relativní ticho“ spojené s prožitým traumatem, protože ti kdo tuto hrůzu nezažili, tomu stejně nechtěli uvěřit (Marada, 2007, s. 86 – 87, 89 – 90).

4.7 Generace

Generace má podle Jandourka (2001, s. 91) několik definic. Tou první je, že se jedná o „*seskupení příbuzných věkových skupin nebo ročníků, které prošly socializačním procesem v podobných historických a kulturních podmínkách*“. Dále se může jednat o „*skupinu lidí, kteří prožili podobnou historickou zkušenost*“, např. válku. Tento pojem se užívá i pro „*označení příslušníků téhož myšlenkového, politického nebo uměleckého hnutí*“. Klasická doba trvání jedné generace se v moderní společnosti zkracuje, dříve bylo uváděno 25 – 30 let. V předkládané diplomové práci bude s tímto pojmem pracováno ve smyslu skupiny lidí, kteří prožili podobnou historickou zkušenost, zejména události během druhé světové války a zda dochází k přenosu této skutečnosti na příslušníky mladší generace.

Co se týče významu slova generace, existuje jich několik. Původní latinský význam slova znamená „plození“ ve smyslu následnosti generací založené na narození a smrti. Souběžná existence generací předpokládá mezigenerační vztahy, tím mezi generacemi vzniká vzájemná závislost věkových skupin a také otázka různých náhledů na sociální život, tím dochází ke vzniku tzv. generační propasti a krizi mezi věkovými skupinami. Když existují mezi generacemi vztahy, předpokládáme, že generace existují jako specifické kolektivní identity, které byly tradičně definovány prostřednictvím následnosti (Corsten, 2007, s. 47).

Mezi sociology vládne shoda o tom, že „*jádro generačního habitu se utváří tehdy, když mládí vstupuje do dospělosti*“. Je to období, kdy se stadium osobního zrání protíná s historií a dospělým světem (Marada, 2007, s. 79).

Podle německého sociologa Michaela Corstena zažívá téma generací v posledních letech renesanci. Nejvýznamnějším důvodem je krize kolektivních identit zapříčiněná procesem individualizace, jenž souvisí s modernizací společností. V těchto společnostech se oslabil význam sociálního původu. Dalším důvodem je vymizení tzv. tříd, které rozdělovaly společnost, a třetím důvodem je podle Corstena konec socialismu. Jako nové klasifikační znaky se objevují pojmy věk a generace. Věk je důležitým strukturujícím konceptem života jedince, také může sloužit jako ukazatel sociální diferenciací (Corsten, 2007, s. 45).

Pro nahrazení pojmu generace se často používá termín „kohorty“. Jedná se o jednotky tvořené skupinami osob, které jsou sdružené podle roku narození a společných znaků. Mohou sem patřit objektivní ukazatele, jako je např. dosažený stupeň vzdělání, rodinný stav nebo příjem jedince. Dále subjektivní ukazatele, jako jsou postoje, preference nebo motivy jednání. To umožňuje srovnání různých kohort ve stejném období jejich života nebo srovnání charakteristik průběhu jejich života. Někteří autoři používají pojem kohorta místo generace, protože tento pojem nabízí jasnější vymezení jeho významů (Corsten, 2007, s. 48).

Dále se Corsten zabývá Mannheimovým dílem. Mannheim zkoumal odlišné způsoby, kterými lidé vytváří kolektivně sdílené vědění, a hledal specifické konstelace, napomáhající vzniku sociálního vědění. Generace představuje konstelaci, která vede k vytváření zvláštní formy kolektivně sdíleného vědění. Kolektivní soudržnost se projevuje ve třech rovinách. Za prvé je to tzv. „generační místo“, tento termín je analogický s termínem „třída“. Toto „místo“ zahrnuje všechny osoby narozené v určitém období na vymezeném místě. Tito lidé prožívají události, k nimž dochází ve stejné historické fázi. Dále Mannheim rozlišuje mezi uvedenou strukturou zkušeností a „generační skutečností“, tj. jakým způsobem se zkušenosti této generace sjednocují v její interpretaci. Tento generační kontext zahrnuje základní sdílené směřování, jímž se vyznačuje většina lidí stejného věku. Mannheim toto směřování nazývá „Grundintentionen“ (základní intence) a „Gestaltungsprinzipen“ (principy výstavby). Za třetí, Mannheim rozlišuje konkrétní skupiny lidí, kteří nejen, že interpretují své zkušenosti podobným způsobem, ale také vyvíjejí podobné způsoby reakce ve vztahu k problémům své generace. Tyto skupiny Mannheim označuje jako „generační jednotky“. Tím se v generačním kontextu vytváří vnitřní diference do několika potenciálně znepřátelených či soupeřících generačních jednotek (např. v šedesátých letech soupeřící jednotky „hippie“, „rockeri“ a další) – (Corsten, 2007, s. 48 – 50).

Když srovnáme Mannheimovo řešení s pozdějším sociologickým výzkumem generací, s konceptem kohort a konceptem prostředí, zjistíme, že žádný z těchto přístupů nenavazuje na Mannheimův odkaz. Přitom na první pohled existují podobnosti mezi konceptem kohort a Mannheimovým pojetím „generačního místa“ a mezi konceptem prostředí a „generačních jednotek“. Věkové kohorty i generační místo jsou definovány jako skupina lidí, která zažila určitou událost ve stejném časovém

okamžiku. Ovšem koncept kohort se nezabývá dalšími domněnkami o specifické formě generační zkušenosti. Je to spíše nástroj sloužící k pozorování, popisu a někdy k vysvětlení sociální změny. Podle konceptu kohort by mohlo být dostačující určit rozdíly mezi věkovými kohortami podle objektivních ukazatelů (např. vzdělání, míra sňatečnosti a rozvodovosti, atd.). Zejména v retrospektivních výzkumech nelze shromáždit subjektivní data (postoje, hodnoty jedinců) a tím vyhovět Mannheimovu požadavku na strukturu zkušeností lidí jedné generace sdílených generačním místem (Corsten, 2007, s. 50 – 51).

Některé nedávné práce německých sociologů navrhovaly analýzu utváření životních prostor mladistvých jako koncept „generačních jednotek“. Tyto životní prostory jsou považovány za „sféry konjunktivní zkušenosti“, podobně jako v raných pracích K. Mannheima. Mannheimovy koncepty jsou, jak je popsáno výše, lokalizovány na třech úrovních, což lze vnímat jako paralelu ke třem rozměrům ustavování generací jako kolektivních jevů. Za prvé se jedná o „vrstvy zkušeností“ (u Mannheima generační zasazení) – jenom lidé narození a vyrůstající ve stejném čase zažijí události současně. Za druhé, osoby, které zažily shodnou generační skutečnost, mají shodu v určitých „formativních a interpretačních principech zkušeností“. Za třetí zde existuje tzv. „sféra konjunktivní zkušenosti“, jež je sdílená pouze lidmi, kteří byli účastníky určitých událostí. Tato sféra zkušeností je zvenčí uzavřena a je založena na setkávání konkrétních osob (Corsten, 2007, s. 53 – 54).

Sociolog rakousko-maďarského původu, již zmiňovaný Karl Mannheim, je považován za zakladatele sociologie vědění a za klasika sociologie generací. Podle něj je problém generací důležitý, díky němu lze přesněji porozumět zrychleným jevům aktuální přítomnosti. Bohužel nám chybí jednotné chápání tohoto problému. Tomuto tématu se věnovaly různé vědní obory a to vyústilo v situaci, kdy lze mluvit pouze o příspěvcích k celkovému řešení, ale nejde o jasnou definici problému. Tento komplexní problém ale lze podle Mannheima vyřešit pouze spoluprací různých vědních disciplín a národů. Formální sociologie by měla vypracovat zásadní charakteristiky generačního problému, ale do této doby zkoumala statisticky hlavně skupinovou existenci lidí vůbec. Tento problém vyžaduje bádání, které musí definovat síly zajišťující dynamiku a řád ve společenském dění. Tím by byl dán přechod od formálně statické sociologie k formálně dynamické, a poté k aplikovaně historické sociologii.

Všechny tyto tři vědní disciplíny umožňují vytyčit souborné pole sociologického bádání (Mannheim, 2007, s. 18 – 19).

Co se týče výzkumu generací, Mannheim se zabýval pojmy, jako je generační souvislost či generační jednota. Jednotu generace nemůžeme chápat jako sociální spjatost směřující k vytváření skupin. Výjimečně se může stát, že se generační jednota stane jednotící základnou tvoření skupin, ale v tomto případě se jedná o spolky, rodinu, klan, atd. V případě rodiny a klanu jednotlivci vytvářejí skupinu na základě svoji blízkosti, u spolků či účelových sdružení se jedná o svobodu chtění. Generační souvislost se nedá charakterizovat jako konkrétní skupina ve smyslu společenství, jehož předpokladem je vzájemný kontakt jednotlivců. Odlišuje se také od společenských formací, např. spolků, protože jejich znakem je chtěné založení. Generační souvislost je pospolitost, v níž jsme sice také spjati, ale z této spojitosti ještě nevzniká skupina. Zakládá se na příbuzném zasazení jednotlivců náležejících k jedné generaci v sociálním prostoru. K objasnění tohoto pojmu nám pomůže jiná sociální kategorie – třídní situace. Jedná se o „*osudové příbuzné zasazení určitých jednotlivců do ekonomicko-mocenského soukolí společnosti*“ (např. podnikatel, penzista, proletář, atd.). Toto zasazení v mechanismu společnosti člověk pocítuje jako sociální tlak či šanci. Zasazení není vypověditelné (jako u sdružení), ale ani neváže jednotlivce ke konkrétní skupině, jako je tomu ve společenství. Když dojde ke změně hospodářsko-mocenské pozice, mění se i třídní situace. Oproti třídnímu zasazení, které vzniká z proměnlivých ekonomických a mocenských struktur společnosti, generační zasazení plyne z biologického rytmu života člověka (život a smrt, délka života). Tím, že člověk patří do generace lidí narozených ve stejném roce, je zasazen do proudu společenského dění. Ovšem tento sociologický jev se na faktu biologického rytmu pouze zakládá. Generační souvislost musíme chápat jako zvláštní typ sociálního zasazení. Zasazení omezuje individua na určitý prostor možného dění a činí tak pravděpodobným specifický způsob prožívání a myšlení, zasahování do historického procesu Každé zasazení omezuje prostor projevů individuality na určité ohraničené možnosti. V pozitivním smyslu zahrnuje tendenci k určitým způsobům chování, cítění a myšlení (Mannheim, 2007, s. 19 – 22).

Generační zasazení lze určit na základě momentů, které se vztahují k výměně generací. Tyto strukturální momenty v životě jednotlivců zakládá generační fenomén.

Mannheim tyto momenty shrnuje do pěti bodů. Prvním bodem je neustálé nastupování nových nositelů kultury. Kultura se vyvíjí prostřednictvím lidí, kteří mají nový přístup, odstup od stávajícího a nové podněty. Tento nový přístup je velmi důležitý v životě každého jednotlivce, když musí opustit starou skupinu (např. odchod od rodiny, stěhování) a vstoupit do nové. V tomto případě se tyto druhy nového přístupu odehrávají v individuálním životě (jedná se o sociální posuny). Druhý typ nového přístupu, jenž vyplývá z generační posloupnosti, je mnohem radikálnější, protože v nových nositelích dochází k proměně postojů. Jedná se o vitální momenty, výměnu generací. Kdyby neexistovala generační posloupnost a nositeli kultury by byli stále tiž lidé, měli by sice díky sociálním posunům možnost nového přístupu, ale chyběla by jim radikálnější forma výměny generací. Výhodou by bylo, že by byly zachovávány základní intence, ale byly by zatíženy jednostranností. Tím, že dochází k výměně generací, dochází k revizi stávajících oblastí a učí nás zapomínat to, co je již nepotřebné (Mannheim, 2007, s. 22 – 24).

S tímto souvisí i druhý bod – neustálé odcházení dřívějších nositelů kultury. Minulé prožitky a zkušenosti mají relevanci jen tehdy, jsou-li součástí přítomnosti. Mohou být přítomny jako vědomé předobrazy (jako příklad Mannheim uvádí poměrování revolucí s francouzskou) či nevědomě. Každý aktuální proces působí selektivně – starší přizpůsobuje aktuálním situacím. S oběma výše uvedenými momenty souvisí i třetí bod, a to, že nositelé určité generační souvislosti participují jen na časově omezeném úseku dějinného procesu. Zkoumané momenty zatím zdůrazňovaly jen ty jevy, které souvisí s neustálým „omlazováním“ společnosti. V protikladu k těmto momentům se nachází jev „příbuzného zasazení“. Generace je příbuzně zasazená tím, že se paralelně účastní stejného úseku kolektivního dění. To je ovšem pouze vnější určení jevu zasazení. Důležité je zde „vrstvení zážitků“. Pouze narozením ve stejném čase nevzniká společné zasazení v sociálním prostoru, nýbrž teprve z toho plynoucí možnost účastnit se stejných událostí, společných zážitků, a tak činit ze stejného způsobu vrstvení vědomí. Tedy jen společný historicko-sociální životní prostor umožňuje, aby zasazení plynoucí z narození v určité době nabylo sociologické relevance. Pro formování vědomí je určující, které zážitky se vtisknou jako „první dojmy“. Mají tendenci ukládat se jako přirozený obraz světa. Pro formování té samé zkušenosti je rozhodující, zažije-li ji jedinec, jenž ji zpracuje jako zásadní dojem mládí,

nebo ten, kdo ji zpracuje jako pozdní zážitek. K první vrstvě se postupně přidávají další vrstvy. Každá další zkušenost se poměruje se skupinou prvních zážitků, ať už se jedná o posílení první vrstvy nebo její negaci. První vrstva zážitků tedy převažuje nad ostatními a má velký význam pro další utváření obsahů vědomí (Mannheim, 2007, s. 24 – 27).

Čtvrtý bod se týká nutnosti neustálého tradování a předávání zděděného kulturního dědictví. Nejzásadnější na každém tradování je to, jak nová generace proniká do zděděných způsobů života a postojů předchozí generace. Tyto obsahy a postoje, které u člověka bez problémů dál fungují a které vytvářejí životní fond, se nevědomě a nedobrovolně dědí a vstřebávají, aniž o tom jedinec ví. Tento fond, který se v útlém mládí působením prostředí vstřebal, je často historicky nejstarší vrstvou vědomí, jež má tendenci usazovat se a stabilizovat jako „přirozený obraz světa“. Teprve zhruba v sedmnácti letech začíná člověk pochybovat. Teprve teď se formují vrstvy obsahů vědomí a postojů a člověk se stává „současným“. Tím dochází k neustálému vzájemnému působení generací. Kdy je tento proces, kdy se životní fond již nevytváří, ukončen, je těžké určit. Nepřímá indicie ukončenosti tohoto procesu je v jazyce a ve výslovnosti. Základní způsoby chování, duševní fond a navenek i jazyk totiž zůstávají většinou na dřívější úrovni. Podle jazykovědce Antoine Meilleta se jazyk po 25. roce života téměř nemění. Poslední bod se týká fenoménu kontinuity v generační výměně. V procesu zpětně působícího vyrovnávání proti sobě stojí mezi-generace, které se navzájem ovlivňují, nikoliv nejstarší a nejmladší generace. Životní fond sám o sobě spojuje a neustálé vzájemné ovlivňování mládí a stáří stírá rozdíly (Mannheim, 2007, s. 27 – 29).

Generační souvislost rozhoduje více než generační zasazení, jež obsahuje jen potencionální možnosti, které mohou být realizovány nebo potlačeny. Pouze chronologická současnost nestačí k tomu, aby se vytvořilo příbuzné generační zasazení. Lidé se také musí narodit ve stejném historicko-sociálním prostoru, v historicky stejném životním společenství. Abychom mohli mluvit o generační souvislosti, musí se přidat ještě konkrétní propojení, které se dá vymezit jako účast na společných osudech historicko-sociální jednotky. Další pojem, jenž se zde objevuje, je generační jednota, která představuje mnohem konkrétnější spjatost než je tomu u generační souvislosti. Skupiny, které uvnitř stejné generační souvislosti zpracovávají tytéž zážitky různým

způsobem, vytvářejí různé generační jednoty v rámci téže generační souvislosti (Mannheim, 2007, s. 30 – 31).

Pro generační jednotky je příznačné, že nepředstavují pouze participaci různých jednotlivců na společně prožité, ale různě zakoušené souvislosti událostí, nýbrž představují jednotné reagování. Proto se může v téže generační souvislosti objevit několik proti sobě bojujících generačních jednotek. Generační jednotka nemá podobu konkrétní skupiny, byť její jádro vytváří konkrétní skupina, která do světa vydává zásadní podněty a zárodky, jež se mohou vyvíjet (Mannheim, 2007, s. 32 – 33).

S tématem generací také souvisí mezigenerační vzpomínání. Tímto tématem se zabýval například německý sociolog a sociální psycholog Harald Welzer se svými kolegy v knize *Můj děda nebyl nácek*, kde analyzovali rozhovory z pohledu tří generací (první narozená v letech 1906 – 1933, generace dětí narozená v letech 1933 – 1967 a generace vnuků narozená mezi léty 1954 – 1985). Nejdříve se tázali ve skupinovém interview a postupně následovala individuální interview. Celkem bylo provedeno 142 interview. Z tohoto výzkumu vyplynuly následující zajímavé závěry.

Generace dětí a vnuků v německých rodinách vykazují silnou tendenci stylizovat své rodiče a prarodiče do hrdinů, ačkoliv oni samotní často hrdiny nebyli. Dalším ústředním tradovaným prvkem je přesvědčení, že Němci byli oběťmi. To vyplynulo především z rozhovorů s vnuky, kteří mají tendenci vycházet z jednoho zobecněného obrazu válečné doby a doby poválečné, kdy podle nich byla všude bída a hlad. I když jim prarodiče sdělí opak, vypadá to, že to nechtějí slyšet. Z rozhovorů s rodinami vyplynulo, že děti a vnuci použijí každý, byť vzdálený důkaz, aby ukázali, že jejich rodiče a prarodiče dělali něco dobrého. Také si vymýšlejí takové verze minulosti, v nichž samotní aktéři vystupují jako poctiví a dobří lidé. Tendence k heroizování prarodičů ukazuje naprosto zřetelně působení, které vychází z vazeb loajality k milovaným osobám, historického vědomí a z konstrukce minulosti. Přitom sami pamětníci vyprávějí o vraždách, které spáchali, ale to nezanechává v rozhovorech s dětmi a vnuky žádné stopy – jako by tato vyprávění vůbec neslyšeli. Tyto fenomény dokazují, že minulost prostřednictvím mezigeneračních procesů předávání vyprávění stále živě zasahuje do přítomnosti. Z teoretického hlediska tedy historické vědomí vymezuje „*vzájemný vztah výkladu minulosti, porozumění přítomnosti a perspektivy budoucnosti*“ (Welzer, 2010, s. 12, 15, 27, 52).

Dle Welzera (2010, s. 18) komunikativní zpřítomnění minulosti v rodině není „*pouhým předáváním zážitků a událostí, ale vždy také společnou praxí, kterou se rodina definuje jako skupina, která má specifické dějiny, na nichž se podílejí jednotliví členové této rodiny*“.

Tradování vyžaduje aktivní osvojení sdíleného, to znamená, že příběhy šířené ústním podáním potřebují bod, k němuž si posluchač napojí vlastní životní zkušenost, svět představ a nějaký předmět vyprávění, který dá posluchači prostor pro navázání. Za těchto podmínek se stává vyprávění tradovatelné, tzn. z cizího příběhu se stane vyprávění vlastní. K rozvíjení vlastní verze vyprávěného je také zapotřebí, aby příběhy byly nejasné, útržkovité, odporující si a nelogické. Tyto verze pak mohou posluchači opatřovat vlastním smyslem (Welzer, 2010, s. 29 – 30, 65).

V Nizozemí byla provedena studie týkající se generačního vzpomínání na druhou světovou válku. Vzpomínání na tuto dobu se mezi generacemi neliší, ale interpretace ano. Ti kdo válku zažili, mají tendenci si v paměti uchovávat osobní zážitky a útrapy, kdežto poválečné generace přisuzují válečným událostem spíše symbolický a obecný význam (nedodržování lidských práv, hodnoty mezinárodní spravedlnosti, atd.). Tyto odlišné způsoby vzpomínání se rozdílně otiskují v osobních a kolektivních identitách lidí. První poválečná generace měla tedy z druhé světové války silné osobní vzpomínky. Změna přišla s dospíváním těch, kteří se narodili během druhé světové války nebo těsně po ní. Mlčení svých rodičů snadno zahrnuli do obrazu zbabělé a pokrytecké generace utíkající od své historické odpovědnosti. Tato mladá generace šedesátých let reprodukovala kolektivní vinu Německa do obrazu „němectví“ jako celku. To se ovšem později znelíbilo další generaci narozené v šedesátých a sedmdesátých letech. Necháпали, proč by i oni měli být obviňováni z činů jejich prarodičů (Marada, 2007, s. 88 – 89).

Podle sociologa Josefa Alana není traumatizující samotná minulé zkušenost, nýbrž předávání kolektivního vzpomínání, které ale klade meze její sdělitelnosti mezi generacemi. Příslušníci předávající generace tuší, jak obtížné je cokoliv vysvětlit či zdůvodnit další generaci, zvláště pak svým dětem. Takto si snadno osvojí dojem, že ti, kteří tyto události neprožili, je stejně nemohou plně pochopit (Marada, 2007, s. 93 – 94).

5 Praktická část

V této části diplomové práce je nejdříve představen historický exkurz sledované skupiny, historie obcí, ve kterých probíhal biografický výzkum. Dále jazyk a jazykové odlišnosti a současná situace karpatských Němců na Slovensku. Poté následuje analýza rozhovorů, která je stěžejní pro zodpovězení výzkumného cíle diplomové práce.

5.1 Historický exkurz

5.1.1 Nejstarší dějiny karpatských Němců na Slovensku²

Od doby vlády prvního uherského krále Štefana (1000 – 1038) byli na území dnešního Slovenska zvaní Němci jako odborníci – pracovali zde jako horníci, řemeslníci, obchodníci, ale byli mezi nimi i rytíři a duchovní (Pöss, 2012, s. 6).

Soňa Gabzdilová – Olejníková a Milan Olejník (2004, s. 8) uvádějí, že Němci osidlovali území dnešního Slovenska ve čtyřech etapách:

První početnější skupina německých imigrantů se na území dnešního Slovenska usídlila ve druhé polovině třináctého století za vlády krále Bely IV. Mongolská invaze do Uher v letech 1241 – 1242 měla za následek devastaci krajiny a drastický úbytek obyvatelstva. Bela IV. usiloval o ekonomické a kulturní pozvednutí zpustošených území velkoryse pojatou imigrační politikou, v rámci které přistěhovalci („Hosté“) dostávali různé výhody, jako například osvobození od daňového zatížení na určitou dobu, privilegium vlastních právních norem apod. Němečtí imigranti aplikovali (na tu dobu) progresivní technologie těžby rud, zpracování železa a výroby předmětů z kovů. Tím povznesli hospodářství středověkého Slovenska. V nově založených osadách aměstech se němečtí kolonisté řídili právními normami sestavenými po vzoru legislativních systémů vyspělých německých měst, což vedlo ke zvýšení právního vědomí na Slovensku (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 8).

---

² Označení „karpatscí Němci“ zavedl na počátku dvacátého století historik Raimund Friedrich Kaind pro Němce na Slovensku a Podkarpatské Rusi, aby zdůraznil jejich odlišnost od ostatních Němců v Uhrách (Pöss, 2012, s. 6).

Druhou etapu příchodu německého obyvatelstva podnítilo protireformační hnutí v Evropě v šestnáctém a sedmnáctém století. Na Slovensku vládli liberálnější náboženské poměry než v sousedních zemích a němečtí exulanti tu nebyli vystaveni pronásledování do té míry jako v Německu. Kromě stoupců evangelického a kalvinistického vyznání zde nacházeli útočiště i příslušníci sekty novokřtěnců, tzv. Habáni, kteří byli známí výrobou kvalitní keramiky, kovových předmětů, zpracováním kůže a sukna. Od osmnáctého století začali splývat se slovenským prostředím (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 8).

Vyhnání Turků z Uher začátkem osmnáctého století a ukončení turecké okupace území mezi Dunajem a Tisou podnítilo třetí etapu v procesu osidlování Slovenska německým obyvatelstvem. Hlavní proud přistěhovalců směřoval na tzv. Dolní Zem a Slovensko zasáhl jen okrajově, v souvislosti s doosídlováním Mošenské župy. Poslední fázi německého osídlení vyvolala v devatenáctém století potřeba odborníků s technickým vzděláním schopných organizovat zakládání manufaktur a podporovat rozvoj průmyslové výroby na Slovensku (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 8).

Reálný odhad podílu Němců na celkovém počtu obyvatelstva ve středověkém Slovensku je asi jedna pětina až jedna čtvrtina. V období husitských a tureckých válek a později maďarizace se podíl Němců výrazně snížil (Pöss, 2012, s. 6).

Časová disparita příchodu jednotlivých skupin německého obyvatelstva měla za následek i geografickou heterogenitu osídlení. Německé obyvatelstvo na Slovensku, na rozdíl od sudetských Němců v českých zemích, nikdy neobývalo souvislé území. Němci dotvářeli etnickou strukturu mnohých slovenských měst, např. Košic, Prešova, Bardějova, Žiliny, Banské Bystrice, Nitry, Martina, Banské Štiavnice a dalších. V důsledku souhry politických a hospodářských okolností se však na slovenském území zformovaly tři základní sídelní oblasti, ve kterých žila podstatná část příslušníků německé menšiny. Každá z nich se vyznačovala vlastními specifiky utvářenými charakterem hospodářské činnosti, náboženskou a politickou orientací (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 9).

Na západním Slovensku žili Němci v Bratislavě a jejím okolí. Zabývali se zejména obchodem, řemeslnou výrobou a loďářstvím, v Modre a Svatém Jurovi

převažovalo vinařství a na Žitném ostrově zemědělství. Zde žili i Habáni (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 9). U těchto obyvatel převládalo jednoznačně bavorské nářečí (Pöss, 2012, s. 6). Na středním Slovensku Němci osídlili území na Horní Nitře, kremnicko-pravnianskou oblast, se středisky v Kremnici a v Nitranském Pravne. Tato oblast, známá svými bohatými nalezišti nerostných surovin, přitahovala zejména migranty, kteří se zabývali hornictvím a s ním spojenými aktivitami. Vedle těžby se německé obyvatelstvo, zejména v jižněji položených oblastech, věnovalo i zemědělství. Na východním Slovensku byla centrem osídlení Spiš. Z hlediska charakteru ekonomických aktivit, ale i podle času a místa osídlení, se tato oblast dělila na dva subregiony – Horní a Dolní Spiš. V hospodářských centrech jižní Spiše (Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves, Spišská Sobota a Poprad) převládala řemeslná výroba a tranzitní obchod mezi jižními oblastmi Uher a Polskem. Na venkově se Němci zabývali zemědělstvím. Od konce devatenáctého století začala na významu nabývat turistika. Dolní Spiš poskytovala díky bohatým nalezištím rud (stříbra, mědi, železné rudy, antimonu a rtuti) výhodné podmínky pro rozvoj hornictví a kovozpracujících řemesel, která byla základem ekonomické aktivity tohoto obyvatelstva. Hospodářským a kulturním střediskem byla Gelnice (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 9). Na středním Slovensku a Dolní Spiši obyvatelé komunikovali „východostředoněmecko-bavorskou“ směsí, pro Horní Spiš do úvahy přichází nářečí slezské a sudetské oblasti (Pöss, 2012, s. 6).

K heterogenitě německého etnika přispívala i kulturní a náboženská různorodost. Zatímco mezi Němci na Spiši převažovali evangelíci, německé obyvatelstvo žijící na Horní Nitře, v Bratislavě a jejím okolí se hlásilo většinou ke katolické víře. Bratislavští Němci se orientovali na Vídeň, na Spiši převládaly od doby rekatolizace protihabsburské tendence (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 9).

Oděv karpatských Němců se přizpůsoboval jejich městskému postavení nebo práci v zemědělství či v průmyslu. V bratislavské oblasti starší ženy nosily jednobarevné tmavé oblečení s černými zástěrami. Naproti tomu mladé ženy nosily světlejší oděv, z části v krojové úpravě. Černé tylové a háčkované čepce s černými nebo jednobarevnými stužkami poukazovaly na věk nositelky. Mužský oděv byl ovlivněn tamějším vinařstvím.

Na středním Slovensku byl oděv bohatý a barevně pestrý. Mužský oděv zůstal pod silným vlivem oděvu hornických měst. Oděv žen se značně odlišoval podle jednotlivých obcí. Na Spiši byla situace jiná. Vytvořily se zde tři skupiny německého oděvu podle sídel: horní a dolní tok Popradu, dolní Spiš. Odlehlé obce, jako například Chmelnice a Medzev, se vyvíjely samostatně (Pöss, 2012, s. 56).

Erasm Schwab v druhé polovině devatenáctého století popsal medzevský kroj, jenž byl odlišný od všech uherských krojů (fotografie obrazů, na kterých je znázorněn, jsou v příloze). Mužský slavnostní oděv byl upomínkou na uniformu Rákocziových vojsk, v nichž Medzevčané sloužili. Kroj se skládal z maďarských a německých prvků. Muži nosili maďarské kalhoty a boty, německou vestu a německý tmavomodrý kabátec. Dále ke kroji patřil klobouk se širokou krempou, který byl podobný slovenskému. V zimě oblékali ještě krátký kožich se stříbrnými knoflíčky. V létě chodili starší muži v botách, mladí bosí (Gedeon a kol., 2013, s. 222 – 223).

Starší ženy nosily německý kroj, mladší maďarský. Německý kroj se skládal z černého čepce s bílým proužkem a stuhou, která sahala vzadu po kolena. Měl tmavozelenou vlněnou sukni, černou blůzu s krátkým nebo v zimě s dlouhým rukávem, tmavě vyšívanou vestu bez rukávů se sponami, jež byla olemovaná barevnou stuhou. Na sukni si vážaly úzkým červeným páskem tmavou zástěru. I boty byly červené. Na ulici nosily na hlavě po vzoru slovenských žen pestrý velký šátek. V chladnějším období si oblékaly tmavý kabátek se stříbrnými knoflíčky. K maďarskému kroji patřil černý čepec ozdobený zlatou širokou krajkou po obvodu a černou stuhou sahající vzadu až po kolena. Bílá blůzka měla rukávy ukončené krajkou. Spodnička byla též bílá, na ní se nosila barevná hedvábná sukne, většinou zelená, sahající po kotníky. Sukne byla opásána červenou zástěrou s růžovou stuhou a na spodním okraji olemovaná kontrastní krajkou. Přes blůzku nosily ručně vyšívanou vestu upínající se na dvě spony. Na vestu si dávaly šátek, který jim pokrýval krk a hrud'. Na záda si připínaly velkou mašli složenou z vyšívané stuhy, jejíž konce visely až po kolena. Okolo krku nosily korálky. Mladé ženy měly zlaté boty s červenými podpatky. Děvčata se od žen lišila tím, že nenosila čepec a vlasy měla zapletené do jednoho copu s několika vlajícími stuhami. Na ulici dívky nosily krátký kožíšek v hnědožluté barvě a doma chodily bosé (Gedeon a kol., 2013, s. 223 – 224).

Typické zvyky se v některých karpatoněmeckých obcích zachovaly až do dvacátého století. Výrazné zde byly regionální odlišnosti. Jednalo se o zvyky kalendářní, církevní, rodinné nebo zvyky spojené s prací nebo určitou sociální skupinou. Lze uvést například lití olova, vaření halušek večer na svátek sv. Ondřeje, chození „čarodějnic“ na sv. Lucii, polévání děvčat a žen vodou o Velikonocích, sypání peněz na novomanžele při vycházení z kostela a další. Také se zde udržovaly různé druhy písní, od jednoduchých popěveků až po umělecky ztvárněné písně duchovní. Folklórní skupiny Karpato-německého spolku se snaží toto dědictví svých předků zachovat a rozvíjet (Pöss, 2012, s. 56).

Co se týká demografických údajů, od roku 1880 jsou známé údaje o národnostní skladbě obyvatel jednotlivých žup v Uhrách. V uvedeném roce podíl Němců (kritériem bylo uvedení mateřské řeči) na celkovém počtu obyvatel Slovenska představoval 9,5 %, o deset let později 8,8 %, v roce 1900 7,7 % a v roce 1910 6,7 %. Tato situace byla výsledkem zejména maďarizační politiky uherské vlády a projevovala se ve vztahu ke všem menšinám. Na poklesu německého etnika však měly podíl i jiné faktory. Vyčerpání rudných ložisek v hornických regionech Dolní Spiše vyústilo do ztráty pracovních příležitostí a podnítilo hospodářský exodus do jiných oblastí Uher (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 10).

5.1.2 Život karpatských Němců po vzniku samostatné Československé republiky až do nuceného vysídlení

Po vzniku samostatné Československé republiky reagovaly na tuto změnu německé enklávy různě. Většina bratislavských Němců byla ochotna spolupracovat s novou československou vládou. To umocňovala i obava možného obsazení města vojsky Maďarské republiky rad. Odlišně reagovalo na vytvoření nového státu německé obyvatelstvo Spiše. Spišští Němci protestovali proti integraci tohoto regionu do Československa a žádali zachování územní celistvosti předválečných Uher. Posledním pokusem zabránit včlenění Spiše do ČSR byla snaha zřídit samostatnou Spišskou republiku – Scepusia köztársaság (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 11).

Maďaři se nechtěli „Horní země“, jak říkali Slovensku, vzdát. Nejdříve obsadila československá armáda západní Slovensko. Ostatní území ale maďarská armáda stále držela. Začátkem prosince 1918 nařídil spojenecký velitel maršál Ferdinand Foch

Maďarům, aby vyklidili Slovensko. Budapešť se ale stále zdráhala. Na Slovensko musely přijít oddíly francouzských a italských legionářů, aby stabilizovaly situaci (Kašpar, 1997, s. 112 – 113).

Slovensko, jež mělo v rámci Uher status industriálně rozvinuté oblasti, ztratilo tuto pozici po včlenění do Československé republiky. Mnohé průmyslové provozy na Slovensku, které vyvážely značnou část své produkce do jižních oblastí Uher, byly nucené po ztrátě uherského trhu výrobu omezit nebo úplně zastavit. Ekonomické problémy umocňoval také import levnějších výrobků z Čech. Hospodářský útlum, který zasáhl i oblasti obývané německou menšinou, byl jednou z příčin odmítavého postoje části německého obyvatelstva k ČSR. V hospodářské oblasti se tedy Němci museli vypořádat se ztrátou uherského trhu, stagnací průmyslového rozvoje a s konkurencí ze strany vyspělého českého průmyslu (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 11).

Slovensko vstupovalo do nového státu jako výrazně agrární země, v níž se zemědělstvím živilo více než šedesát procent obyvatel. K tomu je třeba přičíst také technologickou zaostalost a malou konkurenceschopnost některých továren. Špatná sociální situace nutila obyvatele v některých regionech k vystěhovávání. Naproti tomu v oblasti kultury došlo k rychlému rozvoji. Rozmach je zřejmý například i ve školství, neboť před rokem 1918 neměli Slováci ani jednu střední školu se slovenským vyučovacím jazykem. Dále se zakládaly různé spolky a rozvíjelo se umění (Kováč, 1998, s. 194 – 197).

Na začátku dvacátých let dvacátého století žilo v Československu celkem 3 123 566 Němců s československým státním občanstvím, což představovalo 23,3 % obyvatelstva. Z toho na Slovensku se jednalo o 139 000 osob, tj. 4,7 %. Demokratická ústava a právní řád Československa zaručovaly Němcům rovnost před zákonem, menšinovou ochranu, možnosti hospodářského uplatnění i rozvoj kulturního a veřejného života. V okresech s nejméně dvacetiprocentním podílem německého obyvatelstva existovala faktická dvojjazyčnost a možnost zřizovat menšinové školy. Požadavek znalosti „státního jazyka“ (čeština nebo slovenština) komplikoval zaměstnávání Němců ve státních a veřejných službách. V roce 1930 počet Němců v Československu činil

3 231 688, z toho na Slovensku 147 501, což představovalo 4,7 % (Staněk, 1992, s. 9, 14).

Československá republika v protikladu ke zhoršení ekonomické situace umožnila výraznější aktivizaci politického, společenského a kulturního života německého obyvatelstva na Slovensku. Ve sféře kultury to bylo zejména zastavení maďarizačních tlaků, revitalizace kulturních tradic a vytvoření sítě škol s německým vyučovacím jazykem. Zatímco ve školním roce 1912/1913 bylo v provozu jen devatenáct lidových (základních) škol s německým vyučovacím jazykem, ve školním roce 1920/1921 to již bylo 102 lidových škol. Na úrovni měšťanských škol fungovala tři školská zařízení s německým vyučovacím jazykem, dále dvě slovensko-německé a jedna maďarsko-německá škola. Organizační síť německých škol se v průběhu dvacátých let mírně rozšiřovala a na úrovni středních škol přibyla dvě reálná gymnázia a jedno reformované reálné gymnázium. V roce 1929 bylo na Slovensku již 146 německých základních škol s 311 třídami. Během existence Československé republiky nebyla na Slovensku zřízena vzdělávací instituce poskytující vysokoškolské studium v německém jazyce. Němečtí studenti v případě, že chtěli získat vysokoškolské vzdělání ve svém mateřském jazyce, měli možnost studovat na vysokých školách v Praze nebo v Brně. Transformace v oblasti vzdělávání měla nejen kvantitativní rozměr projevující se nárůstem škol s německým vyučovacím jazykem, ale i kvalitativní dimenzi projevující se v celkovém zvyšování úrovně školského systému, modernizací a demokratizací. Nejdůležitějším opatřením v tomto směru bylo zavedení osmileté povinné školní docházky (místo šestileté) – (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 11 – 12; Gedeon, 2013, s. 61).

V obci Medzev, kde probíhal biografický výzkum, byla v roce 1914 zřízena státní obecná škola s maďarským vyučovacím jazykem se třemi třídami. Protože v tomto období se většina obyvatel hlásila k německé národnosti, vyučovala se tři hodiny týdně i němčina. Od roku 1919 byla vyučovacím jazykem němčina a šest hodin týdně se vyučovala slovenština. Byla to významná změna, protože do té doby se slovenština nevyučovala. S tím souvisí i to, že ve školním roce 1922/1923 museli učitelé přes prázdniny složit nostrifikační zkoušku ze slovenského jazyka. Od prvního září byla ustanovená dvojjazyčná škola slovensko-německá. Od září 1928 byla

zavedená osmiletá povinná školní docházka. V tomto roce byla jedna třída slovenská a dvě německé. V roce 1932 byla založena státní měšťanka v Nižném Medzevě. Vyučovací jazyk byl slovenský, ale s německými třídami (Gašpar a kol., 2007, s. 171 – 177, Gedeon a kol., 2013, s. 65).

Politický systém Československé republiky umožňoval existenci politických stran, zájmových organizací a spolků organizovaných na etnickém principu. Již začátkem dvacátých let vzniklo na Slovensku vícero německých menšinových stran. Postupně se politické aktivity Němců zkoncentrovaly ve dvou stranách – v Bratislavě a na středním Slovensku měla rozhodující vliv Karpatoněmecká strana (Karpathendeutsche Partei – KdP) a na Spiši dominantní postavení zaujímala prouhersky orientovaná Spišskoněmecká strana (Zipser Deutsche Partei – ZDP).

KdP vznikla před volbami v roce 1929 a samostatně existovala do roku 1935, kdy se stala součástí Sudetoněmecké strany. Jejím primárním cílem bylo sjednotit Němce na Slovensku, ale vedení usilovalo i o hospodářské povznesení německého obyvatelstva. Součástí programu byly též jazykové a kulturní požadavky.

Na Spiši měla dominantní postavení do poloviny třicátých let Spišskoněmecká strana, která vznikla v roce 1920. Nevyvíjela činnost jako samostatný politický subjekt, ale byla autonomní organizací v rámci maďarských stran. Po zániku Československé republiky a likvidaci parlamentní demokracie byla nucena svoji činnost ukončit.

V průběhu roku 1938 se politické napětí v Československu prohlubovalo. Československá vláda v září 1938 zakázala činnost Sudetoněmecké strany, tento zákaz se vztahoval i na Karpatoněmeckou stranu jako organickou součást SdP. Bezprostředně po Mnichovu byl slovenské vládě oznámen vznik strany Deutsche Partei (DP) (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 15).

Deutsche Partei usilovala o důslednou implementaci nacionálně socialistické ideologie mezi slovenskými Němci – obsahem politického programu, strukturou i vnější symbolikou kopírovala NSDAP. Německá menšina figurovala v politickém programu jako integrální součást velkoněmeckého národa. DP se podařilo krátce po vzniku slovenského státu začlenit do svých řad většinu německého obyvatelstva na Slovensku, tím dosáhla privilegovaného statusu jediného a výlučného reprezentanta německé minority na Slovensku. Tato politická strana měla autonomní, na orgánech Slovenské

republiky nezávislou organizační strukturu, včetně vlastních ozbrojených oddílů – Freiwillige Schutzstaffel (FS).

V intencích nacistické ideologie strana propagovala antisemitismus a požadovala důsledné řešení židovské otázky na Slovensku. Karmasin na jaře 1940 žádal o vystěhování židovských obyvatel ze všech obcí, kde měla německá menšina početní převahu (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 20).

V prvním období druhé světové války se Karmasinovi podařilo završit sjednocení Němců na Slovensku pod vedením Deutsche Partei – ve čtyřicátých letech měla tato strana kolem 60 000 členů (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 18 – 20).

Po čtrnáctém březnu 1939 se karpatsí Němci stali občany Slovenské republiky, ale nezískali německé říšské občanství, jako tomu bylo v případě příslušníků německé menšiny v českých zemích. Ústava Slovenské republiky vyjadřovala základní postoje státu k menšinám, včetně vymezení jejich práv. Je zde deklarováno, že občané mají právo hlásit se ke své národnosti. Národnostní skupiny byly oprávněné vytvářet kulturní a politické organizace a udržovat styky s mateřským národem. Ústava jim také zaručovala vzdělání v mateřském jazyce či používání mateřského jazyka ve veřejném životě.

Jako občané Slovenské republiky nemohli být příslušníci německé menšiny povoláváni do Wehrmachtu. H. Himmler, vrchní velitel SS, měl ovšem eminentní zájem o verbování příslušníků německých menšin do těchto elitních nacistických jednotek. V programových cílech Deutsche Partei byl přisun dobrovolníků z řad příslušníků německé menšiny do útvarů SS definovaný jako prvořadý úkol. Porážky na frontě vedly A. Hitlera v březnu 1943 k vyhlášení totální války, což znamenalo mobilizaci všech rezerv, včetně příslušníků německé menšiny (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 18 – 21).

Časové rozpětí prvního období ve vývoji řešení německé otázky je vymezené podepsáním Mnichovské dohody v září 1938 až podzimem 1941. V tomto období převládaly názory o setrvání Němců v poválečném Československu, avšak při snížení jejich počtu a omezení politických práv.

Období, které trvalo do konce roku 1943, je příznačné příklonem prezidenta E. Beneše k myšlence vysídlení většiny Němců z obnovené Československé republiky (Arburg, Staněk, 2010a, s. 202 – 208).

V srpnu 1944 zveřejnila československá exilová vláda memorandum, ve kterém byl v základních liniích zformulovaný plán vysídlení německého obyvatelstva z Československé republiky. Z Československa mělo být celkově odsunuto 1 600 000 Němců. Autoři memoranda předpokládali vysídlení minimálně dvou třetin Němců z odhadovaného počtu 3 200 000 osob, přičemž v ČSR mělo zůstat nanejvýš 800 000 příslušníků německé menšiny (Arburg, Staněk, 2010a, s. 214).

Karpatští Němci sice zůstali občany Slovenské republiky, ale měli zvláštní postavení ve svém vztahu k německé říši. Postup, který byl plánován proti sudetským Němcům, měl být uplatněn i proti karpatským Němcům (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 25).

Autoritativní režim Slovenské republiky se stal zdrojem nespokojenosti značné části slovenské společnosti. Mezníkem ve formování centrálního orgánu hnutí odporu se stal konec roku 1943, kdy se představitelé dvou rozhodujících politických proudů, komunistického a občanského bloku, ujednotili a v prosinci podepsali politický dokument známý pod názvem *Vánoční dohoda*. Výsledkem bylo rozhodnutí slovenských protifašistických skupin a směrů vytvořit jednotné politické vedení odboje – Slovenskou národní radu (SNR), která měla ve vhodnou chvíli převzít na celém území Slovenska politické, zákonodárné, vojenské a administrativně – výkonné pravomoci. Prvořadým cílem SNR byla jednotná a ústřední příprava celonárodního protifašistického vystoupení Slováků. 29. srpna 1944 vypuklo Slovenské národní povstání (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 25 – 27).

Bohužel vlivem nedostatečné koordinace vypuklo dříve, bylo nedostatečně a špatně připraveno a i přes obrovské nadšení a vypětí jeho účastníků skončilo porážkou. 27. října 1944 padlo jeho centrum, Banská Bystrica, do rukou Němců. Na pomoc Slovákům podnikla sovětská vojsko karpato-dukelskou operaci (Kašpar, 1997, s. 165).

Bezprostředně po zahájení povstání začala SNR vykonávat zákonodárnou činnost. Rozpustila německé politické strany a organizace, německé menšině měly být

ponechány pouze lidové (základní) školy zřízené do šestého října 1938, bylo zakázáno vykonávat bohoslužby v německém jazyce v těch sborech, kde byla němčina zavedena po šestém říjnu 1938. Dále měly být státem zajištěny živnostenské a jiné výdělečné podniky, závody a účasti v nich ve vlastnictví osob německé národnosti. Do těchto podniků byli jmenováni správci. Slovenské národní povstání se stalo manifestem odporu značné části slovenské veřejnosti proti nacismu a tím i příslušníkům německé menšiny (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 27 – 29).

V létě 1944 vzrůstal počet sovětských partyzánů. Záměrem partyzánských skupin byly vedle změny stávajícího režimu i represe vůči německému obyvatelstvu. Na základě své etnické příslušnosti se Němci bez rozdílu stali oběťmi násilností (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 29).

Jako příklad lze uvést, že osmnáctého června 1945 bylo na tzv. Švédských šancích u Přerova zastřeleno 265 slovenských Němců, z toho 120 žen a 74 dětí. V té době se vraceli železničním transportem z Čech na Slovensko. Za tento zločin byl odsouzen pouze jeden z hlavních pachatelů (Němeček a kol., 2002, s. 88).

Státy protihitlerovské koalice získaly v roce 1943 převahu na bojištích druhé světové války. V souvislosti se změnou na frontě se měnila i politická situace na Slovensku. Rostoucí část společnosti se distancovala od režimu.

Na notářské úřady začaly od léta 1944 čím dál častěji chodit žádosti o změnu úředního záznamu národnosti. Specifická situace byla na Spiši, kde mezi německým obyvatelstvem existovaly silné maďarské tendence. Od roku 1943 se čím dál více spišských Němců hlásilo k maďarské národnosti a přestupovali z Deutsche Partei do Maďarské národní strany. Němci ve více městech a obcích Spiše projevovali v červenci 1944 otevřeně nechuť vstoupit do řad německé armády (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 35 – 37).

Na podzim 1944 se válečné operace blížily k východním i jižním hranicím Slovenska. Příslušníci německé menšiny očekávali příchod fronty s velkými obavami. Otázkou možné evakuace Němců z jihovýchodní Evropy se zabíraly říšské orgány již na jaře 1944. Slovenské národní povstání a postup Rudé armády k slovenským hranicím vyvolaly mezi německým obyvatelstvem paniku a strach i v oblastech Slovenska, které ohroženy nebyly.

Koncem září 1944 vývoj situace vedl k tomu, že evakuace byla vnímána jako prvořadá záležitost. Vedení Deutsche Partei soustředilo pozornost na řešení praktických problémů spojených s případnou úplnou evakuací z území, na kterém bylo postupem fronty německé obyvatelstvo nejvíce ohrožené – ze Spiše. Jako první byly od poloviny září evakuovány školou povinné děti v doprovodu učitelů. Od konce září 1944 odcházeli v závislosti na dopravních možnostech a poskytnutých prostředcích další příslušníci německé menšiny. Do začátku října odešlo z Horní Spiše přibližně 4 000 osob a z Dolní Spiše 3 200 žen a dětí. Evakuace neprobíhala bez problémů – lidé se báli, ale většina z nich se podrobila příkazu (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 39).

26. října 1944 Himmler navštívil Slovensko a rozhodl o totální evakuaci německého obyvatelstva ze Spiše. Všichni Němci měli být přesunuti na západní Slovensko. Himmler zakázal přesun do říše z důvodu nedostatku ubytovacích možností. Do konce ledna 1945 byli ze Spiše evakuováni téměř všichni Němci. Ti, kteří zůstali, museli odejít individuálně.

V listopadu 1944 došlo k rozhodnutí evakuovat i Němce z Bratislavy a Žitného ostrova. V průběhu měsíců leden až březen postupně odešla většina německého obyvatelstva. V lednu 1945 byl vydán rozkaz evakuovat Němce i z Horní Nitry. Z německých obcí před příchodem Rudé armády evakovali téměř všechny Němce do Německa a českých zemí, kromě komunistů a účastníků Slovenského národního povstání (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 40 – 41).

Stanovit celkový počet evakuovaných osob není možné, protože údaje se různí. Pöss (2012, s. 16) uvádí, že ze 150 000 karpatských Němců v období evakuace opustilo Slovensko před skončením války okolo 130 000 osob. Pro zbylých 20 000 byla situace velmi těžká. Na základě Benešových dekretů byli zbaveni práva, důstojnosti a majetku.

Evakuované Němce konec druhé světové války zasáhl z větší části v sudetské oblasti, v Německu a Rakousku. Vzhledem k omezeným dopravním možnostem si mohli s sebou vzít jen nepatrné množství hmotného majetku a předmětů denní potřeby. Válečné poměry se odrazily v úpadku právního pořádku a morálky (Gabzdilová – Olejníková, Olejník, 2004, s. 45 – 46).

V dubnu 1945 byla v Košicích prezidentem Edvardem Benešem jmenována první československá vláda na osvobozeném území. Na svém prvním zasedání vyhlásila v Moskvě tzv. *Košický vládní program*. Kromě vojenských a zahraničněpolitických otázek řešil především problematiku obnovy a zároveň radikální proměny československého státoprávního uspořádání a politického, sociálního, správního a ekonomického systému předmnichovského Československa. Pro německou a maďarskou menšinu se zásadními stala ustanovení článku VIII tohoto programu. Represivní postup proti těmto menšinám byl odůvodněn tím, že se „z velké části staly povolným nástrojem dobovačné politiky proti republice zvenčí, a z nichž se zejména českoslovenští Němci propůjčili přímo k vyhlazovacímu tažení proti českému a slovenskému národu“. Vláda zároveň uvedla, že nechce a nebude postihovat své loajální německé a maďarské občany. V případech viníků však hodlala postupovat přísně a prostředkem mělo být zachování nebo odebrání československého státního občanství (Němeček a kol., 2002, s. 79).

Osoby, které pozbyly československé občanství, mohly žádat do půl roku o jeho vrácení. Manželky (Němky) a nezletilé děti československých občanů byly až do rozhodnutí považovány za československé státní občany (Němeček a kol., 2002, s. 128 – 129).

5.1.3 Situace karpatských Němců během a po nuceném vysídlení německého obyvatelstva

V prvním poválečném období neměli Němci s výjimkou uznaných antifašistů nárok na přiděly potravin. Později byly pracujícím Němcům podle jednotlivých odvětví a výkonů vydávány dodatkové lístky na maso, tuky a chléb. V zemědělství se měly poskytnout také zvláštní přídavky potravin podle délky a druhu práce. Do začátku srpna 1945 bylo vydáno několik významných dekretů prezidenta republiky, které změnilly majetkové poměry Němců. Němci byli také nuceni složit do vázané úschovy všechny cenné věci (Staněk, 1992, s. 48 – 50; Arburg, Staněk, 2011, s. 93).

Dále se jich týkalo vyloučení z výkonu veřejných služeb, německým zaměstnancům se zastavili výplaty služebních a zaopatřovacích platů. Omezovala se rovněž možnost uzavřít sňatek s osobami německé národnosti. Němci ztratili právo volit a být voleni do zastupitelských sborů. Také nesměli sloužit v armádě. Německé školy byly uzavřeny, užívání němčiny na veřejnosti a na úřadech nebylo vítáno. Bohoslužby

v německém jazyce byly omezovány a kultura německého obyvatelstva zanikla. Občané německé národnosti nosili zvláštní označení ve formě bílých pásek, byl jim zakázán volný pohyb bez zvláštního povolení, nesměli vycházet po určené hodině. S tím také souvisel zákaz navštěvovat kina, divadla, restaurace, lázně a zdržování se na veřejných prostranstvích. Rovněž nesměli až na povolené výjimky používat veřejné dopravní prostředky, zabraňovalo se jim vést telefonické hovory, cenzurovala se korespondence. Kromě prověřených antifašistů museli odevzdat rozhlasové přijímače. V obchodech pro ně byla stanovena poměrně krátká doba před zavřením, zákazníci nehovořící česky někdy nebyli ani obslouženi. Také museli odevzdat jízdní kola a oprávnění k řízení motorových vozidel. Každé pracovní místo obsazené Němcem bylo považované za uvolněné, pokud o něj projevil zájem Čech. Snaha eliminovat jejich etnickou svébytnost vedla k tomu, že se etnonymum Němec psalo s malým počátečním písmenkem (Staněk, 1992, s. 48 – 50; Arburg, Staněk, 2011, s. 93).

Od 17. července do 2. srpna probíhala v německé Postupimi tzv. Postupimská konference tří velmocí, kde bylo sjednané, že je nutné provést transfer německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska. Měl být zastaven tzv. divoký odsun a transfer měl být prováděn lidsky a spořádaně. Spojenecká kontrolní rada měla na základě uvažovaného počtu odsouvaných osob rozhodnout, do které okupační zóny budou zařazeni. V listopadu 1945 tato rada stanovila, že z Československa má odejít 750 000 osob do sovětského pásma a 1 750 000 do amerického. Celkem se tedy jednalo o 2 500 000 osob. Transfer měl začít již v prosinci a celá akce měla být ukončena počátkem srpna 1946. Posléze se datum posunulo na říjen 1946 (Němeček a kol., 2002, s. 92 – 93, 97, 100).

Jednou z nejzávažnějších událostí podzimu 1945 bylo uzákonění konfiskace nezemědělského majetku. Konfiskaci podléhal majetek movitý i nemovitý, a to v zásadě bez náhrady. Vyjmout se měl pouze majetek prokazatelných antifašistů (Staněk, 1992, s. 54 – 55).

Zemědělský majetek se měl ihned bez náhrady zkonfiskovat cizí německo-maďarské šlechtě a velkostatkářům, dále německým a maďarským občanům Československé republiky, kteří aktivně napomáhali rozbití a okupaci Československa, také těm občanům, kteří zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské

okupanty. Zkonfiskoval se i zemědělský majetek akciových a jiných společností, které byly vedeny osobami výše uvedených vlastností. Zkonfiskovaný majetek se rozdělil do vlastnictví domkařům, malým a středním rolníkům a zemědělským dělníkům. Přednost měli ti, kteří se zasloužili v národně-osvobozené boji (tj. partyzáni, vojáci, oběti cizího teroru, atd.) (Arburg, Staněk, 2011, s. 241, 225).

Ze Slovenska byli ještě během války evakuováni slovenští Němci. Z větší části zůstali v Německu nebo v Rakousku. Pokud se vrátili, byli zbaveni občanských práv a transportováni zpět do Německa. Z původních více než 120 000 Němců zůstalo na Slovensku jen několik tisíc. Po válce probíhal na jižním Slovensku proces známý jako reslovakizace. Formálně šlo o to, aby se občanům, kteří se po vídeňské arbitráži³ ocitli v Maďarsku a z různých důvodů se přihlásili za Maďary, umožnilo vrácení slovenského občanství (Kováč, 1998, 247).

K 1. květnu 1945 žilo v Československu 3 200 000 osob německé národnosti, v rámci neorganizovaného transferu odešlo 660 000 osob, organizovaným transferem pak bylo vysídleno 2 256 000 obyvatel a dodatečným transferem v první polovině roku 1947 dalších 80 000 osob. Předpokládalo se, že počet německého obyvatelstva, které zůstane v republice, bude činit přibližně 250 až 300 000 osob. Ze Slovenska se mělo podle předběžných odhadů odsunout asi 40 000 a více osob. Transfer ze Slovenska probíhal podle úředních zpráv pomalu, vypravilo se údajně pouze dvanáct transportů. Ale Pöss (2012, s. 16) uvádí, že se jednalo o 27 transportů, každý s kapacitou 1 200 osob. Jednalo se tedy přibližně o 32 400 osob. Podle statistiky vydaných potravinových lístků bylo koncem ledna 1946 registrováno v českých zemích 2 142 203 Němců. Již v závěru roku 1945 byla část dosavadních soustředovacích středisek pro Němce přeměna na sběrná střediska (104 v českých zemích a tři na Slovensku). Do konce prosince 1946 klesl počet Němců na 225 000 osob, z nichž mělo republiku opustit ještě

---

³ Maďarsko požadovalo území jižního Slovenska, kde žilo smíšené, převážně však maďarské obyvatelstvo. Když jednání mezi Maďarskem a Česko-Slovenskem nevedla k cíli, rozhodl Hitler ve prospěch Maďarska a 2. listopadu 1938 bylo vídeňskou arbitráží jižní Slovensko připojeno k Maďarsku. Toto území tvořilo pětinu Slovenska s 800 000 obyvateli, z nichž bylo asi 250 000 Slováků. Ti pocítili tvrdý národnostní útlak (Kováč, 1998, s. 210 – 212).

asi 77 000. Na Slovensku zůstalo údajně asi 25 až 30 000 osob německé národnosti. Koncem května 1947 bylo v Československu pouze 204 000 Němců. Na Slovensku zůstalo koncem čtyřicátých let okolo 20 000 karpatských Němců, kteří ale byli stále bez základních občanských práv. Po skončení hlavní etapy transferu odcházely další menší skupinky, v roce 1948 to bylo kolem 8 000 osob (Němeček a kol., 2002, s. 100 – 201; Staněk, 1992, s. 62, 71, 73; Pöss, 2012, s. 16).

Během tzv. odsunů došlo také ke ztrátám na životech. Podle rozboru relevantních dat provedeného počátkem devadesátých let minulého století se jedná o 24 až 40 000 obětí. Vzhledem k výsledkům dosud provedených dílčích rozborů je možné předpokládat, že nejméně polovina lidí z tohoto počtu zahynula v táborových a vězeňských zařízeních (Arburg, Staněk, 2010b, s. 29).

V průběhu roku 1947 byla postupně odbourávána nejtíživější restriktivní opatření vůči Němcům (zlepšení zásobování, volné vyplácení mezd v plné výši bez povinného vázání částek přesahujících 2 000 Kčs měsíčně, úpravy v sociálním zabezpečení, apod.). Postavení německého obyvatelstva záviselo ve velké míře na tom, zda jim bylo vydáno osvědčení o zachování (resp. vrácení) československého občanství nebo jim byly vystaveny tzv. ochranné legitimace (to se týkalo antifašistů, příslušníků smíšených manželství, odborníků a specialistů s rodinnými příslušníky). Ale stále zůstával omezený podíl Němců na veřejném životě, nadále nemohli využívat politických práv, záruky kolektivních menšinových práv byly striktně zamítnuty (Staněk, 1992, s. 79).

Statistika v roce 1950 uváděla 165 117 osob německé národnosti, tj. 1,3 % celkového počtu obyvatel Československa, z toho na Slovensku 5 179 osob. Nejpočetněji byli zastoupeni specialisté a dělníci v průmyslu. Například v roce 1947 činil ve všech hospodářských oborech počet Němců více než 100 000. Ti zde mohli zůstat pouze podmíněně, protože po nuceném vysídlení německého obyvatelstva byl nedostatek pracovníků v průmyslu a v zemědělství. Druhou nejpočetnější skupinou byly osoby německé národnosti ve smíšených manželstvích, jednalo se o zhruba 40 000 osob. V roce 1947 mělo být vysídleno ještě 100 000 Němců do amerického pásma. Toto úsilí pražské vlády skončilo neúspěšně. Reakcí na to byla myšlenka vystěhování těchto osob do vnitrozemí s tím, že časem dojde k jejich definitivnímu vysídlení do Německa. Tato akce začala v plném rozsahu v březnu 1948, kdy během třech měsíců

bylo „přemístěno a rozptýleno“ téměř devět tisíc Němců (Kaplan, 1990, s. 152 – 154; Staněk, 1992, s. 90).

5.1.4 Život karpatských Němců za socialismu

Změny v přístupu k osobám německé národnosti byly po únorovém převratu v roce 1948 motivovány především snahou o jejich získání pro plnění úkolů „socialistické výstavby“. Došlo k určitému zlepšení existenčních podmínek a rozšířil se prostor pro politicko-ideologicky kontrolovanou účast na veřejně společenském životě. Všechno mělo přispívat k tomu, aby zbývající Němci postupem času splynuli s domácím prostředím. Stranické a státní vedení usilovalo o rozšíření okruhu osob, které mohly žádat o státní občanství. Ale zájem o znovuzískání československého občanství nebyl mezi Němci nijak výrazný, značná část jich uvažovala o vystěhování z republiky. Na přelomu let 1951/1952 šlo ještě o přibližně 40 000 osob. Stát tuto situaci řešil zákonem z dubna 1953, jímž bylo uděleno československé státní občanství všem Němcům, kteří měli v Československu trvalé bydliště. Až v červenci 1956 byla do Ústavy zahrnutá rovnost všech národností žijících na Slovensku (Staněk, 1992, s. 81; Gedeon a kol., 2013, s. 100).

Ještě v sedmdesátých letech byla citelná nenávisť komunistických, ale i části slovenských občanů vůči německým občanům. Na přelomu let 1971 a 1972 zrušilo ministerstvo školství na základních školách němčinu jako povinný jazyk. V Kulturním spolku občanů německé národnosti na žádost rodičů vyučování němčiny pokračovalo dvakrát týdně po dvou hodinách. Pod vlivem normalizace začal nátlak úřadů a někteří členové Kulturního spolku byli přinuceni vystoupit. Více „nespolehlivých“ občanů bylo v práci sesazeno na nižší pozice a děti členů Kulturního spolku nedostaly doporučení k dalšímu studiu (Gedeon a kol., 2013, s. 109).

5.2 Historie zkoumaného terénu – obcí Medzev a Štós

Tato kapitola je věnována historii obcí Nižný a Vyšný Medzev a Štós, kde probíhal terénní výzkum k této diplomové práci. V těchto obcích dodnes žije značná část německého obyvatelstva.

Medzev se nachází v oblasti Spiše, která byla od dávných dob místem multietnickým a multináboženským. Navzdory značné různorodosti obyvatel a rozmanitosti jejich specifických kultur nejsou v historii regionu známy vzájemné projevy nesnášenlivosti, nepřátelství či fyzických útoků na základě odlišností. Multietnicita Spiše se postupně vyvinula během několika staletí.

Ve dvanáctém století k původnímu obyvatelstvu přibyli němečtí kolonisté, kteří měli výrazný vliv na rozvoj řemesel, hornictví a formování tváře spišských měst, vesnic a osad. I když zde probíhala intenzivní kolonizace, byla značná část Spiše ještě ve čtrnáctém století pustá. Důvodem byl vpád Tatarů, ale také přírodní poměry, protože velkou část Spiše tvoří horský terén.

K doosidlování této oblasti docházelo od čtrnáctého do šestnáctého století, kdy sem přicházeli Rusíni z východnějších a severnějších částí Karpat. Ti s sebou přinesli nejen další jedinečnou kulturu a způsob života, ale také obohatili region o byzantsko-slovanskou bohoslužbu (Schmiedl, s. 76 – 77).

V průběhu sedmnáctého a osmnáctého století přicházejí na území Spiše mnohé židovské rodiny zejména ze sousedního Haliče, kde jich žil značný počet. V druhé polovině devatenáctého století došlo ke zrovnoprávnění Židů s ostatním obyvatelstvem. Do té doby pro ně platila přísná omezení. Především zámožnější a bohatší Židé se začali usazovat ve spišských městech, začali se intenzivně zapojovat do hospodářského a ekonomického života. Židé tvořili neodmyslitelnou komunitu tehdejšího Spiše a to svojí jedinečnou kulturou, jazykem, náboženstvím, ale také výraznými přesahy do obchodu a hospodářství regionu i Uherska. Zajímavostí je, že na Spiši nikdy nevytvářeli samostatné uzavřené urbanistické celky, ale byli rozmístěni mezi ostatním obyvatelstvem. Nejsou známé žádné výrazné znaky nevráživosti či nenávisti vůči nim. Meziválečné období díky demokratickému systému nadále umožňovalo Židům i ostatním menšinám plnohodnotný život ve společnosti. Navzdory tomu se počet obyvatel hlásících se k židovské menšině snížil. Bylo to zapříčiněné zřejmě zhoršenou ekonomickou situací v regionu. V roce 1930 se k židovskému náboženství hlásilo 6 911 osob. Situace se výrazně změnila v roce 1939, kdy začala první agrese vůči Židům. První vlna násilných transportů do vyhlazovacích táborů začala v roce 1942. Někomu se podařilo utéct, ale do roku 1945 zahynulo v koncentračních táborech více než 4 000

spišských Židů. V roce 1950 žilo podle Sčítání obyvatel na Spiši ani ne 200 Židů (Schmiedl, s. 76 – 79).

Podíl Maďarů na Spiši vzrostl až v devatenáctém století, kdy přicházeli do spišských průmyslových center. K jejich statistickému počtu přispěl i proces maďarizace, při němž bylo pomad'arštěno mnoho Slováků, Němců a Židů. Po vzniku Československa v roce 1918 mnoho spišských Maďarů odešlo do Maďarska nebo se asimilovali. Po roce 1918 na Spiš přicházejí Češi, často na místa odcházejících Maďarů. Především jako pracovníci veřejného sektoru, dále pracovali jako profesoři, úředníci, důstojníci, celníci, policisté či železničáři. Kromě přínosu vlastní kultury často pomáhali budovat či oživovat slovenskou národní kulturu. Zakládali zde sportovní a tělocvičné spolky (Sokol), dále různé kulturní a sociální spolky nebo organizovali hudební a divadelní život. Významným etnikem žijícím na území Spiše byli také Romové (Schmiedl, s. 79).

Pestrý obraz různých etnik a národností, které žily na Spiši, se velmi změnil až během druhé světové války, kdy se rovnováha etnik pod vlivem světové i státní politiky výrazně narušila z důvodů deportací i úbytkem lidí způsobeným válkou. V období socialismu se nadále úspěšně dařilo potírat jedinečnost a přínosnost multikulturního prostředí Spiše, a tak se slovensko-německo-rusínsko-židovsko-polsko-romsko-maďarské obyvatelstvo Spiše stalo jen historickou vzpomínkou (Schmiedl, s. 80).

Založení Vyšného Medzeva je spojené s obdobím po tatarském vpádu v letech 1241 – 1242. Uherská krajina byla zpustošená a zůstala liduprázdná. Z důvodu dosídlení a hospodářského rozmachu země král Bela IV. povolal do Uher německé „Hosty“, známé svými schopnostmi a zručností v oblasti hornictví, mýcení lesů a zemědělství.

Do roku 1427 v historických záznamech figuruje jen jeden Medzev. Nižný Medzev vznikl až ve čtrnáctém století (Gašpar a kol., 2007, s. 17 – 18).

Neexistují přesvědčivé důkazy o tom, zda dříve vznikl Vyšný nebo Nižný Medzev. Farnost a škola (založená v roce 1430) byly dříve ve Vyšném Medzevě. Užívali je i obyvatelé Nižného Medzeva a podle zachovaných dokumentů se podíleli i na nákladech na provoz. Vztah Vyšného a Nižného Medzeva utvářelo zejména společné podnikání, společná práce v dolech, hamrech, v lese, ale také společné

obchodování se světem a v určitých obdobích i společná správa věcí veřejných. I když je dnes každá obec samostatná, stále mají mnoho společného (Gedeon a kol., 2013, s. 174, s. 37).

Celé území řeky Bodvy, na které přišli němečtí osídlenci, patřilo premonstrátům z jasovského kláštera. Předpokládá se, že premonstrátům vyhovovalo osídlení území německými osídlenci, neboť od roku 1290 měli od krále právo dolovat rudu, kromě stříbra. Část obyvatel některých dalších vesnic v údolí řeky Bodvy byla německého původu. Týká se to především Jasova a Moldavy nad Bodvou. Jména obyvatel v patnáctém století dokazují převážně německé osídlení. V polovině šestnáctého století zde začal převažovat maďarský element, protože se tu usadilo maďarské obyvatelstvo, které utíkalo před Turky (Gašpar a kol., 2007, s. 20).

Dalším sledovaným místem je obec Štós nacházející se zhruba devět kilometrů od Medzeva. Jedná se zřejmě o nejstarší osídlenou obec v údolí řeky Bodvy. První písemné zmínky pocházejí z počátku třináctého století z archivu jasovského kláštera. Obyvatelstvo se věnovalo těžbě a zpracování železné rudy a mědi, vedle toho také zemědělství a pálení dřevěného uhlí. Nelze doložit písemnou listinou, odkdy a proč se toto místo jmenuje Štós. Není vyloučeno, že se jednalo o jméno osadníka, jehož jméno se z nějakého důvodu přeneslo na místo osídlení. Podstatné jméno Stoß má v němčině více významů. V roce 1696 byl Štós povýšen na hornické královské město. Díky bohaté tradici výroby nožů se Štós začátkem devatenáctého století stal významnou průmyslovou obcí. Dodnes má původní německý název (Smetanka, s. 14; Kauer, 1986, s. 325).

V roce 1883 byl schválen nový školský zákon, podle nějž se maďarština stala povinným vyučovacím jazykem i na německých lidových školách a gymnáziích. Němečtí učitelé museli složit jazykovou zkoušku z maďarského jazyka. Po Rakousko-uherském vyrovnání v roce 1867 měli podle nové Maďarské ústavy všichni obyvatelé maďarskou národnost a maďarština byla prohlášena za státní jazyk, ovšem v Medzevě zůstala dominantní mantáčetina. Maďarská vláda v roce 1868 popřela existenci menšin v Uhersku a potlačila jejich jazyky na úroveň nářečí. Němci podle ní nejsou menšina, ale Maďaři německého původu. Zákon však zaručoval používání mateřského jazyka v kostele, na úřadech a ve školách. Ovšem od roku 1907 nebyla v Uhersku žádná střední

škola s německým vyučovacím jazykem. Německy směli občané číst jenom v *Kaschauer Zeitung* a z knih nacházejících se v německé knihovně v Medzevě. Tato aktivní asimilační politika trvala v Medzevě do roku 1918. Obce mohly mít jen jedno oficiální maďarské jméno (Gedeon a kol., 2013, s. 45, 50 – 51).

Školství ve Štóse bylo zřízeno na počátku dvacátého století. Byla zde jedna státní mateřská škola (postavená r. 1900), státní základní škola se třemi třídami a živnostenská škola učňovského vzdělávání. Po první světové válce byla založena také státní slovenská základní škola s jednou třídou. (Kauer, 1986, s. 353).

V roce 1940 došlo na základě výnosu Ministerstva školství a národní osvěty v Medzevě k rozdělení na dvě školy – slovenskou a německou. Po druhé světové válce přešla německá škola pod slovenskou. Němčina se přestala vyučovat a nastal pedagogický problém, neboť většina žáků slovenštinu neovládala (Gašpar a kol., 2007, s. 171 – 177).

Co se týče demografických údajů, statistika z let 1921, 1930 a 1940 potvrzuje převahu německého obyvatelstva. Ve Vyšném Medzevě se jednalo o 40 % všech obyvatel, v roce 1940 dokonce 60 %. V Nižném Medzevě to bylo téměř 80 % obyvatel a ve Štóse se k německé národnosti přihlásilo zhruba 60 % občanů (Pöss, 2012, s. 69).

Nyní bude věnována pozornost průběhu evakuace ve sledované oblasti. Na podzim roku 1944, když se přibližovala fronta k Medzevu, zástupci obce upozorňovali obyvatele na nebezpečí příchodu ruské armády, která odvede občany německé národnosti do ruských zajateckých táborů. Tato předtucha se bohužel v únoru 1945 naplnila.

Občané, kteří pochopili, co je čeká, 22. listopadu 1944 opustili svoje domovy. Vzali si nejnnutnější věci a nákladním autem odcestovali na nádraží do Mníšku nad Hnilcom. Následně byli rozděleni do okolních vesnic. Muži pracovali v lese a ženy, jež neměly malé děti, u místních hospodářů. Po kapitulaci Německa v květnu 1945 se začali vracet domů. Přes Moravu přešli bez problémů, ale za hranicemi v Makově je čekala ozbrojená skupina, která jim vzala poslední věci. Dále cestovali po úsecích vlakem. Dojeli jen do Žiliny, protože železniční mosty byly zničené. Museli si zajistit povoz,

kterým cestovali do Liptovského Hrádku. Odtud do Košic pokračovali vlakem a do Medzeva opět jeli povozem (Gašpar a kol., 2007, s. 287 – 288).

Začátkem října 1944 zkoušela přimět domobrana s pomocí říšskoněmeckých vojáků k evakuaci německé obyvatele ze Štósu, ovšem tato snaha zůstala bez odezvy. Jen málo obyvatel bylo připraveno opustit svou vlast. To mělo za následek, že v únoru 1945 bylo 23 německých mužů a dvě děvčata odvezena do košického vězení. Všichni měli společné to, že to byli Němci, a to stačilo k obvinění. Po třítydenním pobytu byli transportováni do lágru na Kavkaze. Většina zajatců zemřela hlady, jenom sedm mužů a jedna dívka se směli po dvou až třech letech vrátit ke svým příbuzným, kteří byli mezitím odsunuti do Německa (Kauer, 1986, s. 372 – 373).

Ve večerních hodinách devátého února 1945 byli podle předem sestaveného seznamu svoláváni někteří občané Vyšného Medzeva na Obecní úřad. Jednalo se o 199 německých občanů z Vyšného a Nižného Medzeva. Domů je již nepustili. Desátého února ráno je ozbrojený doprovod odvedl k nákladnímu autu, jímž byli odvezeni na nucené práce. V Nižném Medzevě je sloučili s obyvateli dalších obcí a odvezli je do Košic do věznice Sedria. Nákladními auty dále pokračovali do Humenného a odtud do Polska, do města Zamburk. V průběhu tří dnů byli shromážděni další občané z více zemí a pak je nákladním vlakem odvezli do Ruska. Cestu mnozí nepřežili. Posléze byli rozděleni do několika gulagů, kde tvrdě pracovali a mnoho jich zemřelo. V prosinci 1949 byli převezeni do Východního Německa, do Füsterwaldu u Berlína. Někteří Medzevčané cestovali přes Jáchymov, kde je zadrželi. Propuštění byli až v lednu 1950. Do Nižného Medzeva přijeli desátého ledna 1950, ale vrátila se jich jen hrstka (Gašpar a kol., 2007, s. 286 – 287; Gedeon a kol., 2013, s. 88).

Koncem dubna 1945 se do Medzeva vrátilo prvních čtyřicet rodin z Římanova (Römerstadtu). Čekalo je nepříjemné překvapení, protože jen některé starší osoby se mohly vrátit zpět domů nebo ke svým rodinám. Většina navrátilců byla internovaná a později byli jako první vysídleni. Další rodiny se vrátily začátkem června 1945 (Gedeon a kol., 2013, s. 90, Gašpar a kol., 2007, s. 287 – 288).

O několik dní později chodila od domu k domu ozbrojená milice a sbírala muže, které odvezla do tábora v Moldavě nad Bodvou. Museli si obléct bílé košile s označením „N“ (Němci). Ženy a děti byly umístěny v tábore v Nižném Medzevě.

V roce 1946 začal přesun těchto občanů na západ. Byli soustředěni v táboře Prievidza – Nováky a deportováni do Německa. Část občanů se vrátila zpět, protože Německo uzavřelo hranice a přijímalo jen ty, kteří měli v Německu rodinné příslušníky. Obyvatelům německé národnosti, kteří zůstali na Slovensku, byla odebrána občanská práva. Získali je zpět až po reslovakizaci (Gašpar a kol., 2007, s. 287 – 288).

V roce 1972 bylo zakázané rozšířené vyučování německého jazyka. Až do roku 1989 nemohla být němčina povinným předmětem na žádné ze slovenských škol. V roce 1991 bylo povoleno vyučování německého jazyka od první třídy. Kvalita výuky nebyla dostatečná, protože ve škole chyběly učebnice a německé knihy. V roce 1993 se prosadil koncept vyučování němčiny i v mateřských školách (Gedeon a kol., 2013, s. 110, 125 – 128).

5.2.1 Demografický vývoj obyvatel Vyšného Medzeva a Štósu

Údaje o počtu obyvatel jsou z let 1667, kdy ve Vyšném Medzevě žilo 666 osob až do roku 1874, kdy měl 1 564 obyvatel. V roce 1930 měla obec 1 071 obyvatel, z toho 358 Slováků 555 Němců, 125 Romů, 27 Maďarů a šest Poláků (Gašpar a kol., 2007, s. 205 – 208).

Ve Štóse v roce 1880 žilo více než 90 % Němců. V roce 1910 došlo k poklesu na pouhých 14 %, což bylo způsobeno maďarizací. Pak dochází k opětovnému zvyšování, kdy v roce 1919 to bylo více než 40 % obyvatel německé národnosti a v roce 1921 dokonce 60 % obyvatel. V roce 1940 zde žilo 75 % Němců (Kauer, 1986, s. 339).

Statistika celostátního Sčítání obyvatel uskutečněná 26. května 2001 uvádí ve Vyšném Medzevě 529 obyvatel. Z toho 394 národnosti slovenské, 67 německé, 51 romské, sedm maďarské, dva české a osm národnosti nezjištěné. V roce 2011 žilo podle Sčítání obyvatel v této obci 535 lidí. Z toho 444 obyvatel národnosti slovenské, 57 německé, pět české, dva maďarské, jeden romské, 25 národnosti nezjištěné a jeden národnosti ostatní. (Ivančíková, 2012, s. 82).

V Nižném Medzevě v roce 2001 žilo 3 667 osob. Ke slovenské národnosti se přihlásilo 2 766 obyvatel, k německé 497, k romské 244, příslušníků maďarské národnosti zde žilo 87, českou národnost uvedlo šestnáct a rusínskou dva občané. U 82 obyvatel nebyla národnost zjištěna (Gedeon a kol., 2013, s. 145). V roce 2011 došlo

k nárůstu na 4 261 obyvatel, z toho slovenskou národnost uvedlo 2 975 osob, německou 354, romskou 77, maďarskou 54. Devatenáct obyvatel uvedlo českou národnost, po dvou to pak byla národnost moravská, bulharská, rusínská a polská. Jeden občan uvedl židovskou národnost. U 773 obyvatel nebyla národnost zjištěna (Ivančíková, 2012, s. 82).

Štós měl v roce 2011 739 obyvatel, z toho se většina (623 osob) přihlásila ke slovenské národnosti, k německé 30, pět obyvatel se hlásilo k maďarské a české národnosti, po dvou to pak byla národnost romská, polská a ostatní. Jeden občan uvedl moravskou, a jeden ukrajinskou národnost. U 68 občanů Štósu nebyla národnost zjištěna (Ivančíková, 2012, s. 83)

5.3 Jazyk a jazykové odlišnosti sledované oblasti

Na Slovensko přišli osídlenci z rýnského, moselského a franského nářečového území. Přinesli s sebou svoji řeč. Později přišli další osadníci z Bavorska, Švábska, Rakouska, také horníci ze Slezska a středního Německa. Přesné určení původu starých osadníků není lehké, neboť v průběhu staletí se v nově osídlených prostorech setkaly různé proudy německých osídlenců, mísily se a často vytvořily nové nářečí.

Na území Slovenska se dodnes zachovala tato německá nářečí (Gašpar a kol., 2007, s. 37 – 38):

- německé nářečí z Bratislavy
- německé nářečí z Nitranského Pravna
- německé nářečí z Kunešova
- německé nářečí z Horní Štubne
- německé nářečí z Handlové
- hornospišské německé nářečí
- dolnospišské německé nářečí
- německé nářečí z Dobšiny
- mantáčtina z Vyšného (a Nižného) Medzeva.

Vědeckou analýzou mantáčtiny se zabývali Alajos Gedeon, Rudolf Gedeon a Maria Pöhm. Maria Pöhm v práci *Mantáčtina z hlediska vokálního systému*

analyzovala devět mluvených mantáckých textů. Posléze určila některé charakteristiky tohoto nářečí (Gašpar a kol., 2007, s. 37–38):

1) Německé slovo začínající na *w*, se v mantáčetině vyslovuje jako *b* (např. německé slovo *Wald* (les) se vyslovuje jako *Bald*, *Wolle* (vlna) jako *Boll*).

2) Německé slovo začínající na *b*, se v mantáčetině vyslovuje jako *p* (např. německé slovo *Blut* (krev) se vyslovuje jako *Plut*, *Berg* (hora) jako *Peag*).

3) Hláska *r* ve slově nebo na konci slova se vokalizuje na *a* (např. německé slovo *warm* (teplo) se vyslovuje jako *boam*, *er* (on) se vyslovuje jako *ea*).

4) Středno – horno – německé dvojhlásky (od roku 1050 do roku 1350) *ei*, *ou*, *öu* se změnilly na dlouhé *a* (např. německé slovo *Stein* (kámen) se vyslovuje jako *Sta:*, *Bein* (kost) se vyslovuje jako *Pa:*).

5) Středno – horno – německé *f* ve slově se mění v mantáčetině na *w* (např. německé slovo *Ofen* (pec) se vyslovuje jako *Owen*)

6) Medzev je jediné místo na Spiši, kde se vyslovuje okrouhlé „*ö*“ a „*ü*“. Mantáčetina má i lexikologické zvláštnosti. Např. mantácké slovo „*kosen*“, v němčině *sprechen* (hovořit) se vyskytuje na Spiši nebo v Sedmihradsku velmi zřídka. Souhlas zní v mantáčetině „*chjo*“ (německy *ja – ano*).

7) Evidentní jsou bavorské vlivy. V mantáčetině se zachovala stará německá duální forma *ih*s (oni), též *i – e* (oni), dále *enk* (Vám).

V německé slovní zásobě jsou si mantáčetina a jidiš velmi podobné. Z fonetického hlediska se v jidiš i v mantáčetině vyskytuje zavřené *a*. Hláska *a* se vyslovuje jako „*ao*“ dohromady. Například jeden se vyslovuje „*aona*“ (*ein*). Uvedené „*ao*“ se v moderní němčině nevyskytuje, což svědčí o starobylém původu jidiš a mantáčetiny (Gašpar a kol., 2007, s. 284).

Výraz nebo označení „Manták“ mohl vzniknout ze slova *oppidi montani* (latinský výraz pro hornická města, *oppidum* je město, *mons* vrch). Slovo *Manták – die Mantaken* (německy) dokazuje i německé slovo *montan* odvozené od latinského *Montanus*, označující nejen vrchy, pohoří, kopce, ale i těžbu a zpracování rudy, čímž se právě Mantáci živilí. Změna hlásky „*o*“ na „*a*“ ve slově *Manták* je výsledkem hláskové

změny, která v němčině proběhla. Slovu Manták odpovídá i francouzské slovo *montagne*, což znamená vrch, hory, kopec, hromadu. Lidová verze původu slova Manták je podle otázky na trzích, slovního spojení, které nejčastěji říkali: „Bos manta?“ (Co říká, co míní?) – (Gašpar a kol., 2007, s. 286).

5.4 Současná situace karpatských Němců na Slovensku

Při Sčítání obyvatel v roce 2011 se k německé národnosti hlásilo pouze 4 690 obyvatel Slovenské republiky, tj. 0,1 %. Z toho nejvíce v Košickém (1 179 obyvatel, tj. 0,1 %) a Bratislavském kraji (1 165 obyvatel, tj. 0,2 %) – (Obyvatelstvo trvalo bývající v krajoch SR podľa národnosti, SODB 2001, 2011).

Ještě v roce 1991 to bylo 5 414 obyvatel a v roce 2001 5 405 obyvatel. Při přepočtu na celkový počet obyvatel Slovenska ovšem tento podíl stále činí 0,1% (Obyvatelstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991), ale předpokládá se, že počet Němců je dvojnásobný (Pöss, 2012, s. 18).

Cílevědomá asimilace a úplná absence německého školství vedly k situaci, že karpatské Němci byli koncem osmdesátých let existenčně úplně ohroženi. Nové možnosti nastali po roce 1989 (Pöss, 2012, s. 18).

Na Slovensku existují pro etnické menšiny v zásadě standardní práva. Vychází zde tisk v jazyce menšin, televize a rozhlas zařazují menšinová vysílání, fungují zde kulturní instituce. V podstatě všechny děti mají možnost navštěvovat školu s mateřským vyučovacím jazykem, na Slovensku působí síť středních i odborných škol s vyučovacím jazykem menšin. Minority používají svůj jazyk i v úředním styku (Kováč, 1998, s. 330).

Co se týká vyrovnání se s minulostí na politické úrovni, vydala nová Slovenská národní rada v roce 1991 prohlášení k protiprávnímu vyhnání karpatských Němců a odsoudila princip kolektivní viny (Gedeon a kol., 2013, s. 122):

„Po zhodnocení velkého hospodářského a kulturního přínosu německých osadníků v prostoru (středověkého) Slovenska, po popisu vývoje a osudu slovenských Němců po vzniku Československého státu v roce 1918, po zániku Československa v roce 1939, po politickém hodnocení pozice slovenských Němců v letech 1939 – 1945, po evakuaci Němců od září 1944 do března 1945, po deportaci 22 000 Němců do obou částí rozděleného Německa podle čl. 13 Postupimské dohody vítězných mocností, po odnětí státního občanství Němcům podle Košického vládního programu a podle dekretu

č. 33 prezidenta (Edvarda Beneše) Československé republiky, je zvlášť politováníhodné, že touto fází odsunu byli postiženi většinou nevinní pracovní lidé, právě ti, co se po skončení války dobrovolně rozhodli vrátit na Slovensko, neboť ho považovali za svou vlast. Tito naši němečtí spoluobčané trpěli za ty, kteří ve jménu německé menšiny na Slovensku sloužili nacismu. Uběhlo téměř půlstoletí, mnohé rány přebolely, zrodily se nové generace v nových podmínkách. My, představitelé svobodného demokratického Slovenska, chceme vstoupit do společenství národů s čistými účty. Odsuzujeme princip kolektivní viny, i kdyby se zdůvodňoval jakýmikoliv argumenty. Uvědomuje si, že evakuací a následným vyhnáním německých spoluobčanů Slovensko ztratilo etnickou skupinu, která po staletí tvořila součást společného civilizačního úsilí a významně se podílela na pestrosti kulturního koloritu naší země. Dnes Vám všem, pamětníkům dávných rozbrojů, vyhnancům i jejich potomkům podáváme ze Slovenska přátelskou ruku. Pokusme se zapomenout na spory a křivdy. Společně pracujeme na zvelebování dávné domoviny. Necht' most porozumění mezi našimi národy navždy překlene vysychající řeku válečné nenávisti.“

Prvního září 1999 nabyl účinnost Zákon o používání jazyka národnostních menšin. V paragrafu dva se uvádí: „Jestliže občané Slovenské republiky, kteří jsou osobami patřícími k národnostní menšině a mají trvalý pobyt v dané obci, tvoří podle dvou po sobě následujících Sčítání obyvatel v obci nejméně patnáct procent obyvatel, mají právo v této obci používat v úředním styku jazyk menšiny“.

Zákon o výchově a vzdělávání (školský zákon) z roku 2008 uvádí, že dětem a žákům občanů patřících k národnostním menšinám a etnickým skupinám se kromě práva na osvojení státního jazyka zabezpečuje také právo na výchovu a vzdělání v jejich jazyce. Součástí výchovy a vzdělávání na základních a středních školách s jiným vyučovacím jazykem, než je jazyk státní, je povinný vyučovací předmět slovenský jazyk a literatura v rozsahu vyučování potřebného na jeho osvojení. Vzdělávání může probíhat ve školách a třídách v jazyce příslušné národnostní menšiny nebo ve školách a třídách, kde je jedním z vyučovacích předmětů jazyk národnostní menšiny a vyučovacím jazykem ostatních vyučovaných předmětů je státní jazyk. V těchto školách a třídách se mohou některé předměty, zejména výtvarná, hudební a tělesná výchova, vyučovat v jazyce příslušné menšiny. Dále se mohou zřizovat školní zařízení, ve kterých probíhá výchova v jazyce národnostní menšiny. Výchova a vzdělávání se

může uskutečňovat i v cizím jazyce (bilingvní vzdělávání). Tento jazyk nesmí být jazykem národnostní menšiny nebo etnické skupiny. Geografické názvy, které jsou vžitá a užívaná v jazyce národnostní menšiny, se v učebnicích uvádějí dvojjazyčně, a to nejprve v jazyce příslušné národnostní menšiny a následně v závorce nebo za lomítkem ve státním jazyce.

O kulturní a jazykovou identitu německého obyvatelstva na Slovensku se zasazuje Karpato-německý spolek, který byl založen v roce 1990. Jeho sídlo je v Košicích. Spolek má zhruba 4 500 členů ve 32 místních skupinách, které jsou sjednoceny do pěti oblastí: Bratislava, Hauerland, Horní Spiš, Dolní Spiš a Bodwatal. Cílem spolku je obnova a upevnění identity německé menšiny na Slovensku, zastupování zájmů a podpora v kulturní, společenské, sociální, občanské, ale i hospodářské oblasti. Dalším cílem je revitalizace německého jazyka, který je zde pojímán jako mateřský, dále revitalizace a ochrana německé kultury. Spolek se také zaslужuje o pozvednutí a podporu aktivit mládeže německého národnosti či německého původu. Mezi další činnosti spolku patří vydávání krásné a odborné literatury a měsíčníku Karpatenblatt. Také se snaží o rozvíjení tolerance a pozitivního soužití se všemi občany Slovenské republiky bez ohledu na národnost nebo náboženskou příslušnost (Karpatskoněmecký spolek, http://www.kdv.sk/?page_id=2).

Vedoucí košické pobočky hovořila o tom, že Karpato-německý spolek pořádá mnoho akcí, přičemž některé spolufinancuje Spolková republika Německo. Jedná se například o drobné kulturní festivaly, akci na podporu dialektu formou vyučování dětí, příspěvky na noviny či pořádání dětských táborů. Dále se tři až čtyřikrát do roka vysílá německý regionální magazín a také národnostní zprávy. V říjnu je organizována každoroční tzv. dětská tvořivá dílna (Kinderwerkstatt) ve spolupráci se sedmi slovenskými základními školami, které mají rozšířenou výuku němčiny (čtyři hodiny týdně místo obvyklých dvou). Tvořivá dílna trvá jeden týden, probíhá v němčině a vede ji vybraný umělec. Největší festival pod záštitou tohoto spolku je v Kežmarku, kde se setkávají lidé z celého Slovenska a také zahraniční hosté. V roce 2013 byla zaktivizována mládežnická organizace „Karpatendeutsche Jugend“. Spolek se pro ni snaží zajistit zábavné programy i v zahraničí, jako příklad informátorka uvedla program „*Po stopách našich předků*“, který je realizován v Rakousku a Německu. Koncem

srpna je pořádán Jugendfest, což je největší festival karpatoněmecké mládeže. Vystupují zde mládežnické taneční a hudební soubory.

Každoročně tento spolek vydává ročenku. Bohužel v roce 2013 bylo možno žádat pouze o 100 000 EUR pro jedno sdružení, z toho důvodu bylo nutno mnoho aktivit omezit. Předseda Karpato-německého spolku je i členem komise při Úřadu vlády pro evropské menšiny, tudíž se výrazně zasadil o navýšení finančních prostředků. V roce 2014 obdržel Karpato-německý spolek dar od firmy Siemens; z těchto financí byla zřízena učebna německého jazyka pro děti.

Během výzkumu byla navštívena také pobočka Karpato-německého spolku v Nižném Medzevě. Na otázky odpovídal dlouholetý člen, pan Walter Bistika. Po převratu v roce 1989 se mohl začít revitalizovat německý jazyk a kultura. Celý spolek byl založen roku 1990 v Nižném Medzevě. V září se zde sešli představitelé ze všech regionů (Horního a Dolního Spiše, Hauerlandu a zástupci z Bratislavy). V té době měl Nižný Medzev již vlastní pěvecký sbor, který na tomto shromáždění vystoupil. Funguje dodnes, ale potýká se s nedostatkem mladých lidí, tudíž podle informátora již spíše přežívá. Působí zde také taneční skupina, která se musí obnovovat a to se zatím daří. V této skupině tančí šest nebo sedm párů v medzevském kroji. V budově spolku je možno vidět obraz mladého děvčete a chlapce v původním kroji (fotografie je v příloze) a rovněž fotografie nynějšího tanečního sdružení.

V Medzevě má Karpato-německý spolek 250 nebo 300 členů, každý rok pořádá pravidelně několik akcí. Např. pěvecký sbor vystupuje v Kežmarku, Chmelnici, v Košicích nebo v Medzevě. Na konci srpna členové spolku navštěvují Mníšek pod Hnilcom, který se nachází v Dolní Spiši. Také organizují Den matek, Den dětí, atd. V říjnu se vydávají ke hrobu největšího mantáckého básníka Petera Galluse, jenž byl zároveň kněz. Napsal mnoho básní v mantáckém nářečí, jedna báseň je i v němčině. Mantáctina podle informátora zůstala od středověku téměř neovlivněna jinými jazyky, přestože do ní přicházela nová slova ze slovenštiny a maďarštiny.

Členové Karpato-německého spolku organizují také týdenní jazykový tábor pro děti; učitelé a učitelky sem jezdí z Německa. V roce 2014 se jej zúčastnilo cca třicet dětí od šesti do čtrnácti let. Jsou rozděleni do příslušných skupin a hovoří pouze německy. Tím si osvojují jazyk. Medzevská škola má rozšířený program výuky německého

jazyka, jedná se o sedm hodin týdně. V tom je zahrnuta hudební a tělesná výchova a čtyři hodiny němčiny.

5.5 Analýza rozhovorů

V této kapitole jsou analyzovány rozhovory podle tematických celků, které vyplynuly z jednotlivých interview. S rozhovorem souhlasilo třicet informátorů, přičemž dvanáct z nich je narozených do roku 1945, deset od roku 1946 do roku 1980 a osm informátorů nejmladší generace narozených po roce 1980.

Téměř všichni nejstarší informátoři začínali svá životní vyprávění vzpomínkami na druhou světovou válku. Bylo z nich cítit, že je toto období velmi poznamenalo. Někteří se po skončení války báli hlásit ke svému „němectví“, protože měli strach z nenávisti především od slovenského obyvatelstva.

Prekvapující bylo, že i nejmladší informátoři se hlásí ke kulturnímu odkazu svých předků, a i když někteří již mantácky nemluví, většinou rozumí a odpovídají slovensky, jedná se tedy o pasivní bilingvismus. Velkou podporu karpatských Němců na Slovensku zajišťuje Karpato-německý spolek, který je popsán výše.

5.5.1 Jazyková identita informátorů a školní výuka

Z rozhovorů vyplynulo, že informátoři narození před rokem 1945 – tedy nejstarší generace – slovenštinu téměř nepoužívají. Shodně uvedli, že v rodinném prostředí komunikovali mantácky. Do druhé světové války mohli také navštěvovat německé školy, ty však byly po skončení války uzavřeny a k dispozici byly pouze školy slovenské. Mnoho informátorů mělo ve škole velké problémy, protože slovenský jazyk prakticky neovládali a museli se ho velmi rychle naučit.

Informátor Johann (*1941) se k této problematice vyjádřil takto:

„Rok před tím chodili do německé školy, ale tehdy tu německou třídu zrušili a já jsem šel do první třídy slovenské. Jenže na konci roku mě neklasifikovali, jako hodně ostatních, protože jsme neuměli slovenský jazyk. Uměli jsme jen mantácky. Opakovali jsme ročník, za ten rok jsme se něco naučili a pak jsme už všichni prošli. Většina obyvatel, dalo by se říci 75 %, byli Mantáci“.

Informátorka Irma (*1929) slovenštinu dosud téměř nepoužívá. Celý život komunikuje převážně německy nebo mantácky. S manželem se dorozumívali také pouze tímto dialektem, proto si jej osvojil i její syn:

„Chodila jsem do německé školy. Pět let jsem chodila do Vyšného Medzeva a čtyři roky do měšťanky do Nižného. Pak přišla válka, tak jsem čtvrtý rok ani nezačínala, protože bych ho stejně nedokončila. Jinak než německy jsme neuměli, slovensky jsme neuměli vůbec a ani jsme neměli zájem. Učili jsme se [slovensky] jen, když jsme museli. Každý týden jsme měli hodinu slovenštiny, ale co ses stihnul naučit. Ani pořádně číst, ani pamatovat, ani nic. Slováci strašně zuřili. Ale my jsme vyprávět mohli. Perfektně slovensky neumím, jen to nejnnutnější. Ani s manželem u nás doma nikdy nepadlo slovenské slovo. Ani na úřadě v Medzevě nemusíme mluvit slovensky, oni umí [německy]. I v některých bankách jsou lidé, kteří umí německy. Umí více jazyků“.

Svému synovi a vnukům předala znalost tohoto dialektu a němčiny. Podle informátorky to je dobrý vklad do života. S vnukem a pravnučkou ani jinak nekomunikuje:

„Kdyby volala pravnučka, tak by mluvila jen mantácky. Vnuk s ní tak mluví. Vnukovi říkám, jestli zapomeneš, tak uvidíš. Teď pracuje v Německu a tam mají také nářečí podobné mantáčtině. Říkal, že může mluvit mantácky, oni mluví stejně.“

Narátor Hermmann (*1929) k předávání jazyka v rodině uvedl, že své děti vedl k němčině:

„Mantácky jsem děti neučil, ale vždy s nimi hovořím německy. Telefonujeme si odjakživa jenom německy.“

U střední generace je zřejmý posun ke „slovenství“. Ve škole byla němčina stigmatizovaná, proto se museli učit slovenský jazyk a uvádět slovenskou národnost. Příslušníci této generace vyrůstající za socialismu neměli prostor pro vyjádření své národnosti a začali se asimilovat se slovenskou většinou, přesto mantáčtinu ovládají. Je to dáno zejména tím, že s rodiči a prarodiči museli komunikovat tímto nářečím, jelikož starší generace většinou slovenský jazyk neovládala.

Tento lokální dialekt jim v současnosti pomáhá v profesním uplatnění. Pracují nejčastěji v Německu a Rakousku, tuto skutečnost uvedla téměř polovina informátorů. Postupně se začal vyučovat i německý jazyk a toto nářečí jim posloužilo jako dobrý základ pro jeho výuku. Většina z nich předává znalost mantáčtiny svým dětem.

Informátor Martin (*1957) v rozhovoru hovořil o tom, jaký jazyk používá pro komunikaci s jednotlivými osobami. Z ukázky je patrné, že mantáčtinu předával i svým dětem. Tento narátor také uvádí, že „mantáctví“ se v jeho rodině „dědilo“. On sám považuje za svůj mateřský jazyk mantáčtinu:

„Záleželo na tom [...], když jsem mluvil s manželkou, tak jsme mluvili slovensky, ale s dětmi mantácky. V práci s kolegy, kteří uměli mantácky, jsem hovořil mantácky, ale někteří se zlobili. Co byli Maďaři, tak říkali: „Na Slovensku slovensky!“ Ale já jsem jim říkal, že ať jsou ticho, nebo stále taky mluví [maďarsky]. Děti jsem učil mantácky a moji rodiče také. Ale manželka mantácky rozumí, ale nehovoří, takže s ní mluvím slovensky. Můj mateřský jazyk je mantáčtina, slovensky jsem se začal učit až ve škole. Ve škole jsme měli slovenské vyučování. Doma jsme mluvili s rodiči, prarodiči i bratrem jenom mantácky. Vlastně s rodinou celkově. Ve škole jsem měl nepovinný předmět němčinu, základní slova se podobají mantáckým. Co teď pracuji v Rakousku, tak mi to velmi pomáhá, že umím mantácky. Němčina, kterou jsem se učil na základce, by mi nepomohla. Hodně slov je v rakouském nářečí podobných.“

Informátorka Agata (*1963) si také cení znalosti mantáčtiny, která jí pomohla zejména v profesním uplatnění. Díky tomuto dialektu lépe ovládá němčinu a mohla si najít práci v Německu:

„My teď žijeme v Německu, protože mantáčtina mi velmi pomohla, vlastně co se týká učení toho jazyka. To byl takový základ k tomu, abych lépe rozuměla německy. Teď vlastně nejčastěji používám němčinu. V práci slovenštinu, ale doma stále mluvíme mantácky. V těch časech, jak byl socialismus, měla škole v Medzevě už výuku němčiny.“

Informátorka Ingrid (*1960) ve svém rozhovoru zmínila, že znalost mantáčtiny předávala svým dětem. Jako důvod uvedla to, že mnoho lidí již děti mantácky neučí a to je podle ní chyba, neboť tento dialekt by měl být zachován i pro další generace:

„S dětmi mluvím mantácky, s manželem slovensky, částečně i mantácky. Můj mateřský jazyk je mantáčtina. Učili mě rodiče a babička. Myslím, že by se měla mantáčtina nadále používat, aby nevymřela, aby zůstala pro další generace, hodně lidí už děti neučí. Vzdělávat jsem se v němčině mohla, ale jen jako nepovinný předmět.“

Príslušníci nejmladší generace se svými vrstevníky již komunikují slovensky, ale téměř všem informátorům rodiče nebo prarodiče předali znalost mantáckého nářečí. Pouze jedna informátorka uvedla, že ji rodiče mantáčtinu neučili, protože nechtěli, aby měla ve škole problémy s německým jazykem. Nicméně tomuto nářečí rozumí, ale odpovídá slovensky. Jedná se tedy o pasivní bilingvismus. Všichni shodně uvedli, že jim mantáčtina pomohla ve škole, protože to byl dobrý základ pro výuku němčiny. Například informátor Kristian studoval slovensko-německé bilingvní gymnázium a po jeho ukončení dostal stipendium ke studiu na univerzitě v Berlíně.

Informátor Ján (nar. 1989) uvedl o mantáčtině toto: *„Lidem to pomáhá v tom, že pak nemají ve škole problém s němčinou. V mantáčtině a němčině je mnoho věcí podobných nebo stejných. Němčina je běžně na základních školách a každý jazyk je určitě plus do života.“*

5.5.2 Kolektivní paměť skupiny

Tato kapitola se věnuje hlavním událostem, které zasáhly do kolektivní paměti skupiny. Informátoři narození před rokem 1945 ve svých rozhovorech nejčastěji vzpomínali na události během druhé světové války a to zejména na ty spojené s jejím koncem. Většina narátorů zažila evakuaci v roce 1944, kterou zajišťovala německá armáda jako ochranu před postupující Rudou armádou. Informátoři tuto událost vnímají odlišně. Tyto rozdíly jsou patrné z ukázek z rozhovorů.

Pouze jeden informátor, Hermann (*1929), evakuaci vnímal pozitivně. Uvedl, že sice přišli o majetek, ale přežili. U všech evakuovaných informátorů lze mluvit o strachu, který vnímali v souvislosti s postupující Rudou armádou. O tom se v následující ukázce zmiňuje i narátor:

„V roce 1944 jsme se evakovali do Horního Slezska. Německá armáda nám umožnila evakuaci. Šli jsme nenuceně, dobrovolně a dobře jsme udělali, neboť jsme

přežili. Sice jsme ztratili veškerý majetek, ale přežili jsme. Hrozilo nám odvezení do Sovětského svazu, a kdo ví, jestli bych se já nebo můj otec vrátil. Byli jsme v Horním Slezsku, a když se přiblížila fronta, tak nás převezli do Sudet. Tam jsme přežili přechod fronty, ale v Čechách jsme zůstali i nadále. Dotazovali se, jestli jsme na Slovensku zapojení do fašistických svazků, ale když dostali odpověď, že je všechno v pořádku, tak nás nechali v Čechách. Otec pracoval dál v továrně a já jsem šel pomáhat novým českým sedlákům, neboť celá vesnice byla vyprázdněná, zůstaly tu jen dvě rodiny ze smíšeného manželství. Prvního října jsme se vraceli domů. Dobře, že jsme zvolili toto datum, protože po celé cestě nás nikdo nelegitimoval. Rekruti byli skoro všude opilí a policisté měli co dělat s nimi. Po návratu jsem dělal lesního praktikanta, závozníka, slévače a všechno možné.“

Všech informátorů se evakuace nedotkla přímo. Mnohdy však byly svědky této události prostřednictvím příběhů jejich příbuzných a sousedů. Např. pamětnice Valéria (*1937) žila s rodinou v obci Rudník, která v té době byla maďarská, tudíž se jich evakuace netýkala:

„Němci byli velmi utlačováni. Hodně jich vysídlili, málokdo tu zůstal. I můj manžel byl pryč. Jednotlivci se odstěhovali do Německa a jednotlivci se vrátili domů. Tchyně přišla domů a neměli vůbec nic. Dům stál, ale byl prázdný. Když jsem chodila do páté třídy, tak stěhovali Němce. I šest rodin naložili na jeden vůz a odváželi je pryč. Po čase se někteří vrátili. Vraceli se pěšky.“

Někteří informátoři evakuaci zažili jako malé děti, jejich vzpomínky se především váží na jejich cestu:

„Vzpomínám si, že na Mikuláše už jsme tam byli. Pamatuji si, že se to jmenovalo Budišov [dříve Bautsch] a tam nás rozdělávali do Großwaltersdorfu a Schönwaldu. Domů jsme se vraceli pěšky, až v Žilině jsme nasedli na vlak.“ (Fridrich, nar. 1941)

Lze říci, že pro všechny tři informátory byla nejtěžší cesta domů na Slovensko, která trvala zhruba dva týdny. Cesta byla strastiplná, po překročení slovenských hranic byli i okrádáni.

Informátor Johann (*1941) vzpomíná na cestu spojenou s evakuací:

„Když mi byly čtyři roky a bratrovi byly dva, tak tu přešlo německé vojsko, které ustupovalo z Ruska. Němečtí vojáci nás přemluvili, abychom s nimi šli do Německa. Co jsme mohli a co jsme měli, to jsme sbalili a nejprve jsme jeli vlakem až do Žiliny. Tam to bylo rozbombardované. Pochytali jsme nebo nakoupili koně. Já jsem odešel s bratrem a matkou. Šli s námi i další lidé. Tak jsme se dostali až do Olomouce. Tam byli Němci, ale ne sudetští. Tam jsme byli ubytováni, protože jsme nemohli jít dále. Jak postupovala armáda, tak jsme šli i my. Pamatuji si na to, že když jsme tam došli, že tam byli velcí sedláci. Rodiče u nich pracovali. Tam nás navštívil otec, který byl v německé armádě [ve wehrmachtu] a potom museli ustoupit. Měli jsme pokračovat dále, ale neodešli jsme, protože Němci museli utíkat a nás dohnali Rusové a samozřejmě jsme dostali strach, co s námi bude. Byli mezi nimi i slušní lidé, kteří nám řekli, ať se nebojíme, že nám nic neudělají, protože tam byly jen ženy a děti, žádní muži.“

Rozhovor pokračoval návratem domů a nesnadnou situací, která zde nastala, jelikož tito lidé přišli o veškerý majetek a z důvodu německého původu na ně byly vztaženy různé formy represe, jako například to, že nedostali jako ostatní občané potravinové lístky. Tato situace se vyřešila až po reslovakizaci:

„Řekli nám [Rusové], že se musíme vrátit. Ale jak se vrátit? Neměli jsme vozy ani peníze. Od vojáků jsme koupili koně a vozy jsme měli od sedláků, kteří začali utíkat. Na půjčených vozech jsme dojeli až do Žiliny. Po cestě nás kontrovali a sebrali [Slováci] nám i to poslední [...], pak jsme neměli ani peřiny. Vzpomínám si, že přes potok přešel jeden farář a ten z nich byl nejhorší, on nám sebral i to poslední. Ze Žiliny jsme jeli vlakem až do Medzeva. Po našem odchodu zůstaly domy prázdné a to si rozebírali Slováci. Sebrali nábytek a všechno, co jsme tam měli. Takže po návratu jsme neměli nic. Když jsme se vrátili, tak byla velká bída. Stát začal dávat potravinové lístky. Celá rodina dostala například lístek na tři chleby a na pár litrů mléka. Slováci i Romové lístky dostali, ale obyvatelé německé národnosti nedostali nic. My jsme byli živí z toho, co jsme měli doma. Babička měla krávu, a co nám dala, to jsme měli. Chleba někdy nebyl celý týden. Trvalo to dva, tři roky. Na Němce pohlíželi jinými očima. Byli jsme utlačováni. Uplatňoval se zde princip kolektivní viny a trestali nás za to, co jsme neudělali. Pak babičku přemluvili, aby šla na úřad a rodinu reslovakizovali.

Ačkoliv jsme neovládali řeč, stali jsme se najednou Slováky. Tím pádem jsme dostali potravinové lístky.“ (Johann, nar. 1941)

Evakuace také často znamenala rozdělení rodin, jak vzpomíná např. pamětnice Irma (*1929):

„Došli jsme tam pravděpodobně v listopadu, protože už byl sníh. Byli jsme ubytováni v jedné škole v Budišově [Bautsch]. Ženy chtěly něco dělat, ne tam jenom sedět. Byli jsme rozděleni do Großwaltersdorfu a Schönwaldu. My jsme byli v Schönwaldu. Moje matka a Marinini (teta) šly hledat místo, kde bychom se ubytovali. Našly rodinu, kde byla samotná žena, její manžel již zemřel a syn byl ve válce. Měla velký majetek a pracovali u ní Ukrajinci [...]. Matka ji prosila, jestli by nás mohla ubytovat, že bychom jí byli ochotni pomoci. Rozmýšlela se, a pak řekla, že to zkusí. Tam jsme byli půl roku. Já jsem nejvíc byla v kuchyni. Když přišli Rusové, tak všechna zvířata vypouštěli a stříleli. Když odešli, tak jsme si vzali koně a vůz a vydali jsme se na cestu domů. Na loukách jsme posbírali i slaninu a ledasco, co tam leželo. Domů jsme šli dva týdny.“

Po návratu informátorku a její matku odvedli do pracovního tábora do Nižného Medzeva, kde panovaly otřesné vzpomínky:

„A potom do tábora. Matka a já jsme byly největší hříšnice. Nás zavřely. Přišel s puškou a do tábora do Medzeva. Vedl nás z mlýna přes Medzev. Ženský tábor byl až úplně dole. Když řekl: „Záchody čistit!“ o půlnoci, tak jsme musely vstávat a čistit záchody. Ty strážce byli velmi zlí. Zlostí nevěděli, co s námi udělat. „Trávu trhat!“ Já jsem byla mladá, mně to nevadilo, ale ty starší ženy tak plakaly. Tak jsme byly v táboře, ale otec měl doma čtyři děti. Pak řekli, že matka může být doma, ale otec musí každý den platit dvacet korun. Potom vzal domů i mě a musel platit čtyřicet korun. [...] Pak přišel Gottwald k moci a tábory rozpustili.“

Informátor Otto (*1930) nejvíce zmiňoval komplikace spojené s evakuací:

„Během evakuace jsem byl v obci Großwaltersdorf. V jednom zámku jsme byli [obyvatelé Vyšného Medzeva] nejvíce ubytováni, ale někteří byli u sedláků. Byli jsme rozděleni v okruhu 14 kilometrů. Mezi námi byla obec Libavá, kde stála fronta.

V poslední moment nás vyzvali, abychom odešli na západ, že nás vojsko vezme s sebou. Čtyři rodiny jsme nasedly na nákladní vůz a evakovali jsme se dále na západ. První noc vyhlásili, že Německo kapitulovalo, ale vojáci řekli, že musí zdržovat frontu. V té době bylo celé Česko obklíčené, tak jsme se dostali do kotle. Vyložili nás v jedné obci [...] a večer se pro nás vrátili a vzali nás dále. Šlo to velmi pomalu, protože silnice byla ucpaná. Ale nad ránem jsme už byli nad Brnem. Druhý den dostali zprávu, že jsme měli jet směrem Uherský Brod, ale už tam nemůžeme. Musíme jet směr Praha, kde by byl ještě přechod na západ. Za chvíli už to bylo obklíčené i z Prahy. Složili nás v jedné německé obci – Schönbrunn. Pak jsme se rozhodli, že bude lepší se vrátit do Großwaltersdorfu, nechali jsme tam hodně věcí. Po polích bylo hodně koní, které jsme šli pochytnat.“

Rozhovor pokračoval strastiplným návratem na Slovensko. Po návratu bohužel mnoho lidí internovali v táborech, odkud měli být posléze vysídleni do Německa:

„Když jsme se vrátili do Großwaltersdorfu, tak nás Vyšnomedzevčani s radostí přivítali, že jdeme s koňmi a mohou se s námi vrátit domů. Ale jen dva vozy, dva páry koní, to se nevejdeme. Přivezli jsme ještě dva vozy a tak jsme se vraceli, pěšky. Na voze seděli jen ti, kteří nemohli jít. Češi nás pohostili, nechali nás přespat, ale jak jsme přešli hranice na Slovensko, tak Slováci nás ještě okrádali. Z Bytče do Žiliny jsme jeli vlakem, ze Žiliny nás vezl forman až do Štrby. Ze Štrby jsme jeli do Košic vlakem, u každé vlakové stanice byl forman, který nás odvezl až do Medzeva. Mě poslali, abych došel k dědovi pro voly. Když jsme doma všechno složili, tak můj otec se začal holit. Ještě nebyl ani oholený a naši milicionáři už pro něj přišli, do lágru. Ale byli to Medzevčané, tak alespoň počkali, až se oholí. Pak zřídili tábor v Nižném Medzevě i pro rodiny. Dostali se tam i moji sourozenci, ale mě nechtyli. Spal jsem ve stodolách nebo jsem se zdržoval u dědy. To bylo ve '45 a v '46 přišlo vyhnání. Odsud bylo vyhnáno 75 % obyvatel. My jsme měli odejít do Ameriky, a proto nám dali pokoj.“

Zbylých pět rozhovorů bylo odlišných. Tito informátoři evakuaci nezažili. Informátorky Mária a Wanda tuto dobu strávily v Maďarsku. Narátorky Martha a Helga zůstaly na Slovensku, protože jejich otcové byli v roce 1945 odvedeni do Sovětského svazu a ony zůstaly doma samy se svými matkami a sourozenci. Otec informátora

Alberta byl v povstalecké armádě, jeho matka a sestra odešly do Prešova, který byl v té době maďarský.

Informátorka Wanda (*1938) prožila druhou světovou válku v Maďarsku. V rozhovoru porovnávala situaci v Budapešti a v Medzevě. Dle jejích slov byla válka horší v Maďarsku, kde zažila i nálety:

„Otec byl v roce 1938 v Moldavě, a když se vrátil, říkal, že zítra přijdou a všechno rozbijí, protože po něm házeli kameny. Tehdy říkal, že půjdeme k jeho sourozencům. Vzal nás, všechno jsme tu nechali a šli jsme. Mně bylo asi šest měsíců. Vrátili jsme se až v roce 1946. [...] Když přišel nálet, všichni utíkali. Bratr si šel kolikrát lehnout, byl to puberták. Otec nás všechny vzbudil, a když byl nálet, tak jsme byli před vchodem a Jožka [bratr] nikde. Oblékali jsme se vždy večer, ne ráno. Vždy jsem spala v punčochách, oblečená. Vedle postele jsem měla židli, na které byl chléb a voda. To jsem musela vzít, obléct si svetr a jít. Bylo hodně náletu. Někdy nebombardovali, jen přelétali, Angličané a Rusové se vraceli. Ale když se blížila letadla, tak byl vyhlášený nálet. Dosud se bojím, když je bouřka. Jak stále padaly bomby, tak to mám asi z toho. V Medzevě v podstatě nebyla válka, podle toho co lidi vyprávěli. Medzevu velmi ublížili tím, že odvěkli lidi do Německa a do Ruska nebo odešli. Málokdo se z Ruska vrátil.“

Životní osud dvou informátorek spojovala skutečnost, že jejich otec byl odveden v roce 1945 do Ruska. Matka informátorky Marthy měla maďarský původ, proto mohla s dětmi zůstat na Slovensku. Martha v rozhovoru vzpomínala i na to, jak museli skrývat jejího bratra, protože jinak by byl odvezen do Německa:

„Na podzim ve '44 jezdilo auto s rozhlasem [...] a sbírali děti a tehdy chtěli odvést našeho Julu [informátorčin bratr]. Se sestřenicí jsme mu nosily mléko a chleba. Skrývali jsme ho. Děti odváželi do Německa. Měli málo chlapců a chtěli je vychovávat. Z Vyšného [Medzeva] nikoho nesebrali, protože mnoho lidí už bylo pryč [evakuováno]. My jsme zůstali tady. Matka byla vedená jako Maďarka, otec jako Němec, jeho vzali do Ruska, Stalin dal ten příkaz. V '45 byl konec války, v lednu, u nás tady ve Vyšném [Medzevě]. Mého otce sebrali, devátého února ho zavolali na úřad, ale ne jen jeho. Sebrali na 50 lidí. Tehdy říkali, ať jdou na pět minut na úřad. Otce sebrali v osm večer,

ale už ho nepustili. Za matkou přišla jedna paní [...], že muže odvázejí na tři dny na práci. Moje matka zabalila starý chléb a slaninu a utíkala před úřad. Tři roky jsme nevěděli, kde otec je. Po třech letech se někteří vrátili z Ruska, říkali, že jsou někde v kolchoze. Po třech letech jsme dostali oznámení, že žije a že je v Rusku v lágru. V roce 1949 je vezli transportem přes hranice, ale všechny vezli do Německa, jenom jeden vystoupil mezi Poláky, ten přišel před Vánoce, ale naši jeli do Německa, protože byli věznění jako Němci, byli to Mantáci. Každý šel tam, kde dávali práci. Před Vánoce přešli hranice v Jáchymově, utekli z Německa, protože chtěli domů [...] a devátého ledna přišli domů. Přes Vánoce, svátky a Nový rok je věznili, ale pak přišlo z Medzeva z úřadu prohlášení, že to jsou naši občané, aby je pustili a tak se dostali domů.“

Helga (*1943) vzpomínala, že poté, co jí odvedli otce do Ruska, měla její matka existenční problémy, jelikož nedostala žádnou finanční podporu. Mluvila i o tom, že po návratu otec stále prožíval strach:

„Na druhou světovou válku mám katastrofální vzpomínky, neboť nám na pět let sebrali otce do Ruska do lágru. Matka nedostala na dvě děti, dvě dcery, jedna narozená 1942 a druhá 1943, ani halíř. Takže pět let jsme žili jen z toho, co nám dala kráva. Měla jsem dětství velmi chudé, ale šťastné. Otec se přiznal jako Slovák, ale měl německé příjmení. Z vesnice je sbírali kamarádi, milice. Řekli mu, že musí odpracovat válečné škody. Sbírali je na úřad, ale ven je nepustili. Ani se nebránil, řekl, že půjde, protože doma žádnou práci neměl, bylo to v únoru. Kdo se trošku snažil podnikat, toho sebrali také. Matka se šla zeptat na úřad, kde má manžela a ten, co hlídal vchod, jí řekl: „Jděte domů, máte dvě malé děti. Když teď půjdete nahoru, tak už se nevrátíte.“ Otec měl štěstí, že byl v Rize a ne na Sibiři. Pracoval s jedním Rusem v dole a byl na něj velmi milý. Otec o tom nikdy nechtěl mluvit, protože se bál, že nás bude někdo poslouchat.“

Rodina informátorky Márie (*1924) před postupující frontou utekla do Maďarska. Po odchodu německých vojáků se vrátili do Medzeva, ale obsadili je Rusové. V té době zažila také útlak kvůli svému německému původu:

„Když se přiblížila válka, tak ty, co patřili k Němcům, sebrali do Německa. My jsme utekli do Maďarska. Měli jsme rodinu u Rožňavy. Tam jsme byli, než toto

stěhování skončilo. Pak odešli, my jsme se vrátili a obsadili nás Rusové. V noci jsme se báli a chodili jsme do sklepa. Nemohli jsme na ulici mluvit [německy ani mantácky], protože Němce nenáviděli a pak jsme byli nuceni učit se slovensky. Po válce to bylo velmi zlé. Ale hlavně, že jsme nešli s nimi [Němci]. Mnoho jich tam zůstalo, někteří se vrátili, ale majetek jim zkonfiskovali. Když Němci viděli, že mají málo vojáků, tak brali slovenské, ale můj bratr utekl a dal se k partyzánům. Rusové uznávali komunisty a vybrali jednoho občana, který chodil od domu k domu zjišťovat národnost. Přišel k nám a ptal se, jakou máme národnost. Nemohli jsme říct, že jsme Slováci nebo Maďaři, když jsme Němci. Ti, kteří byli Němci, sebrali do Ruska. Ale já jsem měla štěstí, protože bratr byl partyzán, tak nás nesebrali.“

Lze říci, že tyto události výrazně zasáhly do kolektivní paměti informátorů. Byly pro ně traumatické, tudíž v mnoha případech nedocházelo k předávání této skutečnosti na další generace. Lze mluvit o tzv. „poválečném tichu“, jak ho vymezil Bernhard Giesen (Marada, 2007, s. 89). O tom hovořili například narátoři Karol a Ema ze střední generace:

„Děda o tom vyprávěl, když se setkal se svým kamarádem. [...] Tehdy vyprávěli o tom, jak přecházeli frontu, ale to jsem byla ještě dítě. Sedávala jsem na peci a poslouchala. Ale co se týká mých rodičů, tomuto tématu se vyhýbali. Když jsem se na něco zeptala, tak jsem dostala většinou strohé odpovědi.“ (Ema, nar. 1963)

„U nás se na toto téma moc nemluvílo. Když, tak otec nějaké zážitky, co měly jako děti. Sem tam vyprávěl, ale bylo toho málo. Prarodiče také moc nevyprávěli, asi to bylo pro ně těžké vzpomínat na tyto věci.“ (Karol, nar. 1960)

Další otázky se týkaly toho, jak se této komunitě žilo za socialismu. Někteří narátoři pocítili útlak, jiní žádný nezažili. O útrapách zejména těsně po skončení války a v padesátých letech vyprávěli zejména nejstarší informátoři.

Například informátor Albert (*1945) mluvil o životě v padesátých letech, kdy byl stigmatizován zejména německý jazyk:

„Starší lidé se báli hlásit se k německé menšině, protože navzdory tomu, že mnoho obyvatel se zapojilo do protifašistického dění, v padesátých letech velmi trpěli. [...] V Medzevě jsem se s tím nikdy nesetkal, ale ve škole v těch padesátých letech nám říkali, že nesmíme mluvit mantácky. Ale na ulici nikdo neříkal, že nesmíš tak mluvit. Farář v kostele kázal třemi jazyky, to snad na Slovensku nikdy nebylo. Ti starší měli obavy z toho, že se ty časy vrátí, takže se nepřiznali. Myslím, že teď už to snad přešlo.“

Narátorka Martha (*1939) vzpomínala, že po válce měla německá menšina problémy spojené se svým původem:

„Byly tu slovenské školky. Mantácky, německy jsme mluvit nesměli. Po válce dělali výjimky. Dětem dávali na svačinu rohlíky, co byli slovenské. Naše Hidla stále vzpomíná, že se jednou spletli a dali jí rohlík. Pak jí ho vytrhli z ruky.“

Informátorka Irma (*1929) naopak uvedla, že žádný útlak nepocítila:

„Tehdy jsme práci měli, peníze jsme si vydělali.“

Tazatelka: Mantácky jste mluvit mohli? Nebo to bylo omezené?

„Mantáci byli i v kancelářích, takže kde... Žádné problémy jsme neměli.“

Informátorka Agata (*1963) má na život za socialismu špatné vzpomínky. Uvedla, že se nesměli prezentovat jako německá menšina a celkově byla tato komunita utlačovaná ze strany slovenské majority:

„Za socialismu jsme se neprezentovali, protože to bylo zakázané. Ani mantácky na ulici jsme mluvit nesměli. Museli jsme mluvit slovensky. Vysmívali se nám. Německá kultura v té době byla nemyslitelná, protože Němci byli nepřátelé a okupanti. Naše menšina nebyla uznaná a každý se tvářil, že tu Němci nejsou. Po převratu už to bylo všechno volnější. Německé kulturní centrum, které bylo v Německu, začali se o to zajímat, kde jsou ti karpatscí Němci a tak. Tehdy sem i přišli a už to nebylo zakázané, přihlásit se k tomu, že jsem karpatský Němec, Manták, mám mateřský jazyk německý.“

Informátor Hermann (*1929) zažil diskriminaci ve vzdělávání, což pro něj bylo velmi těžké:

„Čtvrtou třídou německého gymnázia jsem studium skončil. Pak jsem si dodatečně udělal dálkově obchodní školu. Stal jsem se účetním z nouze. Chtěl jsem se stát lesníkem, i jsem si podal žádost. Měl jsem jiný cíl, ale bohužel to nevyšlo. Vynahradil jsem si to volnými sobotami a nedělemi, [...] pěstoval jsem turistiku a fotografování.“

5.5.3 Kulturní specifika

V případě kulturních specifík z rozhovorů vyplynulo, že se dodnes v rodinách vaří typická jídla či slaví některé zvyky charakteristické spíše pro německy mluvící země. Ze zvyků můžeme uvést slavení masopustu (fašanku), hledání hnízd se sladkostmi na Velikonoce. V rodinách se také předávaly německé nebo mantácké písně a pověsti. Odlišné bylo slavení svateb – dříve v každé obci existovala funkce tzv. pítače, který chodil žádat o nevěstu, svatby trvaly tři dny a pořádaly se doma. Před svatbou se pekly typické medzevské koláče, tzv. porty, které se skládaly z více vrstev. Peklo se drobné svatební cukroví. Odlišné bylo i slavení Vánoc – stromeček se zdobil již 23. prosince, na Štědrý den ráno jej chodil posvětit farář. Odstrojil se mohl až na Tři krále. Někteří informátoři se zmínili i o mantáckém kroji.

Mezi typická mantácká jídla patří fazolová polévka Rütscha, bramborové halušky, Grullnpeltschen, což je kynutý koláč z bramborového těsta ochucený pepřem, který se po upečení pocukruje, dále Gefuttate Knödel - nudlové těsto plněné brynzovou náplní s koprem.

O těchto odlišnostech mluvili narátoři v následujících ukázkách.

Informátorka Mária (*1924) mluvila o slavení fašanku, typických jídlech a dalších zvyklostech:

„Zvyky byly takové u nás [...], například fašanky. Převlékali se za nevěsty a všechno možné, chodili od domu k domu a sbírali vajíčka, slaninu. Pak udělali zábavu. Mantáci měli rádi Rütschu, což byla fazolová polévka a potom Grullnpeltschen – bramborový koláč [...] a bramborové halušky. To bylo takové medzevské jídlo. A potom Gefuttate Knödel, co se ani nedá říct slovensky. Každou sobotu se uklízelo, to je také německý zvyk. Měli rádi čistotu a pořádek. Jinak by byla žena označená za línou. Dříve jsme doma zpívali mantácké písničky, ve školce německé. Můj otec mi rád zpíval mantáckou ukolébavku.“

Dále se zmínila i o odlišných svatebních obyčejích:

„Dříve před svatbou chodili tzv. pítači, ptát se na nevěstu. Svatby trvaly tři dny. Pekly se medzevské koláče z kynutého těsta, jedna těsto bylo prázdné, druhé s povidly a třetí s mákem nebo tvarohem. Pekli je myslím už ve čtvrtek [...] a pak je rozvázeli do rodin, které byly pozvané na svatbu. Ted' se to už nedělá.“

V této oblasti se také jinak slavily Vánoce a Nový rok:

„Na Vánoce jeden den před se připravily stromečky a farář 24. šel do každého domu ho posvětit a to jsme ho už čekali, vstávali jsme brzy ráno. [...] Jeden, myslím, že to byl učitel, psal na dveře letopočet dalšího roku. Po faráři chodili s betlémem a říkali pěkný verš. Na Nový rok se chodilo vinšovat [přát]. Stromeček se nesměl odstrojit dřív než na Tři krále. [...]“ (Mária, nar. 1924)

Informátorka Martha (*1939) též vyprávěla o svatebních odlišnostech, které byly typické pro tuto oblast:

„Ted' už to každý dělá moderně. Dříve se nosily porty [koláče] z kynutého těsta – s povidly, mákem, tvarohem a prázdný. Nosily se do každé rodiny, kdo byl pozvaný. Na svatbu se peklo lepší cukroví, malé, ale všechno drobné. I věnečky, rohlíčky. Všechny svatby jsme měli doma. [...] K večeru se uklidilo, pak se tancovalo, sedělo se v přední i zadní místnosti.“

Jako další odlišnost lze uvést oslovování – Mantáci se dodnes oslovují jako bratr a sestra:

„Ted' mě ještě napadlo, že Mantáci se ve svém jazyku [...] oslovují jako Schwester a Bruder, stále se oslovují jako sestra a bratr. To je taky takové zvláštní. Neřeknou jen jméno, [...] ale stále se oslovují jako bratr a sestra.“ (Ema, nar. 1963)

Informátorka Martina (*1980) se zmínila i o mantáckém kroji:

„Typický mantácký kroj má dlouhou sukni, kdežto na většině východního Slovenska je sukně krátká.“

Dále pokračovala popisem slavení Velikonoc:

„Na rozdíl od slovenského obyvatelstva dětem nosí na Velikonoce dárky zajíček. Rodiče schovávají dětem na zahradě hnízda, ve kterých jsou různé sladkosti a vydávají je za dárek od zajíčka. Jedná se o německý zvyk.“

Informátorka Ingrid (*1960) během rozhovoru mluvila o specifikách kroje:

„Pro kroj byly typické korálky na krku a čepec zdobený zlatem. Zvlášť byl kroj pro mladé dívky, nevěsty a pro dospělé ženy.“

Dále pokračovala popisem jídel a zvyků charakteristických pro tuto komunitu:

„Z jídel Rüttscha a Grullnpeltschen. To je kynuté těsto plněné bramborovou náplní, je to vlastně naslano. Náplň je dochucená pepřem a navrch je pocukrovaný. Pak Gefuttate Knödel. To je nudlové těsto naplněné brynzovou náplní, ta je rozmačkaná s koprem. Pak je to stočené a vaří se to jako halušky. Pak koláč zatočený jako šnek z kynutého těsta. Ze zvyků je odlišné slavení Velikonoc. Hledají se hnízda naplněná sladkostí, pro děti. Na Štědrý den si dáváme dárky už dopoledne, ale to nevím, jestli to bylo kvůli dětem, ale má to tak více rodin. Ve Vyšném [Medzevě] je to trochu jinak.“

5.5.4 Náboženská identita informátorů

Tato kapitola se zabývá náboženskou identitou sledovaného obyvatelstva. Z rozhovorů vyplynulo, že většina informátorů se hlásí již tradičně k římskokatolické církvi. I nejmladší informátoři jsou věřící:

„Jsem věřící a s rodinou jsem chodil v neděli do kostela.“ (Ján, nar. 1989)

„Jsem věřící, římský katolík. K náboženství mě vedli rodiče.“ (Samuel, nar. 1991)

Za socialismu byla snaha náboženskou identitu potírat. Tak vypověděla např. informátorka Mária (*1924):

„Náboženství bylo omezené, ale každý věřil, i když potichu. Jsem katolička a zůstanu jí. Vždy jsem věřila v Boha a věřit budu. Komunisti nedělali dobře, když nedovolili náboženství. Každý ať si věří, v co chce. Vždyť to není nic špatného a nikomu

tím [věřící] neubližují, jsou to dobří lidé. Nyní už do kostela nechodím, modlím se doma.“

Narátor Martin (*1957) ze střední generace uvedl, že ho rodiče k náboženství nevedli, protože za socialismu bylo velmi omezené:

„Jsem věřící, všichni v rodině jsme křtění. V Rakousku chodíme častěji do kostela, než když jsme byli na Slovensku. [...] Rodiče mě k náboženství nevedli, protože to bylo za komunistů. [...] Když jsme byli v Revúci, tak jsme do kostela nechodili. [...] Matka začala chodit do kostela, až když byla v důchodě.“

Ema (*1963) se vyjádřila k náboženství za socialismu. Také se zmínila o současné situaci:

„Když se nemohlo do kostela, tak doma se pomodlit můžeš a nikdo tě za to nezavře. Jen jsi zkrátka nemohl jít do kostela. Dnes jsou mše slovensky i německy“.

Vypravěčka Irma (*1929) v rozhovoru mluvila o tom, jak to vypadá v současnosti:

„Modlím se německy a mám i německé zpěvníky. Mám i slovenský, protože mše jsou tady [ve Štóse] jen ve slovenštině. Když jdu na zpověď k novému faráři, tak se ptám, zda se můžu zpovídat německy, protože slovensky to neumím. Ten nový mi teď řekl, že náš Pánbůh rozumí i německy. Mše v němčině se konají v Nižném Medzevě, protože je to větší obec.“

Od slovenské majority se liší i způsob pořádání pohřbů. Ty se konají tři dny – dva dny se k zemřelému chodí modlit rodina a známí a teprve třetí den je samotný obřad. Také se zde zpívá alespoň jedna německá píseň:

„Když zemře Manták, tak se mu zazpívá alespoň jedna německá píseň. Každý si může zvolit, jaké písně by chtěl. Nedávno jsem byla na jednom pohřbu a všechny tři písničky byly německé. Byla jsem velmi dojatá. [...] Když začíná pohřeb, jde se okolo oltáře a tam se dávají peníze. [...] Jdou okolo, nejprve rodina – muži, pak ženy [...] a nakonec další.“ (Irma, nar. 1929)

Narátorka Mária (*1924) mluvila o těchto odlišnostech také:

„Když někdo zemřel, byl doma tři dny v místnosti na stole. Nebylo to moc zdravé, protože měli jen jednu místnost. Dva dny se chodili lidé modlit a třetí den byl pohřeb. Tato tradice se zachovala dodnes, ale nyní se chodí modlit dva dny do smuteční síně.“

5.5.5 Etnická identita a její generační předávání

Závěrečné otázky se týkaly etnické identity informátorů. Zde byla zřejmá hrdost příslušníku nejstarší generace na jejich německý původ. Většina z nich sice uvádí slovenskou národnost, ale vnitřně se cítí jako Němci či Mantáci. Při posledním Sčítání domů, lidí a bytů v roce 2011 však nedosáhl počet osob hlásících se k německé menšině dvacetiprocentní hranice, čímž by menšina získala určité výhody, což tematizovali i někteří informátoři:

„V Medzevě v posledním Sčítání se nedosáhlo dvacetiprocentní hranice, takže nemáme právo například dát si dvojjazyčný název obce. Bylo to něco málo pod dvacet procent.“ (Albert, nar. 1945)

Ke své identitě se Albert vyjádřil takto:

„Necítím se jako Němec ani jako Slovák, ale jako Manták.“

Tato skutečnost se objevovala ve více rozhovorech, zejména u nejstarších narátorů, například u informátorky Marthy (*1939):

„V posledním Sčítání jsem uvedla německou národnost. Po reslovakizaci jsem úředně vedená jako Slovenka, ale vnitřně se cítím jako Mantáčka.“

Informátor Fridrich (*1941) se přiklání k německému původu:

„Cítím se více jako Němec, národnost uvádím německou. Dříve jsme museli uvádět slovenskou, protože nás reslovakizovali v roce 1949, abychom mohli zůstat na Slovensku.“

I někteří informátoři ze střední generace se hlásí k „mantáctví“. Například informátorka Ingrid (*1960):

„Já se cítím jako Mantáčka, stále to tvrdím. Zatím uvádím slovenskou národnost, ale cítím se jinak. Dříve jsme jinou dát nesměli. Syn už má německou.“

Ema (*1963) uvedla, že jí je také bližší mentalita německy mluvících zemí:

„Cítím se jako schizofrenik. I tak, i tak. Ale od té doby, co pracuji v Rakousku, ta mentalita je mi bližší než slovenská. Máme v sobě něco, ať chceme nebo ne. Říkají přesnost, máme rádi pořádek a všechno nalinkované.“

U nejmladších informátorů převažuje slovenská národnost. Jenom jedna informátorka, Martina (*1980), zmínila, že uvádí německou národnost:

„Cítím se jako Evropanka. Národnost uvádím a vždy jsem uváděla německou.“

Informátor Samuel (*1991) k národnosti:

„Vždy jsem uváděl slovenskou národnost, ale jsem hrdý na svůj německý původ.“

U narátora Tibora (*1995) došlo ke změně uvádění národnosti:

„Ačkoliv se cítím více jako Němec, nyní uvádím slovenskou národnost. Ale dříve jsem uváděl německou.“

U ostatních informátorů z nejmladší generace již převažuje „slovenství“. Například informátorka Laura (*1992) uvedla:

„Cítím se jako Slovenka a vždy jsem uváděla slovenskou národnost.“

Některé atributy etnické identity, jako například typická jídla či slavení odlišných zvyků, jsou předávány téměř ve všech rodinách informátorů. Pro oslovené příslušníky německé komunity na Slovensku je signifikantní jejich německé nářečí, které se předává i v současnosti. U nejstarších příslušníků této skupiny je patrná hrdost na jejich německý původ. Nejmladší informátoři narození po roce 1980 již „mantáctví“ pojmají spíše jako tradici. Lze říci, že u nejmladších informátorů je zřejmý posun ke splynutí se slovenskou většinou.

5.6 Zhodnocení výsledků kvalitativního výzkumu

Z rozhorů vyplynulo, že nejdůležitějším atributem etnické identity je u všech informátorů jejich typický jazyk - německé nářečí zvané mantáčtina. Ačkoliv informátoři ze střední generace se mohli ve škole učit němčinu jenom jako nepovinný předmět a celkově bylo omezeno užívání němčiny či mantáčtiny na veřejnosti, tento lokální dialekt zůstal v mnoha domácnostech mateřským a dorozumívacím jazykem. Nyní si často hledají práci v německy mluvících zemích, protože mantáčtina jim stačí pro dorozumívání. Informátoři z nejmladší generace, kteří se již mohli učit němčinu, si cení mantáčtiny jako dobrého základu pro výuku tohoto jazyka. I proto uvedli, že by se měla nadále zachovávat a udržovat. Můžeme říci, že pro mezigenerační transmisi je tento atribut nejdůležitější.

Zajímavé je také to, že u informátorů narozených po roce 1945 se objevují různé názory na život jejich komunity během socialismu. Někdo pocítil útlak, někdo tvrdil, že se ho tento režim nijak negativně nedotkl. O prožitých útrapách mluvili spíše informátoři z nejstarší generace, kteří uvedli, že útlak pocítili krátce po skončení druhé světové války - na ulicích nesměli mluvit německy ani mantácky, byly zrušeny německé školy a zavedeny pouze slovenské. To pro ně znamenalo velké potíže, protože většina z nich do té doby slovensky vůbec nemluvila, a tudíž tento jazyk neovládala. Více informátorů vzpomínalo, že v první třídě propadli, protože se nestihli slovenštinu tak rychle naučit.

Dalším atributem, který se objevoval především u zástupců nejstarší generace, je hrdost na jejich německý původ. Možná právě díky tomu, že se za socialismu nesměli prezentovat jako německá menšina a také vzhledem k prožitým útrapám během a po druhé světové válce, si svoji etnickou příslušnost ještě více uvědomili a rozhodli se ji zachovat.

Čtvrtý atribut etnické identity jsou různá kulturní specifika, která se v této komunitě udržují. Všichni informátoři jmenovali různé druhy charakteristických jídel, která, jak uvedli, jsou typická pouze pro jejich skupinu. Také se zde objevuje odlišné slavení některých zvyků - jako příklad můžeme uvést, že o Velikonocích se děvčata nešlehají pomlázkou, ale polévají vodou a děti hledají na zahradě hnízdo, ve kterém jsou různé sladkosti. Věří, že jim ho připravil velikonoční zajíček. V dřívějších dobách bylo typické také odlišné slavení svateb - oslavy probíhaly tři dny, konaly se doma

a peklo se pouze drobné cukroví. Před svatbou se pekli zvláštní druh koláčů, které se skládaly z několika vrstev – první byla prázdná, druhá s tvarohovou náplní a třetí s povidly nebo mákem.

Na závěr tedy můžeme říci, že k transmisi etnické identity dochází i v současné době. Informátoři narození před rokem 1945 se identifikují se svým „němectvím“, a ačkoliv se během socialismu objevovaly tendence tuto skupinu plně asimilovat, nezdá se, že by se to podařilo. I nejmladší informátoři ovládají jazyk svých předků a dodržují některé typické zvyky.

6 Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jakým způsobem a na základě jakých atributů skupina karpatských Němců konstruuje svojí etnickou identitu a zda dochází k transmisi na jejich potomky. Práce byla rozdělena na dvě hlavní části, teoretickou a praktickou. V teoretické části byly představeny hlavní pojmy a koncepty, se kterými se v práci pracuje. Jedná se o pojmy individuální a kolektivní identity, dále je zde vymezena etnicita coby specifický druh kolektivní identity a s ní související pojem etnické skupiny a proces etnické stereotypizace. Vzhledem k využitému biografickému výzkumu zde byly také ozřejměny koncepty kolektivní paměti, kolektivního traumatu a vzpomínání generací.

Praktická část začínala historickým exkurzem dané skupiny. Nejdříve zde bylo objasněno, v jakých časových etapách a proč přišli němečtí kolonisté na území dnešní Slovenské republiky, dále následoval popis oblastí, kde se usadili. Historický exkurz pokračoval představením typického oděvu a některých zvyků, které jsou pro kulturu dané skupiny signifikantní. Dále zde byla řešena situace dané kolektivity po vzniku a během první Československé republiky, během druhé světové války až po její konec a nucené vysídlení většiny tohoto obyvatelstva. Další část popisovala život slovenských Němců za socialismu. Samostatnou kapitolu tvořilo představení současného života Němců na území Slovenské republiky včetně Karpato-německého spolku, který v současnosti zajišťuje velkou podporu této komunity.

Další část se věnovala představení výzkumné oblasti – obcí Medzev a Štós, kde probíhal biografický výzkum a kde dodnes žije početná německá komunita. Dále zde byla věnována pozornost německému nářečí – mantáctině, která je pro daný region a jeho německé obyvatele příznačná a patří mezi jeden z hlavních atributů sledované skupiny. Poté následovala analýza a interpretace rozhovorů získaných během vlastního biografického výzkumu. Tato část se stala stěžejní pro zodpovězení výzkumného cíle diplomové práce. Díky provedeným narativním interview bylo možné říci, které atributy etnické identity jsou pro generaci karpatských Němců narozených po druhé světové válce signifikantní a zda dochází k transmisi na další generace.

7 Seznam použité literatury

ARBURG, A. von; STANĚK, T.: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951. Dokumenty z českých archivů. Díl I. Úvod k edici: *Češi a Němci do roku 1945*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010a. 373 s. ISBN 978–80–86057–66–8.

ARBURG, A. von; STANĚK, T.: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951. Dokumenty z českých archivů. Díl II. Svazek 3: *Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010b. 329 s. ISBN 978–80–86057–68–2.

ARBURG, A. von; STANĚK, T.: Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951. Dokumenty z českých archivů. Díl II. Svazek 1: *Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. 957 s. ISBN 978–80–86057–71–2.

ASSMANN, J.: *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. 320 s. ISBN 80–7260–051–6.

BAČOVÁ, V.: Identita v sociální psychologii. In VÝROST, J.: *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Editor Ivan Slaměník. Praha: Grada, 2008. ISBN 978–80–247–1428–8.

BARTH, F.: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969. 153 s. ISBN 0881339792.

BERGER, P. L., LUCKMAN, T.: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80–85959–46–1.

CORSTEN, M.: *Čas generací*. Sociální studia. Brno: Fakulta sociálních studií MU Brno, vol. 2007, no. 1 – 2. S. 45 – 65. ISSN 1214–813X.

EISENSTADT, N. S.; BERNHARD, G.: Konstrukce kolektivní identity. In HROCH, M.: *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. S. 361 – 374. ISBN 80–86429–20–2.

ERIKSEN, T. H.: *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007. 268 s. ISBN 978–80–7254–925–2.

ERIKSEN, T. H.: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2012. 352 s. ISBN 978–80–7419–053–7.

GABZDILOVÁ – OLEJNÍKOVÁ, S.; OLEJNÍK, M.: *Karpatský Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný Ústav SAV, 2004. 206 s. ISBN 80-967621-9-2.

GAŠPAR, S., MÉDER, E. a kol.: *Vyšný Medzev, história a prítomnosť*. Košice: 2007. ISBN 978–80–89089–59–8.

GEDEON, V.; BISTIKA, V.: *Medzev – Prameny mesta od založenia po dnešok*. Tlačiareň Svídnická: 2013. 288 s. ISBN 987–80–89392–60–5.

GIESEN, B.: *V různém čase, v různém rytmu a s rozdílnou pamětí*. Sociální studia. Brno: Fakulta sociálních studií MU Brno, vol. 2007, no. 1–2. S. 67 – 78. ISSN 1214–813X.

HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 s. ISBN 978–80–7419–016–2.

HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012. 408 s. ISBN: 978–80–262–0219–6.

IVANČÍKOVÁ, L.: *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011. Obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. 92 s. ISBN 978-80-8121-206-2.

JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.

KAPLAN, K.: *Pravda o Československu 1945-1948*. Praha: Panorama, 1990. 248 s. ISBN 80-7038-193-0.

KAŠPAR, O.: *Stručný přehled dějin a kultury českých zemí a Slovenska*. Pardubice: KORA, 1997. 236 s. ISBN 80-85644-17-7 .

KAUER, J., SCHÜRGER, J.: *Unter – und Obermetzenseifen und Stoß. Unterzips-Ostslowakei*. Stuttgart: Hilfsbund Karpatendeutscher Katholiken e. V., 1986. 387 s.

KOVÁČ, D.: *Dějiny Slovenska*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1998. 422 s. ISBN 80-7106-267-7.

KVĚTINA, P.: *Archeologie smyšlené identity*. Archeologické rozhledy. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, vol. 2010, no. 4. S. 629 – 660. ISSN: 0323-1267.

MANNHEIM, K.: *Problém generací*. Sociální studia. Brno: Fakulta sociálních studií MU v Brně, vol. 2007, no. 1-2. S. 11 – 44. ISSN 1214-813X.

MARADA, R.: *Paměť, trauma, generace*. Sociální studia. Brno: Fakulta sociálních studií MU v Brně, vol. 2007, no. 1-2. S. 79 – 96. ISSN 1214-813X.

MIKULÁŠTÍK, M.: *Komunikační dovednosti v praxi*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada Publishing, 2010. 328 s. ISBN 978-80-247-2339-6.

NĚMEČEK, J. a kol.: *Cesta k dekretům a odsunu Němců: Datová příručka*. Praha: Littera Bohemica, 2002. 152 s. ISBN 80–85916–21–5.

PÖSS, O.: *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Múzeum kultúry karpatských Nemcov, 2012. 74 s. ISBN 978-80-969872-1-4.

SMETANKA, M.; SCHMIEDL, J. a kol.: *Turistický sprievodca*. Vyšný Medzev – Medzev II. Tlačiareň Sviednicka. 80 s. ISBN 978–80–89392–60–5.

STANĚK, T.: *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1948)*. Ostrava: Amosium servis, 1992. 111 s. ISBN 80–85498–04–9.

ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšin: Možnosti zachování a revitalizace*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 215 s. ISBN 978–80–86429–83–0.

TESAŘ, F.: *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007. 251 s. ISBN 978–80–7367–097–9.

WELZER, H.; MOLLEROVÁ, S.: „Můj děda nebyl nácek“. *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Agro, 2010. 207 s. ISBN 978–80–257–0228–4.

Internetové zdroje

ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFICKÁ DATABÁZE. *Adrian von Arburg* [online], ©2009 – 2015, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.cbdb.cz/autor-36974-adrian-von-arburg>>.

ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFICKÁ DATABÁZE. *Tomáš Staněk* [online], ©2009 – 2015, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.cbdb.cz/autor-23532-tomas-stanek>>.

DATABÁZEKNIH.CZ. *Dušan Kováč* [online], ©2008 – 2015, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.databazeknih.cz/zivotopis/dusan-kovac-10384>>.

DEUTSCHE BOTSCHAFT PRESSBURG. *Kříž Spolkovej republiky Nemecko za zásluhy pre RNDr. Ondreja Pössu CSc.* [online], c2012-07-02, [cit. 2015-03-19].

Dostupné z WWW:

<http://www.pressburg.diplo.de/Vertretung/pressburg/sk/__pr/Presse/Bundesverdienstkreuz__020712.html?archive=3769644>.

EDICE VNPČP. *Publikace* [online], ©2011-2015, [cit. 2015-03-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.vnpcp.cz/Pages/Publikace/Publikace>>.

HISTORICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY. *Němeček Jan* [online], [cit. 2015-03-19]. Dostupné z WWW:

<<http://www.hiu.cas.cz/cs/lide/seznam-pracovniku/nemecek-jan.ep/>>.

KARPATSKONEMECKÝ SPOLOK. *Karpatskonemecký spolok na Slovensku* [online], ©2015, [cit. 2015-03-28]. Dostupné z WWW: <http://www.kdv.sk/?page_id=2>.

NORA, Pierre. *Mezi paměti a historií* [online]. Cahiers du CEFRES. N 13, Politika paměti. 2012. s. 8-9. (PDF). [cit. 2014-12-02]. Dostupné z WWW: <http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1998_mezi_pameti_historii.pdf>.

OBYVATEĽSTVO SR PODĽA NÁRODNOSTI – SČÍTANIE 2011, 2001, 1991 [online], [cit. 2014-06-15]. Dostupné z WWW:

<http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES>.

OBYVATEĽSTVO TRVALO BÝVAJÚCE V KRAJOCH SR PODĽA NÁRODNOSTI, SODB 2001, 2011 [online], [cit. 2014-06-15]. Dostupné z WWW:

<http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/790f6f81-1f29-48dc-b9e0-7c55cd010b75/Tab_9_Obyvatelstvo_trvalo_byvajuce_v_krajoch_SR_podla_narodnosti_SODB_2001_2011.pdf?MOD=AJPERES>.

SCHÜTZE, F.: Narativní *interview ve studiích interakčního pole*. Biograf. Časopis pro kvalitativní výzkum, 20, 36. odst., 1999. [cit. 2015–03–20]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=2003>>.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM. *Produkty* [online], ©2009–2013, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.snm.sk/?eshop-nova&kategoria=knihy-a-media>>.

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM. *Produkty. Dejiny a kultúra karpatských Nemcov* [online], ©2009–2013, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.snm.sk/?eshop-nova&stranka=5&produkt=ondrej-poss-dejiny-a-kultura-karpatskych-nemcov>>.

SPOLEČENSKOVOEDNÝ ÚSTAV SAV. *Soňa Gabzdilová* [online], ©2014, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.svusav.sk/zamestnanci/doc-phdr-soa-gabzdilova-csc/>>.

SPOLEČENSKOVOEDNÝ ÚSTAV SAV. *Milan Olejník* [online], ©2014, [cit. 2015–03–19]. Dostupné z WWW: <<http://www.svusav.sk/zamestnanci/mgr-milan-olejnik-phd/>>.

ZÁKON O POUŽÍVANÍ JAZYKOV NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN [online], c2012, [cit. 2015–03–13]. Dostupné z WWW: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1999-184/znenie-20121001>>.

ZÁKON O VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ (ŠKOLSKÝ ZÁKON) A O ZMENE A DOPLNENÍ NIEKTORÝCH ZÁKONOV [online], c2008, [cit. 2014–06–20]. Dostupné z WWW: <http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/PKvs/z245_2008.pdf>.

8 Seznam obrázků

Obrázek 1: Obraz medzevského kroje	I
Obrázek 2: Detail medzevského kroje na panence patřící jedné informátorce.....	I
Obrázek 3: Panenka v mantáckém kroji	II
Obrázek 4: Detail čelenky mantáckého kroje	II
Obrázek 5: Kroj mladé dívky.....	II
Obrázek 6: Kroj starší ženy.....	II
Obrázek 7: Kolo u vodního hamru.....	III
Obrázek 8: Německé osídlení na Slovensku.....	IV
Obrázek 9: Legenda k následujícím mapkám	IV
Obrázek 10: Německé osídlení na západním Slovensku (r . 2001)	V
Obrázek 11: Německé obyvatelstvo na středním Slovensku (r . 2001).....	VI
Obrázek 12: Německé obyvatelstvo na východním Slovensku (r . 2001).....	VII

9 Seznam tabulek

Tabulka 1: Tabulka informátorů	13

10 Příloha

10.1 Obrázky kroje a mapy německého osídlení na Slovensku

Obrázek 1: Obraz medzevského kroje

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 2: Detail medzevského kroje na panence patřící jedné informátorce

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 3: Panenka v mantáckém kroji

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 4: Detail čelenky mantáckého kroje

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 5: Kroj mladé dívky

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 6: Kroj starší ženy

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 7: Kolo u vodního hamru

Zdroj: archiv autorky

Obrázek 8: Německé osídlení na Slovensku

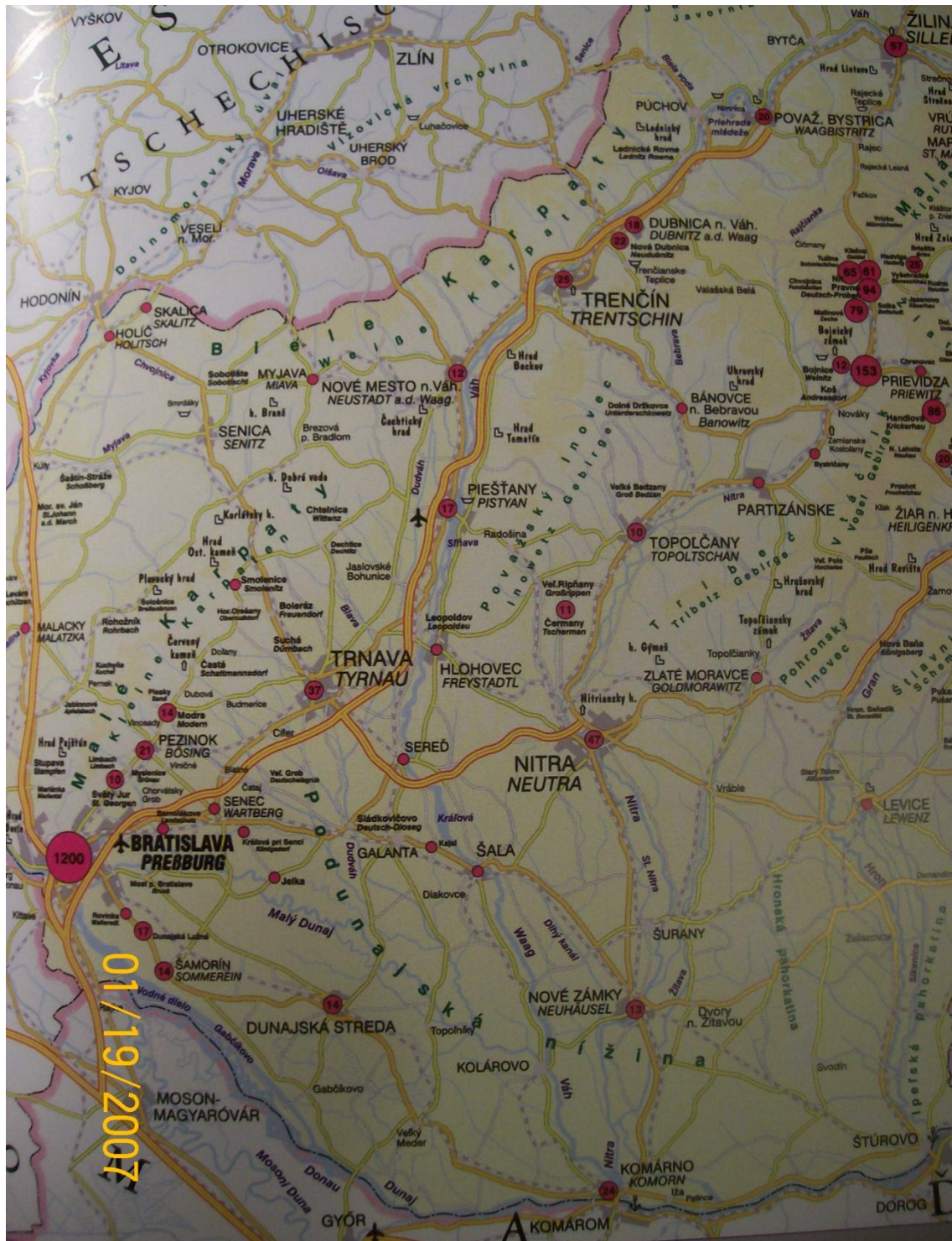
Zdroj: Pöss, 2012

Obrázek 9: Legenda k následujícím mapkám

Zdroj: Pöss, 2012

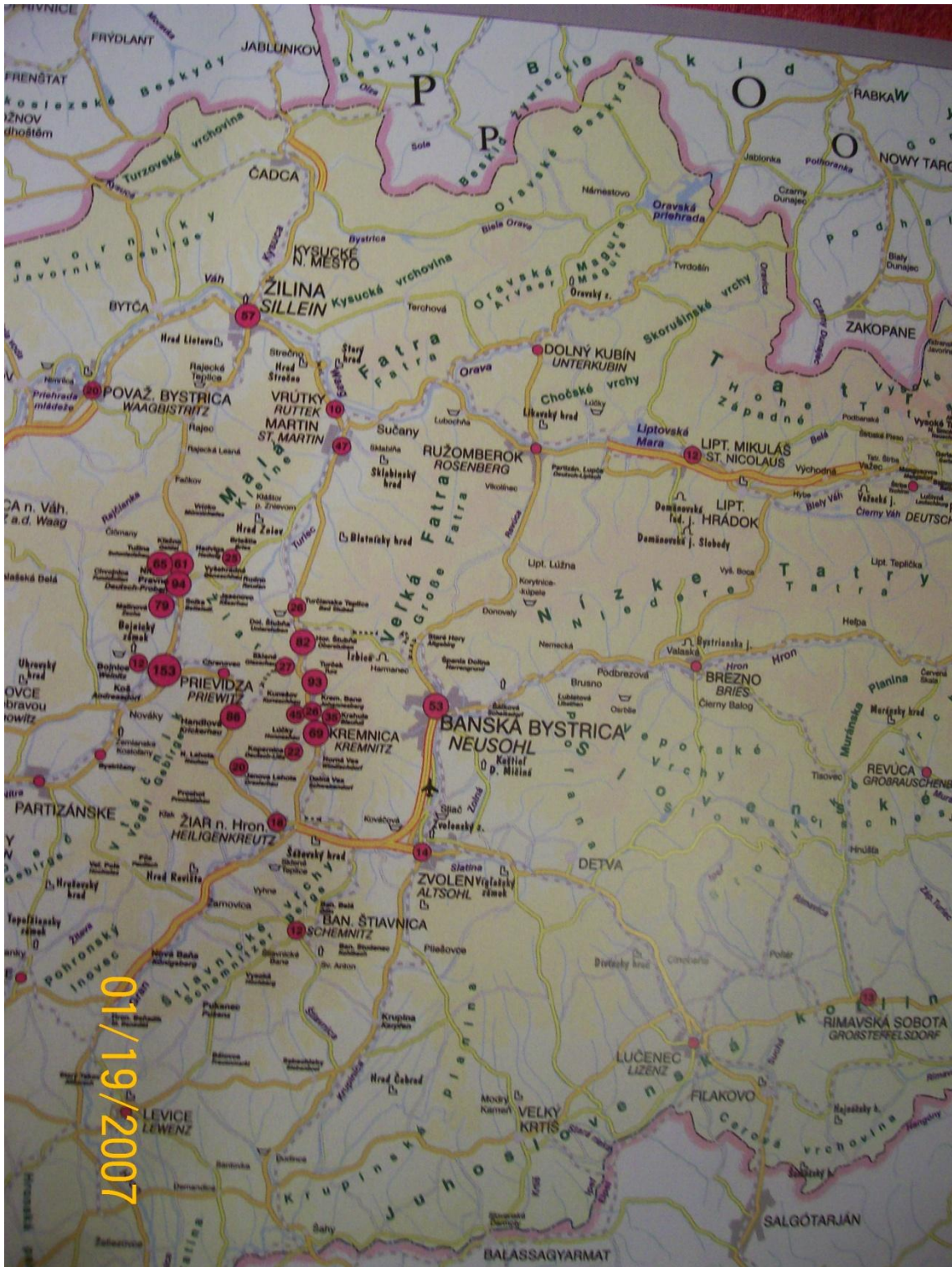
Obrázek 10: Německé osídlení na západním Slovensku (r. 2001)

Zdroj: Pöss, 2012

Obrázek 11: Německé obyvatelstvo na středním Slovensku (r. 2001)

Zdroj: Pöss, 2012

Obrázek 12: Německé obyvatelstvo na východním Slovensku (r. 2001)

Zdroj: Pöss, 2012